

DE IVSTITIA, ET IVRE
DONATI GALASSI
LVCANI IVRISCONS.

Commentarius

In quo Iuriscons. ea, quæ sub hoc titulo, & sparsim de obliga-
tionibus naturalibus in Pandectis habentur, aliaq; multa
nouè, & eleganter exponuntur.

*Atque de potestate legum in utroque (ut ajunt) foro noua, ac
vera definitio altissime traditur,*

Ad Illustrissimum Dominum

F V L V I V M C O N S T A N T I V M
Corleti Marchionem, Regis à Latere Confiliarium, ac Re-
giam Cancellariam Regentem Amplissimum.

NEAPOLI, Ex Typographia Io: Iacobi Carlini;
& Constantini Vitalis. M.D.C.X.

Omnia quæcunq; in his o-
peribus, quæ nunc euulgā-
tur, ac in alijs Deo fauente
posthac euulgādis scripsi,
Ecclesiæ Sanctorumq; do-
ctorū, & cuiuslibet rectius
sentiētis iudicio ea me sub-
mittere, neque deuijs pro-
scriptis haberi velle proffi-
teor hic Donatus Galassus
Lucanus iureconsultus.

AD ILLUSTRISSIMUM DOMINUM
FULVIUM
CONSTANTIVM

CORLETI MARCHIONEM,
Regis à Latere Confiliarium, ac Re-
giam Cancellariam Regentem
Amplissimum.

DONATI GALASSI
Lucani Iurisconfulti

In Commentarios DE IUSTITIA, ET IVRE
PRAEFATIO.

NOTA Platonis Aristotelisq;
sententiam Illustrissime Fulvi,
explicandis cuiusque doctrine
principijs summoperè vacādum
esse, ac ea cuiusq; rei potissimam
esse partē Gaius iurecons. affirmat. Nec aliam
ob rem Iustiniani iuris interpretum commē-
taria in tantam excrevere molem, ut illa vetus
iurisprudētia obruta oppressaque videatur.
Nisi quod primi, quos ceteri secuti sunt, in

† 2 osus

eius principijs admodum errauerunt. In his
inquam errantes, ad quæ ea referri debent,
vel Principum rescripta, vel Jurisconsultorum
responsa aliaque dicta, ex quibus, ius nostrum
compositum est: ad alia ea detorsérunt, quæ cum
ab illorum mente longè aliena sint, ex his deinceps
alia multa falso differunt, quæ exitum
reperire non possunt. eoque tandem res deuenit
ut iam non ab Iustiniano composito iure, sed
interpretum erroribus ubi potius videamur.
Ac ita porro quod Iustinianus memoria pro-
didit forè, ut eius opera talis legum permuta-
tio deprehenderetur, qualem apud Homerum
Glaucus, & Diomedes faciunt permutantes;
res ipsa comprobauit, haud tamen ex eius an-
imi sententia processit. Censebat enim ille pro
Diomedis æreis aurea Glaucci remansura, &
omnino contra factum est. Nam quorum Iu-
stinianus volumina rescauit, illi quidem ea
callebant, quorum ignorantia postea quos dixi-
mus errores induxit, & pro prisca Juriscon-
sultis, qui latinitati, elegantia, atque breuitate
sua scripta dicauerant; qui successerunt inter-
pretes barbarè ineptè sordideque atque ver-
bosissimo stylo interpretationes suas perscri-
psere. ex quo plane conycere, licet, quanto pri-
scis illis inferiores isti iaceant, quantoque ma-
ior horum voluminum aceruus aduèctus sit,
quam illorum. In primis qui sine philosophia,
qua

quæ ad mores pertinet, rectè leges interpretari
non posse testatur idem Aristoteles dum co-
rumpit improbat opinionem in quinto ethicorum
quæ tamquam eorum, quæ legibus comprehen-
duntur, cognitio difficilis nõ sit, quam illarum
interpretes profitentur, sapientiam esse negant.
Nec ignoratis quæ, quæ naturali iure inclu-
duntur, bene percipi ea possunt, quæ civili iure
continentur, quod magna ex parte e naturali-
bus præceptis esse collectum Cicero præterea, &
iurisperiti nostri declarant. In Codicibus
vestris Iustiniani, quod à nonnullis reprehen-
sum iure videtur, quia multorum, ex quibus
legibus, Senatuscons. Plebiscitis, Principum
placitis, Prætorum edictis ius nostrum compo-
situm est, non relictis verbis, interpretationes
iurisperitorum ille præstitit: eorum dicta
facile percipi non possunt, eorum nulla cog-
nitione habita, quæ illi sunt interpretati. Simi-
liter non mediocrem affert difficultatem igno-
rantia civilis, ac fortassis usus quem iurisperi-
ti variationibus suis quondam adhibuerunt.
Quapropter summa sunt extollendi laude,
qui ex posterioribus ad illorum fragmenta
quædam colligenda incubuerunt, nõ modo va-
riis locis eorundem Iustiniani Codicum, ve-
rum etiam ex alijs præstantibus auctoribus.
Non animaduertat Iustinianus quam in Co-
dicibus suis difficultatem relinqueret, dum
super

super his commentaria fieri vetuit. Equidem
si iuricons. volumina extarent, e quibus Iu-
stiniani Codices compositi sunt, ut dictorum
Auctores in ijs digesti citantur; ex ipsis inte-
gris locis, e quibus excerpta sunt aicta, facilli-
me sensa eorum perciperentur. Cum vero pri-
scorum iuricons. volumina interierint, qui
longo post tempore ius civile studio tractare
in ceperunt (multa enim per secula usque ad
Irneriũ intermissum fuit) nihil aliud quã rã-
dẽ interpretationẽ prestare potuerunt, eorũque
dicta quotquot similia videri possint, qui ex pa-
rioribus cõglomerantes, ex his novos cõposue-
re libros: eorũ consilium iure doctiores irrident
huiusmodi quippẽ librorum nullus esset fructus.
Eorum summa laude dignum consilium fuit,
qui in his exponendis iuris partibus laboraverunt,
quas antiquiores interpretes satis intel-
ligere non potuerunt. hac enim via mihi videntur
illorum, erratorum radices extirpandis
eorumque progressiones præcidendi. Rursum enim
quod si vera eorum sensa nobis exponerentur,
ex quibus ius nostrum compositum est, hic eni-
datã tanta librorum moles huic studio levaretur,
illisque usus amplius non esset. Quam
in opinionem non solum Iustiniani testimonio
adductus sum, qui intellectu facilia ea credens,
quã in suo opere collegit, in ea commentaria
fieri vetuit: sed etiam ex his compluribus in-
terpre-

interpretandis expertus sum his omnibus scienter explanatis, qua in legales tractatus Pandectarum compositores perscripserunt, ex his omnia dirimi, qua laboriosa ceteris fuerunt. Quod si Iustiniani imitatione Catholico Regi. nostra, cuius similis in toto terrarum orbe nullus existit, faciendum unquam videbitur; id hac tempestate non esset impossibile multis praestantibusque iureperitis adhibitis, nouis, & breuibus annotationibus in Iustiniani Codices partim ex Antiquorum, partim ex Recentiorum, ac item ipsorum & viuis selectorum interpretationibus, qua in his continentur, enodata sic exponere, ut in legales tractatus huc usque perscriptis commentarijs opus amplius non sit, & vetus obruta iurisprudencia rursus appareat. idque quò utilius, magisque necessarium, eò laudabilius esset Iustiniani opere: nam & ipse dixit, qui non subtiliter factum emendat, laudabilior est eo, qui primus inuenit. Fieret etiam, ut posthac iurisperitia candidati longè doctiores, quam horum temporum Doctores euaderent; quorum licet magna copia vigeat, paucissimi tamen tanto nomine digni, magno cum Reipublica Christiana detrimento, reperiuntur. Hoc opusculo nostro de DE IUSTITIA ET IVRE, quantum alij aberrauerint in principijs, facile iudicabit, qui eorum dicta volutarit, ipsumque perlegerit opusculum,

lum, quod aliorum erroribus referendis vna-
rare nolimus, & quod esset id magno cum
labore coniunctum, ob immensam ipsorum
multitudinem; & quod indignum alienos la-
psus absque compendio referre putauerim. Ac-
cedit etiam quod cum ij ex principiorum insci-
tia profecti, quae hoc opusculo explicantur, per
multos peruaserint legales tractatus; sub hoc
vno persequi non licuit. Reliquum est Ilu-
strissime Fului, ut tibi causam aperiarn, cur
hoc opusculum sub tua tanti viri tutela edere
voluerim, primum quod abs te, dum Magni
Cancellarij vicem geres, laurea iuris periti-
siam insignitus. Deinde quod cum a Prorege
huius opusculi primum omnium, quae elucub-
bratus sum, euulgandi facultatem petierim.
A latere primarius, tu nostras preces admise-
ris Ac in eo de IUSTITIA ET IVRE cum agat,
iure tibi dicatū sub tutela tua proditur; quip-
pē qui Iustitiae summus Antistes, non dubium
est, quin munus ames, & decores. Meamq; ti-
bi sententiam non abs re aperuisse spem habeo.
Vale.

TITVLVS I.

DE IVSTITIA ET IVRE .

I. Vlpianus libro primo Institutionum.

Iuri operam daturum prius nosse oportet, unde nomen iuris descendat : Est autem à IVSTITIA appellatum. (Nam ut elegantes Celsus definit, ius est ars boni & æqui) Cuius meritò quis nos sacerdotes appellet. IVSTITIAM namque colimus : & boni & æqui notitiam profitemur : æquum ab iniquo separantes : Licitum ab illicito discernentes : bonos non solum metu poenarum, verum etiam præmiorum quoque ex hortatione efficere cupientes . Verum (nisi fallor) non simulatam Philosophiam affectantes .

IUSTITIAM eodem modo ac Aristoteles in capite quinti libri ethicorum ad Nicomacum Iuriconsul. hic accepisse videri potest. Iustitiam Aristoteles generaliter legum ipsam conseruationem dictam esse volens,

quia praecepta legum ad omnem ferè virtutem pertinent, quam moralem vocant: eam omnè in ea iustitia concludit, ipsam sic à virtute discernens, quod ea qualis penes ipsum est ea prae-dictum, virtus quidem, eius autè vsus in alios, quos erga leges illam in ipso requirunt, iustitia nominatur. Iuris ergo praecepta cum in omnem virtutis partem se fundant, à iustitia dictum ius esse Iuriconsul. hic aiens, per iustitiam eam, quae secundum Aristotelis definitionem virtutes complectitur omnes intelligere videtur, & item eius, quod Iuriconsultorum officium esse dicit, æquum ab iniquo separare, licitum ab illicito discernere: iustitiam finem esse volens, & in his omnibus distinguendis boni & æqui notitiam versari sentiens, quam simul eos profiteri dicit: quae iustitiae eius ratio discriminat, quam virtutis partem quandam esse volunt; ea quidem æqui & iniqui: cetera legibus permixta atque verita liciti & illi-
citi

citi: vtrumq. licitum & æquum boni & æqui;
 legum vero conseruationem ipsam iustitiæ no-
 mine iuriscôn: hic designasse videtur. Atqui
 ius à iustitia appellatum esse, qui dicunt, per
 iustitiam non eam hominis virtutem intelli-
 gunt in eo diuturno iuris præceptorum obse-
 quio confectam, nam istec ordine ipso iure po-
 sterior est, ex quo præcepta feruntur. sed iustitiã
 hi eam vocant æquitatem, ex qua vt infra di-
 cemus iuris repetant originem, eaq. forma
 depromitur, quam huius virtutis amator se-
 qui debet. & iuriscôn: Isidorus accedit, qui ius
 dictum esse vult, quia iustum est. Ac civili
 non omni quidem verum æquitatis institutio-
 ni hoc iuris nomen impositum esse; ex quo per-
 spiciam fit, in hoc ipso iuris nomine interpre-
 tando iustitiæ vim in esse, quæ in æquitate con-
 sistit, M. Tullius autor est officiorum in secun-
 do libro ita scribens, Mihi quidem non apud
 Medos solum (vt ait Heredotus) sed apud etiã
 maiores nostros fruendæ iustitiæ causa viden-
 tur olim benè morati Reges constituti: Nam
 cum præmeretur inops multitudo ab his, qui
 maiores opes habebant, ad vnum aliquem cõ-
 fugiebant virtute præstantem, qui cum prohi-
 beret iniuria tenuiores, æquitate constituenda
 summos cum infimis pari iure retinebat. Eadẽ
 constituendarum legum fuit causa, quæ Regũ.
 Ius enim semper: quæsitum est æquabile, neq.

enim aliter esset ius. id si ab vno iusto & bono viro olim consequerentur, eo erant contenti. cum id minus contingeret, leges sunt inuentæ, quæ cum omnibus vna atq. eadem voce loquerentur. & secundum hæc inferius idem ait, ea est ratio & sapientia summi ciuis commoda, ciuium defendere non diuellere: atq. omnes æquitate eadem continere. & rursus in eos, qui reipublicæ præsent, imprimisq. operam dabunt, vt iuris & iudiciorum æquitate suam quisq. teneat: & neq. tenuiores propter imbecillitatem circumueniantur: neq. locupletibus ad sua tenenda vel recuperanda obsit inuidia. & in libro primo de oratore, sit (inquit) in iure ciuili finis hic, legitimæ ac vtilitate in rebus causisq. ciuium æqualitatis conseruatio. Iustitiæ vero hanc partem esse, quæ iure fundatur æquabilitas, quam per æquitatem in his & in alijs innumerabilibus locis intelligit, idem in primo officiorum in his verbis expressit. Difficile est, cum præstare omnibus concupiueris seruare æquitatem, quæ est iustitiæ maximè propria: ex quo fit, vt neq. disceptatione vincisse, nec vlllo publico ac legitimo iure patiantur. & apud eum ius ex iustitiæ fontibus emanare Scipio dicit in libro tertio de repub. cuius hunc locum Augustinus citat in lib. 15. de ciuitate Dei. Sic & autor ad Herennium in iustitiæ partibus id adscribit in libro tertio,

vt in omnibus ius æquabile statuatur. Ac ex his quod Celsus inquit, ius est ars boni & æqui. id ipsum intelligens, cui nos dantes operam, boni & æqui notitiam profiteri subiungit, Vlpianus sic intellixisse videtur, quod ius institutio boni & æqui dicta sit; huiusmodi verò quæ non est, iuris eam nec intelligi. eaq. sententia Ciceronis his de legibus in secundo dictis confirmari potest, Constat profectò ad salutem ciuium, ciuitatumq. incolumitatem, vitamq. quietam ac beatam conditas esse leges: eosq. qui primum eius modi scita sanxerunt, populis ostendisse, ea se scripturas, quibus illi ascriptis susceptisq. honestè beateq. uiuerent. quæq. ita composita sanctaq. essent, eas leges uidelicet nominarunt. Ex quo intelligi par est, eos, qui pernitiōsa & iniusta populis iussa descripserunt; cum contra fecerint. quam polliciti, profexiq. sint: quiduis potius tulisse, quam leges; vt perspicuum esse possit, in ipso nomine legis interpretãdo inesse vim & sententiam iusti & iuris colendi. Porrò ex his ipsius Ciceronis in secundo de officiis, quæ primo loco relata fuerunt, id optimè concluditur, quod Plutarchus inquit, Iustitia igitur finis est legis, lex autem officium est Principis. Cum Aristoteles inquam ciuilis facultatis studium esse ciues bonos legibusq. obtemperantes efficere, sæpè dixerit in primo ad

DE IUSTITIA

Nicomacum libro in capite nono & item in extremo. eodem, leges virtutes penè omnes in ipsis civibus requirere, mox dicente. ex his colligimus, aliter atq. apud Ciceronem virum bonum hic accipi. is enim officiorum in libro primo de iustitia virtutum vna loquens, ex ea inquit viri boni nominantur: idemq. rursus affirmat illorum in secundo libro cum Paulo superius dirisset, ut vulgus sic nos hoc loco loquimur, ut alios fortes, alios bonos viros, alios prudentes dicamus. quibus ex verbis colligitur, quod alibi scripserat in primo libro, ubi de modestia, temperantia, & iustitia loquens, Hæ virtutes (inquit) bonum virum videntur potius attingere. Idem Aristoteles illius ad eundem Nicomacum quinti libri in secundo capite scribit, in legibus quæ omnibus civibus communis vivendi disciplina traditur, ea quidem non virum bonum sed civem bonum effici, & hunc alium atq. illum esse volens, singulorum institutio, qua vir bonus efficitur, utrū pars civis an alterius facultatis sit, alibi se dicturum pollicetur, quod in eius operis peroratione præstitisse videtur. idemq. virum bonum & civem bonum rursus discretit in politico. libro tertio in capite tertio. & M. Tullius in primo officiorum, prius (inquit) oportet equo & pari cum civibus iure vivere, neq. submissum & abiectum: nec sese efferentē

tum

tam in republica ea velle, quæ tranquilla & honesta sint: talem enim & sentire & bonum, eiuem dicere solemus. Ceterum quia apud Ciceronem in libro primo de oratore ad ea, quæ Lulius Crassus de iure civili verba facit, Antonius in hæc infra respondit, quod viros bonos iure civili fieri putas, quia legibus & præmia proposita sunt virtutibus, & supplicia vitijs: equidem putabam virtutem hominibus (si modo tradi ratione possit) instituendo & persuadendo; non minis aut vi ac metu tradi. nam ipsum quidem illum etiam sine cognitione iuris, quam sit bellum cauere malum, scire possimus. Aristotelem adhibeamus in secundo ad Nicomacum libro dicentem, legum latores cives assuefaciendo bonos efficere: ac propositum quidem vniuscuiusq. legum latoris hoc esse: qui vero id bene non efficiunt, peccare: idq. inter bonam malamq. rempublicam, interesse, eiusq. sententia pœnæ quæ per dolores adhibentur: velut medicamenta quædam sunt, quæ per contraria fieri consueverunt. & plenius hæc ex his intelligi possunt, quæ idem Aristoteles in eius operis peroratione scribit, & Augustini his quæ Gratianus reponit in 23. q. 6. Nomotheticen id est legum ferendarum, peritiam Aristoteles in sexto ad Nicomacum libro in octavo capite, architectonicam prudentiam politicæ prudentiæ vocat. quæ vero

in singulis rebus occupatur, nomen ei commu-
 ne politicæ idest ciuilis esse dicit. Cuius pars
 nomothetica sit, in eius operis peroratione
 monstrat. Quam vero legum interpretes pro-
 fitentur, sapientiam esse qui negat, eorum opi-
 nionem Aristoteles reprehendit libri quinti in
 capite nono, cuius ex his, quæ subiungit, apud
 ipsum Aueroes sequentis libri in illo octauo
 capite scribit, in legibus, quæ generaliter po-
 nuntur, ea temporibus commutari: eorumq;
 cognitionem, ex quibus ea commutantur, eâ
 iuris peritos profiteri. ex quibus id facile in-
 telligere licet, iuricons. officium esse, quod hic
 dicitur, æquum ab iniquo separare, licitum
 ab illicito discernere. quod studij cum in ciui-
 lem societatem conferatur, ad iustitiam meri-
 tò refertur, quæ ex societate generis humani
 constat. eademq; ratione quam affectant ve-
 rã non simulatam Philosophiam esse, iuriscôs.
 hic ait. Nam vt Cicero in primo officiorum
 inquit, videndum est, vt non satis sit, id, quod
 apud Platonem est in Philosophos dictû, quod
 in veri inuestigatione versentur: quodq; ea,
 quæ pleriq; vehementer expetunt, & de qui-
 bus inter se digladiari soleant: contemnant, &
 pro nihilo ducant: se propterea iustos esse. Nã
 dum alterum iustitiæ genus esse quuntur, non
 inferenda (ne cui noceant) iniuria: in alterum
 incidunt. discendi enim studio impediti, quos
 queri

tueri debent, deserunt. Plinius in epistola ad Atrium Clementem, affirma (inquit) Euphrates Philosophus hanc esse philosophiæ pulcherrimam partem, agere negotium publicum, cognoscere, iudicare, promere, & exercere iustitiam: quæq. ipsi docent philosophi, in usu habere. Sacerdotis vero nomen Aueroes ad legum latores atq. philosophes referens in principio secundi tractatus in Platonis republica exponit; lingua nostra Arabica Sacerdotis nomen pro eo interpretatur, cuius operationibus fides est adhibenda: igitur cui fides habenda est propter actiones eius, quibus philosophus est, Sacerdos simpliciter est. Ad eamq. rationem, qua, iustitiam nos colere, dictum accipimus, tum ea faciunt Imperatorem

Leonis & Anthemij, quæ in aduocatos dicta, extant Cod. de aduoc-

cat. diuers. iud. inc. 14. tum

Iustiniani ad huius

philosophiæ stu-

dium sum-

mopere

iuuenes adhortantis Insti-

tutionibus in proe-

mio extrema

verba.

S. Huico

S. Huius studij duæ sunt positiones publicum & priuatum. Publicum ius est, quod ad statum Rei Romanæ spectat. Priuatum, quod ad singulorum utilitatem. Sunt enim quædam publicè utilia: quædam priuatim. Publicum ius in sacris, in Sacerdotibus, in magistratibus consistit.

VO iure septa ciuitas esse debet, eius qua parte rei publicæ status ordinatur, ea ius publicum; qua uero singulorum res disponuntur, ius priuatum appellatur. **A** iure publico ius civile Cicero distinguens in libro primo de oratore eius, quem ibi in personâ Lutiij Crassi de oratore sermonem facit, prope finem, publica iura dicit, quæ sunt propria ciuitatis atq. Imperij. Ius autè civile apud eundem in topicis esse dicitur, æquitas constituta his, qui eiusdem ciuitatis sunt, ad res suas obtinendas. eaq. diffinitione religionum ius & sacrorum omnium comprehensum non esse; neq. id civile ius appellari, quod est pontificum Boethius declarat, cuius infra uerba uidebimus. De sacris uero constitutorum ius eadem ratione publicum dictum fuit,

fuit, qua sacrorum alia publica alia privata, nominata fuerunt. Sunt vero, qui rentur antiquum illud Populi Romani ius, quod in Imperatorem postea translatum fuit, antea vero in his constitit, quæ ad statum reipub. pertinebant, & in his omnibus, quæ sine populo peragi non poterant: id ius publicum hic dictum esse: utq. illud in Imperatorem translatum fuit, publici atq. privati iuris hic positam distinctionem fieri desitam fuisse. Itaq. ius publicum in sacris, in Sacerdotibus, in magistratibus olim constitisse, non amplius consistere: per sacra non sacrificia, sed dedicationes & consecrationes: per Sacerdotes solennes eorū sortitiones, apprehensiones, inaugurations, electionesq. & per magistratus, comitia consularia, prætorialia, tribunitia, ædilitia ceteraq. sic existimantes intelligi volunt. huic autem opinioni primum factorum, cuius mentionem fecimus, distinctio refragatur, cui similiter de his constitutum ius distinctum fuisse, certum haberi debet. Deinde quo reipub. sic ordinata fuit, ut ei per unam siue Regem, siue Imperatorem consulatur: id quidem similiter ac illud, quo prior illa ordinata reipub. fuerat: ius publicum appellari debet. De magistratibus, quod civitatis personam gerere, intelligatur Cicero scribit in secundo officiorū, & in Principe hoc pariter intelligendum est, qui impe-

randi

randi à populo potestatem accepit, eumq. magistratum appellatione Vlpianus hic comprehendisse videtur, similiter atq. Reges Pomponius sub titul. seq. de origin. iur. in c. 2. §. post originem iuris &c. Imperator Institution. de rer. diuis. in §. singulorum autem &c. Quippe quia magistratus non sua ipsorum sed reipublicæ causa illi præficiunt, quod infra latius videbimus: quod penes eos est, ius publicum appellatur sub titul. de eo, quod met. causæ gest. erit in c. vlt. sub tit. ad Senatusconf. Trebell. in c. 14. Et hoc nomine id à privato distinguitur de capit. diminut. in c. 5. §. vlt. & in c. 6. De Prætorè Fenestella huiusmodi verba faciens, penes hunc magistratum ad eò omnis publici priuatiq. iuris potestas fuit, vt nouum ius condere, & vetera abrogare facultas esset. & iurisconf. hic, quia priuatum ius, quod à publico iure distinguit, id esse dicit, quod ad singulorum vtilitatem spectat: & subiungit, sunt enim quædam publicè vtilia: quædam priuim. publicum à priuato simili modo distinguere videntur, vt iurisconf. de noui oper. nûr. in c. 1. §. 10. de interd. in c. 1. & in c. 2. §. 1. de iniur. in c. 14. de munerib. & honor. in c. 14. §. 1. & secundum hæc, quod ad singulorum vtilitatem pertinet, cum eo quamuis publica sit vtilitas coniuncta vt iurisconf. infra in c. 7. §. 1. priuatum tamen dici iurisconf. de-

**declarat de procuratoribus in cap. 42. §. 1
frequenter tamen varijs rationibus
& hoc ius publicum ap-
pellari solet .**

S. Priuatum ius triperitum est. Collectum enim est ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut ciuilibus. Ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit. Nã ius istud non humani generis proprium; sed omnium animalium, quæ in terra mariq. nascuntur: animum quoq. commune est. Hinc descendit maris atq. femine conjugatio, quam nos matrimonium appellamus, hinc liberorum procreatio, hinc educatio. Videmus etenim cetera quoq. animalia, feras etiam istius iuris peritia censerì.

E legibus Aristoteles in rhetoricis alias naturæ, easq. omnium cõmunes esse, omnesq. eas sentire; alias vtentium proprias; earumq. alias scripto, alias sine scripto in vsum receptas esse scribit. Aequitatem atq. ius similiter M. Tullius in topicis distribuens propè finem ita scribit, cum de æquo & iniquo differitur, æquitatis loci colliguntur; hi cernuntur bipartitò & natura & institutò & Paulò mox, iuris partes tam
 expo-

expōitæ , cum æquitatis. quibus ex verbis
 colligimus , quod æquum idem ius , eorum
 fontem æquitatem appellare . Idem in rheto-
 ricis semel ac iterum ex quibus ius conſter,
 expoſiturus ſic ait , initium eius ab natura
 ductum videtur ; quædam autem ex utilitatis
 ratione aut perſpicua nobis aut obſcura in
 conſuetudinem veniſſe ; poſt autem approba-
 ta quædam aut à conſuetudine aut vero utilia
 viſa legibus eſſe firmata . Apud ipſos vero po-
 pulos Ariſtotele teſte in primo ethicoꝝ ad
 Nicomacum in tertio capite , honeſta ac iuſta
 ſantam varietatem atq. diſcrepantiam habent,
 vt lege dumtaxat, non autem natura conſtare
 videantur. eaq. ratione ſic aliquibus ea viſa
 fuiſſe idem Ariſtoteles teſtatur in quinto ad
 eundem libro in ſeptimo capite , vbi hæc ex-
 ploſa opinione , à iure nature cur in pleriq.
 abſcedat vſus ? cur etiam pro omnes populos
 tam varia diuerſaq. iura condita videantur ?
 vtriuſq. rationem exponit. cuiſq. diſtis con-
 gruenter Boethus quodam loco ſic ait , que
 ſunt iuſta ac bona ad poſitionem omnia , na-
 turam vè referuntur , & ſubiungit , ciuile ius
 atq. ciuile bonum poſitione eſt, non natura .
 Naturale vero bonum atq. iuſtum apud om-
 nes gentes idem eſt , Idem Boethus in libello
 de diſſinitione ita ſcribit , M. Tullius in topi-
 cis ius ciuile voluit diſſinire , & vt oportuit,
 cepit

cepit à genere, dixit enim in principio ius ci-
 uile est æquitas, hoc iuris genus est. Sed quo-
 niam eadem æquitas nunc constituta est, nunc
 naturalis: ius autem ciuile æquitas est ab ho-
 minibus instituta, ideo adiecit, ius ciuile est
 æquitas constituta. Posito genere, adiecta
 specie, speciem aliam separauit scilicet natu-
 ralem. Sed quoniam etiam ius gentium æqui-
 tas constituta est, & non est tamen ciuile, adie-
 ctum id, quod separare potuisset ius gentium:
 his inquit M. Tullius, qui eiusdem ciuitatis
 sunt: qua specie interposita ius ciuile descrip-
 sit. est etiam num, quod cum altero possit esse
 commune hoc ipsum, quod supra dictum est
 vniuersum: etenim religionum iuri & sacrorū
 omnium conuenit: namq. ius religionum æqui-
 tas est, & constituta æquitas, & his omnibus,
 qui eiusdem sunt ciuitatis. Sed illud non ap-
 pellamus esse ciuile, quod est pontificum, hoc
 igitur vt posset excludere, & ius ciuile vsq. ad
 proprium diffinire, adiecit ad res suas obtinē-
 das. hæc Boethi verba sunt. ex quibus id quod
 supra diximus confirmatur, ius ciuile à Cice-
 rone, quod ius priuatum à iurifcons. hic, dictū
 esse. A Natura porro nullum ius profectum,
 esse alij rursus denuò defendere voluerunt: eo-
 rumq. opinionem Horatius ab illa de humani
 generis ortu, quam Lactantius irridet Diui-
 nar. Institution. in libro primo cap. 11. & se-
 quenti,

quenti, in his exorditur versibus.

*Quis paria esse ferè placuit peccata, laborant
 Cum ventum ad verum est: sensus mareſq. repugnanti,
 Atq. ipsa utilitas iuſti propè mater eſt, æqui
 Cum proreperunt primis animalia terris
 Mutum eſt tu pe pecus glandem atq. cubilia propter
 Vnguibus eſt pugnus, dem ſuſtius, atq. ita porro
 Pugnant armis, quæ poſt fabricauerat uſus.
 Donec verba, quibus voces, ſenſuſq. nocerent:
 Nominaſq. inuenere. debinc abſistere bello:
 Oppida ceperunt munere: eſt ponere leges:
 Nè quis fur eſſet, neu laſtro, ne quis adulter.
 Iura inuenta metu iniuſti fateare neceſſe eſt
 Tempora ſi, faſtoſq. velis euoluere mundi.
 Nec natura poteſt iuſto ſecernere iniquum:
 Diuidit ut bona diuerſis fugienda per endis.*

A Natura generi animantium omni M. Tullius in libro primo officiorum hæc eſſe tributa ſcribit, principio vt ſe vitam corpusq. tueatur: declinetq. ea, quæ nocitura videntur: quæq. ſunt ad viuendum neceſſaria inquirat, & paret: vt paſtum, vt latibula, vt alia eiufdem generis. deinde commune animantium omnium eſt cõiunctionis appetitus procreandi cauſſa, & cura quædam eorum, quæ procreata ſunt. Alibiq. dicit, cum ſit hoc natura commune animantiũ vt habeant libidinem procreandi, prima ſocietas in ipſo eſt coniugio: proxima in liberis. A natura vero ius qui philoſophi vel oratores repetunt, in hominum genere id ineſſe ponũt.

B

itaq.

itaq. ex ipsis iurifconsultis Vlpianum hic animantium in omni genere iuris principia quædam esse perhibentem Laurentius Valla reprehendere in libro quarto elegantiarum audens ita dicit, naturale ius dicere, quod natura omnia animalia docuit, ridiculum est: appetitum coeundi atq. adeò nocendi imbecilliori animali, spoliandi, occidendi quis ius esse dixerit? Sed certè Vlpiani mentem is non intellexit. Nam ius naturæ cum dicatur, quo vivere debemus, ac honesta probaq. à contrarijs diuidimus, non aliter iurifconsf. accepit, cuius ea sententia fuit, ex his, quæ animantium in omni genere natura insita videmus, eiusdem institutionem quandam nos intelligere, quæ cum ipsius naturæ lex perennis atq. perpetua sit, ex ea quædam honesta ne an turpia sint; nos cognoscimus: eaq. iuris nomine donatur. Non ergo quod ex bestiarum propria, sed ex quadam cū illis nobis communi natura quod hauritur, id naturæ ius appellatur. Sed imbecilliori insitari atq. nocere non omnium commune, sed bestiarum id proprium est: nam homines eo natura prohibet. Ita ex his, quæ animantium natura præ se fert, iuris naturalis ea tantum esse dicentur, quæ hominibus vi rationis à natura haud inhibita sunt: nam quibus homines naturalis ratio prohibet, quoniam illis ea iuris esse desinunt, neq. animantium
 omni

omni generi communia, neq. iuris naturalis esse dicentur. Quo vero iure mutorum grege non antecellimus, id non humani generis proprium, sed omnium animantium, quæ eius peritia censentur, commune ius dictum esse; absurdum cui videbitur? Hinc maris atq. femine conjugationem descendere Vlpianus dicens, quam nos matrimonium appellamus, quia sentijt, maris atq. femine eam solam coniunctionem huius naturalis iuris esse, quam nos matrimonium appellamus: vagos hominum, atq. mulierum concubitus excludere voluit, quæ matrimonia rectè vocari non possunt; cūq. his nobis iuregentium interdicitum sit; secundum ea, quæ diximus, neq. iuris naturalis esse dicentur. & matrimonium quæ in coniugio societas est appellatum videtur. eam à communi animantium natura Cicero exorsus est, naturalisq. iuris esse probè dicimus: nam quorum animantium alter masculus est, altera femina, eorum quoniam vterq. sine altero inhabilis ad procreationem, debilis est: ipsorum maris atq. femine conciliationem quidem procreandi causa in bestijs quoq. societatem vero maiorem vsq. ad quoddam tempus ex ipsis bestijs in quibusdam videri Aristoteles declarat in primo politicor. & plenius in economico. apud quem quod Leonardus Arretinus inquit, principium ergo coniunctionis in ho-

minibus est à natura, forma vero est à lege & ratione, quod matrimonium appellatur. Vlpiani dictis hic apertè contrarium est. quin & Lactantius in libro tertio diuinarum institutionum inquit, nam volucres pænè omnes faciunt matrimonia & paria iunguntur &c. quibus ex verbis bestiarum quoq. matrimonium à Theophilo probè dictum videtur institution. de iure natur. gent. & ciuil. in principio. quibusdam vero id perabsurdum vsem fuit. Sequenti loco ex his Ciceronis, quæ supra relata sunt, Vlpiani, qui liberorum quoq. procreatio nem huius iuris suggerit exemplis, sententiam hanc esse colligimus, huius iuris id esse præceptum, vt liberis promiscuam dent operam ad rem cum deueniunt coniuges; ac ipsis quia liberorum procreatio curæ esse debet, ab illa eam rem vacuam facere nefas esse. Porro ex his cum appareat, secundum naturam ex coniugio liberorum procreationem non autem corporis voluptatem expetere vtrumq. coniugum oportere, quod iuriscos. dicit de verbor. significat. in c. 220. §. vlt. nisi per coniugationem maris atq. feminae eam, quam diximus, intelligeremus: præterea liberorum procreationem huius iuris exemplis malè Vlpianus adijaceret: rectiusq. Theophilus ex his vnam tantum in ea refert. eiusq. iuris institutionis ratio colligitur, quo nuptijs quibusdam interdicitur

dictum est, haudquaquam naturali iure prohibitis: quippe cum non ad liberorum procreationem tantum, verum etiam ad voluptatem corporis aut libidinis expletionem coniugiū adhiberi soleat, quod secundum ius naturale non est; ab hoc illud recedere non videtur. In postremo quod Ulpianus affert huius iuris exemplum, de educatione non omnium, sed tantū infantium liberorum loqui cum intelligimus. nam infantium suorum curam in bestijs quoque videmus: cum vero adoleuerint ex se natos amplius illæ non agnoscunt. & hic de iure loquimur, cuius pericia omnia censentur animalia. Non omittimus Ulpianus ex verbis matrimonium vnde dictum sit, quosdam elicere: qui non ab eo dictum putant, quod per sequentem liberorum procreationem femina, mater fiat: sed eis ipsa potius maris atque feminae coniugatio cum feminini generis sit, sicut terra, ex qua fructus omnes nascuntur, mater dicta videtur. eamque matrimonium appellari Ulpianus hic testis est.

S. Ius gentium est, quo gentes humanæ utitur. quod à naturali recedere, licet facile intelligere, quia illud omnibus animalibus, hoc solis hominibus inter se commune est.

DE quo Ulpianus hic loquitur, ius gentium licet oratores, & iuricons. pariter appellent, à naturæ tamen iure ex illis quem viderim, nemo distinguit, nisi solus Ulpianus hic: Itaq. ius gentium istud naturale quoq. ius frequenter appellatur. Ulpiani vero eadem sententia fuit, naturæ quoddam ius, de quo dictum est, quoniam à communi omnium animantium natura trahitur, ius gentium nō appellari. Aliud vero quoddam à communi hominum natura ductum ius gentium atq. ius naturale dictum esse. Ab hoc autem, quo à natura bestiarum hominum natura procul abest, quod ius gentium nō sèpè distinguitur, id quoniã instituto partum est, rectè hand quaquam ius naturale vocatur. Naturæ qui legem appellat, iuris principia rectè ab illa repetere M. Tullius in primo de legibus præfatus, eius ab his traditam diffinitionem sic exponit, lex est ratio summa

summa insita in natura, quæ iubet ea, quæ faci-
 cienda sunt, & prohibet contraria : eadem ra-
 tio cum est in hominis mente confirmata &
 confecta lex est. itaq. arbitrantur prudentiam
 esse legem: cuius ea vis sit, vt recta facere iu-
 beat; vetet delinquere : eamq. rem illi græco
 putant nomine à suum cuiq. tribuendo appel-
 latam. ego nostro à legendo. nam vt illi æqui-
 tatis, sic nos delectus vim in lege ponimus : &
 proprium tamen vtrumq. legis est. quod si ita
 (subiungit) rectè dicitur, vt mihi quidem ple-
 runq. videri solet : à lege ducendum est iuris
 exordium. ea est enim naturæ vis, ea mens ra-
 tioq. prudentis: ea iuris atq. iniuriæ regula.
 Séd, quoniam in populari ratione omnis no-
 stra versatur oratio: populariter interdum lo-
 qui necesse erit, & appellare eam legem, quæ
 scripto sancit, quod vult, aut iubendo aut ve-
 tando vt vulgus appellat. Constituendi vero
 iuris ab illa summa lege capiamus exordium,
 quæ seculis compluribus ante nata est, quam
 scripta lex vlla, aut quam omnino ciuitas cõ-
 stituta. Idem in libro secundo ita scribit. Hanc
 video sapientissimorum fuisse sententiam, le-
 gem neq. hominum ingenijs excogitatã : neq.
 scitum aliquod esse populorum : sed eternum
 quiddam, quod vniuersum mundum tegeret,
 imperandi prohibendiq. sapientia. ita Princi-
 pem legem illam, & vltimam mentem esse di-
 cebant,

cebant, omnia ratione aut cogentis aut vetā-
tis Dei ex qua illa lex, quam Dij humano ge-
neri dederunt, rectè est laudata. est enim ra-
tio mensq. sapientis ad iubendum & ad de-
terrendum idonea. Hanc homines, cuius cætera
animantia expertia sunt, à Deo legem acce-
pisse, Hesiodus his versibus expressit.

*Humano generi namq. lex est ab Ioue lata.
Pisces atq. fera volucresq. per aera nantes
Sese edunt, cum illis vlla baud sit notio iuris.
Atq. hominum generi iustum est res, qua optima cessit.*

Eiusdem legis hanc Cicero definitionem pro-
tulit in libro tertio de repub. Est quidem lex
recta ratio naturæ cōgruens diffusa in omnes:
constans sempiterna. quæ vocet ad officium,
iubendo, vetando à fraude deterreat: quæ ta-
men neq. probos frustra iubet aut vetat: nec
improbos iubendo aut vetando mouet. huic
legi neq. propagari fas est. neq. derogari ex
hac aliquid licet: neq. tota abrogari potest;
nec vero aut per Senatum aut per populum
solui hac lege possumus. neq. est quærendus ex-
planator, aut interpret eius alius. nec erit alia
lex Romæ, alia Athenis: alia nunc, alia post
hac. Sed & omnes gentes, & omni tempore,
vna lex & sempiterna & immutabilis contine-
bit. vnusq. erit communis quasi magister &
Imperator omnium Deus. ille legis huius in-
uentor,

uentor, disceptator, sator. cui qui non parebit ipse se fugiet, ac naturam hominis aspernatur. hoc ipso luet maximas pœnas, etiam si cœtera supplitia, quæ patitur, effugerit, hæc Ciceronis verba, cuius de repub. libros non habemus, Lactantius refert diuinarum institution. in libro sexto capite octauo, vbi his ita subiungit, quis Sacramentum Dei sciens tam significanter enarrare legem Dei posset, quam illam homo longè à veritatis noticia remotus expressit? Hac de lege Chrisippus loquitur, quæ iuriscos. reponit de legib. in c. 2. De natura Iuuenalis loquens in satyra 15. Separat (inquit) hæc nos.

*A grege mutorum: atq. ideo venerabile solum
Sorti iis ingenium, diuinorumq. capaces.
Atq. exercendis capiendisq. artibus apti.
Sensum à caelesti demissum traximus arce.
Cuius agent prona, & terram spectantia: Mundi
Principio indulst communis conditor illis
Tantum animas. Nobis animum quoq. mutuas ut nos
Affectus petere auxilium & prestare iuberet.*

Ex ea naturæ lege, de qua Cicero loquitur, quæ
ius venit, de eo ipsius Ciceronis in illo tertio
de repub. dictis congruenter Imperator insti-
tution. de iure natur. gent. & ciuil. in §. pe-
nult. ita scribit, sed naturalia quidem iura,
quæ apud omnes gentes peræquè obseruantur,
diuina

diuina quadam prouidentia constituta, sem-
 per firma & immutabilia permanent. Ac ex
 his illud constat, quod Gratianus sui operis
 in oscite scribit, naturale esse, quod sacrarum
 literarum in his præceptis expressum est,
 quæ moralia vocant. & iterum in
 calce nonæ distinctionis, in iure
 naturali nihil aliud, quam
 illud esse, quod Deus
 iubet atque
 vetat.

ii. Pomponius lib. singula- ri Enchiridij.

Veluti erga Deum religio. vt parentibus,
& patriæ pareamus.

OMINIS à natura Cicero in libro primo de legibus, quo loci à summo Deo generatum esse profitetur: duas repetit iuris partes, vnã ad Deum: alteram ad homines pertinentem. Atq. de eo loquitur in rhetoricis semel ac iterum natura ius esse dicens, quod non opinio genuit, sed quædam innata vis inseruit. vt religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obseruantiam, veritatem. Hæc inquam cum in bestias non cadant, id apud Ciceronem ibi ius naturæ dicitur, quod Vlpianus ab illo distinguens, quod omnium animalium commune esse cõsiderat, ius gentium vocat. Horum ex his, quas subiecit Cicero diffinitiones, nos selegimus istas. Religio est, quæ superioris cuiusdam naturæ, quam Diuinam vocant, curam ceremoniamq. affert. Pietas, quæ erga patriam, aut parentes, aut alios sanguine coniunctos officium confer-
uare

uare moneat. Gratia, in qua amicitiarum, aut officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi voluntas continetur. Obseruantia est, per quam etate, aut sapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes reueremur, & colimus. Veritas est, per quam damus operam, ne quid aliter, quam confirmauerimus fiat, aut factum, aut futurum sit. In primisq. naturæ lege Dei culturam hominibus innatam esse, idem Cicero in libro primo Tusculan. his verbis ostendit. Nulla gens tam fera, nemo omnium tam immanis, cuius mentem non imbuerit Deorum opinio. Multi de Dijs prauè sentiunt (id enim vitioso more effici solet) omnes tamen esse vim & naturam Diuinam arbitrantur. Nec vero id collocutio hominum aut consensus efficit: non institutis opinio est confirmata, non legibus, omni autem in re consensus omnium gentium lex naturæ putanda est. Alijs ethnicorum de religione falsis opinionibus explosis, humanitatem hac vna re aliorum animantium à natura longius abesse Lactantius ostendit diuinarum Institution. libro tertio capite decimo. & rursus in libro de ira Dei capite septimo & in pluribus sequentibus. Quos vero Deos falsò putauerunt ethnici, eorum culturam falsò religionem nuncupasse. Religionemq. veri Dei. Illorum vero culturam superstitionem esse: horum vtriusq.

nomi-

nominis interpretatione idem Laetantius ostēdit in libro quarto capite 28. Aliud præterea ius hominum inter ipsos natura constitutum esse M. Tullius in eo de legibus libro primo differens inquit, omnium autem, quæ in hominum doctorum disputatione variantur, nihil est profectò præstabilius, quam planè intelligi nos ad iustitiam esse natos: neq. opinione sed natura constitutum esse ius, id iam patebit, si hominum inter ipsos societatem coniunctionēq. perspexeris. A iustitia vero ad quā eos natura dixit, hominū quia detorta consuetudo videtur, ex qua exoriūtur & cōfirmantur vitia contraria: post hominū naturalem æqualitatē & coniunctionē ostensā ita subiungit. Quod si quomodo est natura, sic iudicio homines humani (ut ait poeta) nihil à se alienū putarent: cole retur ius æquè ab omnibus, quibus enim ratio natura data est, iisdē etiā recta ratio data est, ergo & lex, quæ est recta ratio in iubendo & vetando. Si lex, ius quoq. at omnibus ratio, ius igitur datum est omnibus. A natura porrò ius istud profectum esse, qui negant, eorum opinionem Cicero Paulò mox amplissimè refellens, ex illo quæ in rhetoricis exponit, emanare, in hæc verba demonstrat, est enim (inquit) vnum ius, quo deuincta est hominum societas: & quod lex constituit vna, quæ lex est recta, ratio imperandi atq. prohibendi: quam qui ignorat,

ignorat, is est iniustus, siue est illa scripta vs-
 -piam, siue nusquam. quod si iustitia est ob-
 -temperatio scriptis legibus, institutisq. popu-
 -lorum: & si vt iidem dicunt vtilitate omnia
 -metienda sunt: negliget leges, easq. perrūpet,
 -si poterit, is, qui sibi eam rem fructuosam pu-
 -tabit fore. ita fit vt nulla omnino sit iustitia,
 -si neq. natura est: & ea, quæ propter vtilitatē
 -constituitur, vtilitate illa conuellitur. atq. si
 -natura confirmatum ius non erit: virtutes om-
 -nes tollantur. vbi enim liberalitas, vbi patrię
 -charitas, vbi pietas, vbi autem benè merendi
 -de altero, aut referendæ gratiæ voluntas pote-
 -rit existere? nam hæc nascuntur ex eo, quod
 -natura propensi sumus ad diligēdos homines,
 -quod fundamentum iuris est. Idem Cicero in
 -libro tertio de finibus, ita scribit. quemadmo-
 -dum igitur membris vtimur priusquam didici-
 -mus, cuius ea vtilitatis causa habeamus: sic
 -inter nos natura ad ciuilem communitatē con-
 -iuncti & consociati sumus. quod ni ita se habe-
 -ret, nec iustitiæ vllus esset, nec bonitati locus.
 -& quomodo hominū inter homines iuris esse
 -vincula putant, sic homini nihil iuris esse cum
 -bestijs. præclare enim Chrisippus cetera nata
 -esse hominum causa & Deorum. eos autem cō-
 -munitatis & societatis suæ: vt bestijs homines
 -vti ad vtilitatem suam possint sine iniuria. quo-
 -niamq. ea esset natura hominis vt cum genere
 -humano

humano quasi civile ius intercederet, qui id conseruaret eum iustum, qui vi ageret, eum iniustum fore. Atqui ad Herennium autor in libro tertio quia dicit, Natura ius est, quod cognationis aut pietatis causa obseruatur; quo iure parentes à liberis, & liberi à parentibus coluntur, earum opinionum aliquam ibi excepisse videtur, quas idem Cicero in tertio officiorum libro reprehendit in hæc verba, Nā illud quidem absurdum est, quod quidam dicunt, parenti se aut fratri nihil detracturos commodi sui causa: aliam rationē esse ciuū, aliam reliquorum. hi sibi nihil iuris & nullam societatem communis vtilitatis causa statuūt esse cum ciuibus: quæ sententia omnem societatem distrahit ciuitatis. qui autem ciuium rationem dicunt esse habendam, externorum negant. hi dirimunt communem humani generis societatem, qua sublata beneficentia, liberalitas, bonitas, iustitia funditus tollitur. De quo tamen autor ille ad Herennium loquitur, id quidem naturæ ius ab eo differre, quod omnium animantium commune esse Vlpianus exponit, nemo non videt: in hoc enim plusquam in illo primum quidem est, quod officium filij parentibus, quodq. parentes filiis in perpetuū præstare debeant. eoq. remotus ab illo cognationis ius est. nam & in cicconijs pietatem erga parentes inesse præter alios perhibet Ambrosius

fuis in exam. Elianus lib. 15. cap. 4. Ad omnes
 autem homines natura pariter constitutum esse
 ius, id quod humanitatis ius appellatur, Cice-
 ro in libro quinto & ultimo de finibus Pisonē
 Academicum his verbis differentem inducit,
 In omni autem honesto. quod per se expeten-
 dum dicimus, nihil est tam illustre, nec quod
 tam latius pateat, quam coniunctio inter ho-
 mines hominum, & quasi quaedam societas &
 communicatio utilitatum, & ipsa charitas ge-
 neris humani: quæ nata à primo satu, quo à
 procreatoribus nati diliguntur, & tota do-
 mus coniungio & stirpe coniungitur, serpit sen-
 sim foras cognationibus primum, tum affini-
 tatibus, deinde amicitijs, post vicinitatibus
 cum ciuibus, & ijs, qui publicè socij atq. amici
 sunt, deinde totius complexu gentis humanæ.
 quæ animi affectio suum cuiq. tribuens, atq.
 hanc, quam dico societatem coniunctionis hu-
 manæ munificè & æque tuens iustitia dicitur.
 cui sunt adiunctæ pietas, bonitas, liberalitas,
 benignitas, comitas, quæq. sunt generis eius-
 dem. Atq. hæc ita iustitiæ propria sunt, ut sūt
 virtutum reliquarum communia. nam cum sic
 hominis natura generata sit, ut habeat quiddā
 innatum quasi civile atq. populare, quod Gre-
 ci politicon appellant: quidquid aget quæq.
 virtus, id à communitate, & ea, quam expo-
 sui, charitate atq. societate humana non ab-
 horrebit.

horrebit. hæc ille. Porro autem in eorum disputatione conuellenda, qui naturale ius, naturalemq. iustitiam esse negant: ad verum Lactantius proprius accessit Diuinarum Institution. libro quinto cap. 15. & ex in pluribus sequentibus; ac iterum in principio Nephitom. Iustitiam vero quæ procreauit, eius totius humani generis communis hominum conciliatio atq. societatis gradus ipse Cicero in libro primo de officijs distinguens, Actior vero (inquit) colligatio est societatis propinquorum. & infra, sanguinis coniunctio & beniuolentia deuincit charitate homines. Aristotelis quidē ea sententia fuit in libro octauo ad Nicomacū in extremis verbis, filio patrem abdicare nefes esse; contra vero patri fas esse abdicare filium. Nam qui semper debet, eum reddere semper oportet: in eaq. filius causa est, vt patria facere numquam possit. Cui vero debetur, vt patri, dimittendi potestas est. nisi vero prauitate filius exuperet, fortē nec à patre destituetur, cum præterea id humanum sit, auxiliū non denegare. ei vero fugiendum est, aut non studendum opem ferre, si sit prauus. beneficia siquidem accipere pleriq. volunt: conferre vero nonnulli vt quid inutile detrectant. natura porro erga parentes pietatem esse iurisconsult. ponit sub tit. de obseq. parent. & patro. præstan. c. 1. eam naturæ legem Imper. appellat.

C in

in auth. collat. 4, sub tit. de nupti. §. optimè
 vero &c. Idem Aristoteles in libro nono ad
 Nicomacum autor est, parentibus præcipuè
 necessaria vitæ subsidia deberi; eaq. illis cum
 sint generationis autores honestius esse, quam
 nobis ipsis afferre. ea illis deberi iuriconsf. do-
 cet etiam sub tit. ad Senatusconf. Trebell. c. 50.
 ac illud quod ratio naturalis efficiat iuriscōf.
 affirmat sub tit. de liber. agnos. c. 5. §. parens
 &c. eorumq. dictis adde quæ Imperat. statuit
 in auth. coll. 2. in principio de incest. nupti. in
 vers. si vero contingerit &c. & inferius in §. 1.
 vers. sed si qui fuerint &c. omnibus quoq. his
 indigentibus liberis alimenta præstare paren-
 tes, quibus facultas est, naturæ præceptum esse
 Imperator sentijt, qui per naturam hoc de quo
 loquimur ius intelligit. (sub tit. de rei vxor.
 act. in §. taceat, in vers. fileat &c. de bon. quæ
 liber. &c. in vlt. const. §. ipsum autem filium vel
 filiam &c. Naturali iure quod scilicet ius gen-
 tium vocant cognationes esse iuriconsf. tradi-
 dit sub tit. de gradib. & affin. c. 4. §. cognatio-
 nis substantia &c. Imperat. Institution. de legit-
 agnat. tut. in princip. & in §. vlt. in & tit. de hæ-
 red. quæ ab intest. defer. §. minus &c. & (sub tit.
 de adoption. c. 10. §. 1. Observantiæ, quam su-
 pra vidimus, à Cicerone tradita diffinitio ex
 his desumpta videtur, quæ Plato scribit in dia-
 logo tertio de legibus. & Stobeus refert in Ser-
 mon.

mou. 42. is enim scribit, primam dignitatis re-
 ctam rationem esse, vt genitores vbiq. natis
 iperent. Secundam vt ignobilibus generosi,
 Tertiam vt iunioribus seniores, Quartam vt
 domini seruis, Quintam vt potentioribus im-
 becilliores seruiant. Sextam quidem & omniũ
 maximam esse, per quam secundum naturam
 ignorantes sequi iubentur: prudentes autem
 ducere ac dominari. Ac patri quidem in filios,
 auoq. in nepotes Imperium natura tribui Ari-
 stoteles quoq. voluit in libro ad Nicomacum
 octauo: ad Eudemium septimo. & iuricons. sub
 tit. de verbor. significat. c. 195. §. 2. in eoq. de
 calogi præcepto honora patrem tuum & ma-
 trem tuam: id etiam esse, vt parentum imperio
 filij subiaceant. A postolus scribit ad Ephesios
 c. 6. ad Colossens, cap. 3. his adde, quod Imper.
 ait Instit. in principio de nupt. Rursus quod
 senioribus adolescentes subiecti sint, id quod
 etiam Diuus Petrus admonet, naturæ ordinem
 esse Aristoteles consentiẽ in lib. 7. polit. cap.
 14. eiq. Imper. consonans est Instit. in tit. de
 Attil. tut. §. impuberes autem &c. Non idem
 vero in liberos ac in seruos imperium ordina-
 tum esse Aristoteles ex his, quæ in libro ad Ni-
 comacum octauo scribit, in politicis quoq. se-
 pius declarat. ex eoq. apud Pœrsas, quia filios
 seruis pares faciunt, in filios huiusmodi impe-
 rium prauum & à natura alienum esse dicit.

Rurſus patres atq. matres & ceteros, quos re-
nereri & colere debemus : dignitate diſpares
eſſe. idem Ariſtoteles declarat in lib. 10. ad
Nicomacum. quod autem ad pietatem atti-
net, æqualem atq. patri & matri quoq. debe-
ri. Ulpianus affirmat in tit. de curat. furioſ. c.
4. in ea quæ ſint Triphonius declarat in tit. de
obſeq. parent. & patron. præſt. c. 10. Imper. (in
tit. de teſtam. manumiſ. c. 7. Varias præterea
philoſophorum opiniones de hæc, quod paren-
tibus tribuitur, Imperio: Gellius refert in lib.
2. cap. 7. Nulli tamen eorum, quibus ſubiecti
eſſe debemus, in his obtemperandum eſſe, quæ
præcipere Dei lege prohibentur : ex multis
Gratianus probat. 11. q. 3. c. non ſemper &
compluribus ſequentib. Gratiam in exemplis
iuris naturalis eius, quod ius gentium quoq.
vocatur : Theophilus reponit etiam Inſtitu-
tion. in titul. de iure nat. gent. & ciuil. §. 1. eius
pars eſt, quod iuriſcons. ſcribit in tit. de peti-
tion. hereditat. c. 28, §. conſuluit &c. de reli-
quis infra videbimus. Veritas, per quam im-
mutata ea, quæ ſunt, aut ante fuerunt, aut fu-
tura ſunt, dicuntur. iuris naturalis meritò pars
eſſe dicitur. Nam ſocietatis, quam inter homi-
nes natura conſtituit, cum oratio concilia-
trix ſit, ea ne fallat, naturæ præceptum eſſe li-
cet facile intelligere ;

iii. Florentinus libro primo Institutionum.

Vt vim atq. iniuriam propulsemus. Nam iure hoc euenit, vt quod quisq. ob tutelam corporis sui fecerit, iure fecisse existimetur. Et cum inter nos cognationem quanda natura constituit: Consequens est hominem homini insidiari nefas esse.

N vindicatione iure naturæ quæ sunt, Cicero declarat in topicis, nam prope finem æquitate bipartita subiungit, Natura partes habet duas, rationem sui & vlciscendi ius. idem in rhetoricis, vindicationem esse dicit per quam vim & contumeliam defendendo aut vlciscendo propulsumus à nobis & à nostris, qui nobis chari esse debent: & per quam pecca punimus. idem officiorum in libro primo scribit, iustitiæ primum munus est, vt ne cui quis noceat, nisi laçessitus iniuria. & rursus in libro tertio, virum bonum cum esse, qui profit quibus possit, no-

38 DE IVSTITIA

ceat nemini, nisi lacesfitus iniuria. Hæc autē
 sic nos intelligimus, ei, qui lacesfitus iniuria
 fuerit, quo se defendat, ei nocere, qui vim &
 iniuriam infert, eadem naturæ lege permiffum
 esse, qua vis & iniuria prohibetur: qua de re
 idem Cicero hæc in oratione pro Milone ver-
 bā facit, est iudices non scripta, sed nata lex,
 quam non didicimus, accepimus, legimus: ve-
 rum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, ex-
 pressimus: ad quam non docti, sed facti, non
 instituti, sed imbuti sumus: ut si vita nostra
 in aliquas insidias, si in vim, in tela aut latro-
 num aut inimicorum incidisset, omnis honesta
 ratio esset expediendæ salutis: silent enim le-
 ges inter arma, nec se expectari iubent, cum
 ei, qui expectare velit, ante iniusta pœna luen-
 da sit, quam iusta repetenda: & infra subiun-
 git, si hoc & ratio doctis, & necessitas barba-
 ris, & mos gentibus, & feris natura ipsa præ-
 scripsit, ut omnem semper vim quacunque ope
 possent à corpore, à capite, à vita sua propul-
 sarent, non potestis hoc facinus improbum
 iudicare. Atque hoc modo, quam Cicero supra
 dictis adiecit, illa clausula, nisi lacesfitus in-
 iuria: ea reprehensione caret, quam habere
 Laëtantius notat Diuinarum Institutionum,
 libro sexto in cap. 18. Hoc vero cum animā-
 tium omni generi à natura tributum sit, ut se
 ipsa diligant, atque tueantur: & in bestiis qui-
 busdam

busdam id amplius appareat, ut ex se natas quoq. ad quoddam tempus ament: & pro his bellantur, ut vi & iniuriã propulsemus, cur nõ omnium animalium communis naturæ sed iuris gentium adscribatur in exemplis: non nulli quærent. porro qui Florentinum excusantes Tribonianum erroris insimulant, hi de humanitatis iure Florentinum loqui non viderunt. Alij quidam ius gentium id naturæ ius vocatũ intelligentes, quod usu quoq. receptum & constitutum est: huic quod dictum est, adscriptũ fuisse dicunt, eo quod gentes ex naturali & innato iure obseruent, ut qui vim vi repulit, non puniatur. Sed certè liberorum procreatio & educatio pariter apud omnes gentes in usum recepta est: non huius tamen, sed communis omnium animantium iuris annumerantur exemplis. Nos iam supra diximus ex iurisconsultis Ulpianus solum, naturæ iure bipartito, id à iure gentium separasse, quod ex communi omnium animantium natura ducitur à cæteris ius gentium omne illud appellatum esse, quod ius naturale vocant. Amplius vero dicimus, quod cum illud quidẽ ius, quo vis prohibetur, non õniũ animantiũ cõmune, sed hominũ proprium sit: eiusq. transgressio iniuria vocetur, eadem ipsa lege, quam transgredimur inhibita: solum ex eodem hominũ iure proprio vim per iniuriam inferri, quæ in bestias non cadit:

& iure eam repelli nos intelligimus. id humanæ societatis ius est, ex qua iustitiam expositâ esse, supra vidimus. eamq. Florentinus cognationem hic verius appellat, quando enim facti ab vno Deo & orti ab vno homines sumus, omnes cognationis iure nos contingi. Lactantius probat Diuinarum Institutionum lib. 6. cap. 10. Nephytomon cap. 4. eiusq. iuris rationem naturalem rationem iuricons. vocat, ea, quod hic Florentinus ait, permissum esse dicens in tit. ad leg. Aquil. c. 4. nec aliud per naturam iuricons. intellexit in titul. de vi & vi armat. c. 1. §. 16. In vindicatione quod præterea Cicero ponit, vt vim & contumeliâ à nostris quoq. propulsemus, qui nobis chari esse debent. quomodo intelligendum sit, officiorum in illo libro primo in hæc verba declarat, iniustitiæ duo genera sunt, vnum eorum, qui inferunt, alterum eorum, qui ab his, quibus inferitur, si possunt non propulsant iniuriam. Nam qui iniuste impetum in quempiam facit aut ira aut aliqua perturbatione incitatus, is quasi manus violenter videtur afferre sotiõ. Qui autem non defendit, nec obstitit, si potest, iniuriæ: tam est in vitio, quam si parentes, aut amicos, aut patriâ deserat. & his Ciceronis dictis Ambrosius consentit in suis itidem officiorum libris. hæc autem an cum eo iure congruant, quod in sacris literis nobis traditum est, Gratianus amplè

amplè differit in 23. q. 1. Ambrosij vero dicta reponit in eiusdem 23. q. 3. cap. 7. Atqui sui ipsius tuitionem sine peccato quemque omittere posse Hieronymus affirmat super Ionam prophetam, cuius verba Gratianus refert in eiusdè 23. q. 5. c. 12. non est nostrū & c. simileq; horū est eiusdè 23. q. 4. c. si is, qui platus & c. Deinceps quod dictum est, secundum eandem naturæ legem, quam is violauit, quem vlciscimur, vlciscendi ius esse: quemadmodum intelligendum fit, idem Cicero declarat in illo de officijs libro primo ita scribens, sunt autem quædam officia etiam aduersus eos seruanda, à quibus iniuriam acceperis: est enim vlciscendi & puniendi modus. vtrumq; vero in libro secundo his verbis complexus est, quibus cum congregamur, per eos, si quid nobis importetur incommodi propulsemus, vlciscamurque eos, qui nobis nocere conati sunt: tantaque pœna afficiamus, quantum æquitas humanitasque patitur. Vlciscendi sanè modum hunc sentijt esse, vt per eos, qui cõmunis vtilitatis curam gerunt, quis eum, qui sibi nocuit, vlciscatur. Nam sine iudice, quæ sit vltio non vtilitatis communis sed potius alteri nocendi studio, quia hoc iure naturæ non permittitur, iniuria atque peccatum in ea inest. cumque neque peccata peccatis, nec iniurias iniurijs vlcisci permittendum sit: omni iure ea prohibita esse dicitur in tit. ad leg. Aquil. c. 46.

S. vlc.

§. vlt. Puniendi vero modum hunc in illo primo libro Cicero tradidit, omnis animaduersio & castigatio contumelia vacare debet, neque ad eius, qui puniet aliquem, aut verbis castigat: sed ad reipublicæ vtilitatem referri. Cauendum est etiam, ne maior pœna, quam culpa sit; & ne iisdem de causis alijs plectantur, alijs ne appellentur quidem. Natura non solum homicidium, de quo vidimus: sed etiam adulterium, furtumque turpia haberi, & vetari iuriscons. dicit in tit. de verbor. significat. cap. 42. atque Theophilus institut. in tit. de iure nat. gent. & ciuil. §. 1. eius iurisgentium exemplis, quod ex naturæ lege prouenit, hæc item annumerat, homicidas interfici: Adulterum puniri: Furem pecunia mulctari, quoniam & in pecunijs nos lesit. quæ vero Cicero (vt diximus) peccatorum vindici præcepta tradidit Imperator eleganter excepit in authent. collat. 9. tit. 9. vt nulli iudi. &c. in §. quoniam vero &c.

Hæc vero, quæ dicta sunt, an eo iure mutantur, quod in sacris literis nobis Christianis traditum

est: Gratianus passim

in omnibus 23.

causæ quæ-

stio-

nibus ample

differit.

III. Ulpianus libro primo Institutionum.

Manumissiones quoque iuregentium sunt: est autem manumissio de manumissio, id est est datio libertatis. Nam quandiu quis in seruitute est, manui & potestati suppositus est: manumissus liberatur potestate. Quae res à iuregentium originem sumpsit; ut potè cum iure naturali omnes liberi nascerentur, nec esset nota manumissio, cum seruitus esset incognita. sed posteaquam iuregentium seruitus inuasit, secutum est beneficium manumissionis. & cum vno naturali nomine homines appellaretur, iuregentium tria genera esse coeperunt, liberi, & ijs contrarium serui, & tertium genus liberti, id est hi, qui desierunt esse serui.

Quo iure aliorum animantium naturam communis hominum natura præterit; de quo dictum est. id quia non à vita hominum, quam agitaerunt à principio, sed à quadam potius

potius viuendi norma, quam vi rationis ipsis natura tradidit, vt obseruaret: repetendum est. Ab eo quod ius gentium distinguitur, id viuendi quædam disciplina est, cui humanarum gentium vsus initium attulit. eoque iam tum vti cœperunt, cum primum in populos conducti fuerunt homines. Nam tempus quoddam fuisse fertur, quo neque moribus, neque lege aut imperio cuiusquam vtentes in agris dissipati, & in syluis vagam agitauerunt vitam. id apud quos narratur illorum congregationis variaz afferuntur causæ. eorum huiusmodi vitam, & congregationis auctores Cicero commemorat in principio rhetoricorum, & in oratione pro sextio tribuno plebis. idem in secundo officiorum, hanc ob causam (inquit) maximè vt sua tuerentur, respublicæ ciuitatesque constitutæ sunt: nam etsi duce natura congregabantur homines, tamen spe custodiæ rerum suarum, urbium præsidia quærebant. De hominum congregationis exordio quæ cæteri dicunt, plenius Lactantius refert, & irridens diuinarum Institutionum lib. 6. cap. 10. Ac eo quidem iure si vixissent homines, quod eis à natura inditum fuit, eis præterea nullo alio opus fuisset, nam quod ius gentium ipsarum postea irrepit in vitam, ei quæ necessitates initium attulerunt, illæ quidem iam tum inuaserunt, cum primum à natura præscriptum ordinem perturbare cœperunt homines. eo igitur

cur

tur si vixissent, quod eis ius à natura tributum
 fuit, necessitates illas haud quaquam experiri
 cepissent, ex quibus huius posterioris iurisgen-
 tium origo manavit. Horum vtriusque apud
 Sallustium mentio fit in Iugurtino scribentem,
 Fit reus magis ex æquo & bono, quam ex iure-
 gentium Bomilcar comes eius, qui Romam si-
 de publica venerat. per æquum & bonum quod
 is intelligit, id ipsum per æquitatem naturalem
 Boethus accipiens, cuius verba supra vidimus:
 ab ea quod ius gentium distinguit, id usu consti-
 tutum esse declarat. Isidorus quoque naturæ
 ius omne bipartitò ab Ulpiano distributum,
 vna eademque descriptione complexus, quia
 dicit illud omnium nationum commune esse,
 eò quod vbiq; instinctu naturæ non constitur-
 tione habetur aliqua. ab eo quod ius gentium
 secernit, usu constitutum esse, non obscure signi-
 ficat in libro quinto ethymolog. De quo vero
 iure gentium supra Ulpianus, & Caius infra lo-
 quuntur, id ipsum apud Ciceronem in libro pri-
 mo de oratore à iure hominum communi distin-
 ctum, aliqui intelligentes; Caij ex verbis omniũ
 hominum natura commune ius, non vtique ge-
 neraliter, sed hætenus ius gentium vocari, con-
 tendunt, quatenus illud vbiq; gentium aluit
 & confirmavit usus. in ea vero opinione qui
 sunt, hi certè falluntur; nam quod ius hominum
 à natura ducitur, quamuis non omne lege vel
 more

more constitutum sit, omne tamen ius gentium Cicero sepius nominat in tertio officiorum, ac de eo loquitur in oratione de Aurospicum responsis ita scribens, hoc si minus civili iure perscriptum est, lege tamen naturæ, communi ius gentium sancitum est, ut nihil mortales à Dijs immortalibus usurpare possint, Atque istud, quod hominum generi a natura tributum fuit, Ulpianus, & Caius pariter ius gentium nominant, eorum ille a iure gentium eam solam iuris naturalis partem diuidens, cuius omnia animalia peritiam censentur. Alter vero de quo iure gentium loquitur in huius tit. cap. 9. id cum ipso humano genere proditum fuisse dicens in tit. de acquir. rer. domin. cap. 1. Ad hæc iure gentium quoddam incestum prohibitum esse Papinianus affirmat in tit. ad leg. Iul. de adulter. cap. 38. §. 1. iure gentium vero incestum eos committere, qui ex gradu ascendentiū vel descendentiū uxores ducunt Paulus declarat in tit. de rit. nuptiar. c. vlt. eodemque iure gentium id eis quoque prohibitum esse, qui ad finitatis iure parentum atque liberorum loco semel haberi cœperunt Papinianus dicit in tit. de condition. sine caus. cap. 5. §. 1. hoc vero quod naturæ ius esse Paulus notat in eius de rit. nupt. tit. cap. 14. §. 1. Imper. in authent. collat. 2. in princip tit. de incest. & nefar. nupt. non omnium gentium usu receptum esse, nam sunt, quæ has nuptias admittunt: testes

sunt

sunt, Quintus Curtius lib. 8. Ludoui. Cæl. anti-
 quar. lect. lib. 10. cap. 18. Xanctus in ijs, quæ in-
 scribuntur magica, cuius testimonio Clemens
 Alexandrinus vtitur in lib. 3. de stromat. Du-
 plex ergo omni humano generi commune ius
 est, quod vero per æquum & bonum Sallustius,
 per æquitatem verò naturalem Boethus acci-
 pit, id quidem naturale ius dictum esse iuriscōs.
 ostendit in huius tit. cap. 11. id ipsum ius gentiū
 quoque dictum esse ex iuriscōs. verbis apparet
 in tit. de acquir. rer. domi. cap. 9. §. hæ quoque
 res, &c. & Imper. instit. in tit. de rer. diuis. §. per
 traditionem &c. Ab hoc vero, quo hominum,
 natura præstat, quod ius gentiū Sallustius, Boe-
 thus, & Isidorus distingunt: id quia non a prin-
 cipio humani generis illi à natura datum, sed
 vsu & humanis necessitatibus postea compertū
 fuit; non etiam ius naturale vocatur: quin iuri
 naturali contrarium hoc frequenter esse Sallu-
 stius ipse demonstrat, & Vlpianus hic, Florenti-
 nus in tit. de stat. homin. cap. 4. Triphonus in
 tit. de condic. indeb. cap. 64. Imperat. instit. in
 tit. de iure nat. gent. & civil. in §. ius autem gen-
 tium &c. de iure person. §. seruitus. de libertin.
 in princip. At vero Caius, quod ius naturalis
 ratio constituit, id ius gentium nuncupatum,
 esse dicit, sicut ergo id, quod vbique gentium
 vsu receptum est, ius gentium dicitur, quamuis
 alienum ab illo sit, quod naturalis ratio decer-
 nit :

nit : ita quod à naturali ratione proficiscitur , ius gentium dicetur , quamuis illud non omnes gentes colant , & obseruent . & hoc modo Caij sententiam Imperator intellexit , qui sub illo tit. de iure natur. gent. & ciuil. Caij dicta perscribit in §. ius autem ciuile &c. de illo altero iure gentium id quod vsu & humanis necessitatibus cõpertum esse declarat , seorsum loquitur inferius in illo. §. ius autem gentium &c. idemq. Imper. de quo iure gentium Caius loquitur in illo de acquir. rer. domin. cap. 1 id quidem naturale ius esse declarat instit. sub tit. de rer. diuis. in §. singulorum autem &c. Porrò ex his Ciceronis in libro tertio de republica , quæ supra vidimus , quod planè intelligimus , ex naturæ lege quod ius venit , ab eo aberrantibus populorum institutis atque legibus quæ recepta sunt , iusta nequaquam esse : idem amplissimè idem Cicero disseruit in libro primo de legibus , Idque Dionysio Tiranno multò prius (autore Plutarcho in Solone) responsum fertur , ciuitatis leges abrogari : naturæ vero leges cogi nullo modo posse . Atque de eius partibus , quod cum ipso humano genere proditum fuit Imperatorem loqui instit. sub tit. de iure natur. gent. & ciuil. ita scribentem , sed naturalia quidem iura , quæ apud omnes gentes præquè obseruantur , diuina quadam prouidentia constituta semper firma , & immutabilia permanent . Gratianus rectè quidem

dem intellexit, qui pariter illud naturale vocat in initio quintæ distinctionis, & in calce sequentis. vbi quod ab eo distinguitur gentium ius, cōsuetudinis ius ipse vocat, quo tempore id cōperit ostendens. Ac ex his de hoc naturali iure id nobis persuasum esse debet, quod cum indissolubile sit, illud propter instituta gentium sine peccato transgredi nō possumus: quod rursus Gratianus affirmat in octauæ distinct. §. dignitate, & in calce sequentis. Quippè cum hoc ius nō vsu fundatum sit, sed illi iuris firmitatem auctoritatemq. in hominum natura insita ratio sola per se tribuat, quæ cum recta ratio sit, eadem lex est, iusq. facit; huic illam contra sua vsus derogare neque potest: sed ab eo qui abscedit vsus prauus est: rectus ne ergo & prauus vsus sit hoc ipso iure diiudicatur. Hæc autem aliqui sic intelligunt, huius generalia præcepta, vetita, vel permissa instituto iure generaliter immutari non posse; ex his autem eo quædam derogari atque adeo immutari posse reatur. eiusq. opinionis ratio videtur esse, quoniam ex generalibus illis naturæ iussis, vetitis atq. permissis quædam detrahendi probabilis causa, legum latoribus occurrere potest; ex eaq. illud immutari posse contendunt. Alij quidam aiunt, eò quod naturæ præcepta, vetita, atq. permissa generalia sunt; his quæ vsu veniunt iure diiudicanda singula, vsquequaque dirigi non posse.

D eaquæ

eaque propter iuris naturalis ea generalia, & indefinita instituto iure determinari necessesse. Ab his opinionibus Cicero in illo de Repub. libro tertio dissentire videtur, vbi de naturæ lege dicentem supra vidimus, huic neque propagari fas est, neque derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari potest: neque vero aut per senatum, aut per populum solui hac lege possumus. neque est querendus explanator aut interpret eius alius. In primisq. de naturæ lege quæ fert opinio, quod ea singulis, quæ iure ad iudicanda sunt minus sufficiens sit: & ex ea quæ præcepta sumuntur, eorum quæ vis atque potestas finisq. sit, nisi instituto declaretur, ex naturali iure satis percipi non potest. ea quidem vera non est opinio, quin huius legis ratio cum recta ratio sit, in eius præceptis vetitis atque permissis quæ sunt, vel non sunt, ea omnia docet, & causas ostendit, ex quibus ea commutantur, & locum habere desinunt. eaque ratio quod efficit, id naturale ius appellatur. sic ex ipso naturali iure eorum omnium commutatio cognoscitur: veraque interpretatio sumitur. Atqui ex naturalibus præceptis atque vetitis quibus ex causis naturalis ipsa ratio per se nihil immutat: ex his nec instituto quid immutari posse defendimus. hoc amplius in his naturæ præceptis atque vetitis nec ea deputari, quæ ex his, quæ natura præcipere aut vetare cessat: institutio

no præcipiendo aut verando detrahit; Cicero-
nis ex his colligimus. eius enim dicta sic intel-
ligimus in ipsius naturæ præceptis atque veti-
tis nec ea computari, quæ posteriores leges il-
lis addunt: nec ex his quæ illæ detrahunt, dissui-
dissoluique posse. Sic in omnibus, quæ naturali
iure dijudicari possunt, quod illud efficit, id eo-
rum auctoritate, qui iura constituunt, aliter di-
sponi non potest. Harum igitur opinionum,
quas refellimus, qui priorem confutant, nec po-
steriorem sequi debent: Nam quia in iure na-
turali id ius non computatur, quod verò non aliter, quàm
in illo sit, constituitur, eo quod determinatur, id
naturali iure prius determinatum erat: instituo-
re quidem naturale ius aliter quam per se sit,
determinari nullo modo potest. ex quo illud sic
à Cicero dictum, ut huius legis, cuius Deus co-
ditor est: nec explanator nec interpret assus
quærendus sit. eiusque regula omne aliud insti-
tutum ius an æquum vel iniquum sit, examina-
tur. Atque tandem instituti iuris rationem non
eam esse dicimus, quod sine ipso ex naturali iu-
re, quibus exequendis rebus naturæ præceptis
satisfacere possumus, satis intelligi non possit:
sed illam potius, quod cum ab his naturæ præ-
ceptis hominum detorea cõsuetudo sit, quo iu-
re ea reparanda est, in eum legum firmari debet:
cumque illa, quoniam insanabilis est, ad naturæ
normam ~~instaurare~~ redigi non possit: quo ea re-

D a para-

paratur, id à naturæ iure. neque in totum recedere: nec ei per omnia seruire debet, Imperator Leo in exordio suæ constitutionis quinquagesimæ p. imæ sic ait, Bonum sanè, atque salutare esset, si diuinis salutiferisq; morè gereremus legibus, Minimè enim tum humanis indigeremus, illarumque luce tutam viam commostrarè, humano ex legibus auxilio nobis non esse opus. Verum quoniam cœno atque luto omnes emergere, diuinis præceptis in cælum tollentibus eleuari difficile est. humano generi salutem etià humana prudentia p. leges suas adiungit. Igitur in priscos Romanos, quæ est à Sallustio dictū ius bonūq; apud eos non magis legibus, quàm natura valebat, id ad iustos, & bonos viros transferendum est, vt apud eos ius bonumque non magis legibus, quam natura valere debeat, omnique instituto naturale ius melius, æquius, & perfectius esse iuriscons. testem adhibemus in huius titul. cap. 11. & Imperat. sub. titul. C. de veter. iure enuclean. §. sed quia diuine quidem res, &c. His de iure cognitis, quod ex natura lege venit. Illius alterius, quod ex ipsis gentibus natum postea fuisse diximus, quæ Hermogenianus affert exempla, nunc exponamus, ex hoc iure gentium (is ait) introducta sunt bella discretæ gentes: regna condita, ædificia collocata. Discretas fuisse gentes, iam tum Hermogenianus intellexit, cum in multos, variosque populos

pulos distractis, ciuium atque peregrinorum
 externorumque distinctio exorta fuit, ex qua
 factum, ut omni humano generi natura commu-
 nis hominum societatis gradus aliquot essent,
 Cicero declarat officiorum in libro primo, ad
 iterum in tertio, ubi hæc eius verba sunt, socie-
 tas est, latissime quidem quæ pateat, omnium
 inter omnes: interior eorum, qui eiusdem gen-
 tis sunt: proprior eorum, qui eiusdem ciuitatis.
 Idemque rursus in Lello scriptum reliquit, ita
 natos esse nos, ut inter omnes esset societas qua-
 dam, maior autem, ut quisque proximè accede-
 ret: itaque cives potiores sunt, quam peregrini.
 De Imperio quod omnes habere populi de-
 bent: ex natura illud arripi Aristoteles osten-
 dit in primo politic. & M. Tullius in libro ter-
 tio de legibus, sine Imperio (inquit) nec domus
 vlla, nec ciuitas, nec gēs, nec hominum vniuer-
 sum genus stare, nec rerum naturā omnis, nec
 ipse mundus potest. Nam & hic Deo pareat, &
 huic obediunt maria terreque & hominum vi-
 tā iussit supremæ legis obtemperat. idem Cice-
 ro in primo officiorum natura vi rationis (ait)
 hominem conciliat homini & ad orationis, &
 ad vitæ societatem: impellitq. ut hominum
 cœtus & celebrari inter se, & sibi obedire velit.
 Ipsum vero, quo cœtus hominum reguntur im-
 perio, cum triplex esse dicatur: eorum trium
 optimum esse regnum Aristoteles ponit in li-

bro octavo ad Nicomacum, eiusque sententia sicut pater in filios auusque in nepotes: Rex ite in eos, quos regit, natura imperium obtinet, atque de Rege quod eum natura ipsa commenta est Seneca dicit in lib. 1. de Clementia c. 19. Apostolus etiam ad Romanos cap. 13. omnis anima. (inquit) potestatibus sublimioribus subdita sit, non enim est potestas nisi a Deo: quæ autem sunt, a Deo ordinata sunt: itaque qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit. & naturam ethnicis appellatam Dei ordinationem esse, iam supra vidimus. iterum ad Titum idem Apostolus admone illos (ait) principibus & potestatibus subditos esse. & Diuus Petrus in epistol. 1. cap. 2. subiecti igitur estote omni humane creaturæ propter Deum: siue Regi, quasi præcellenti, & Pomponius iurisc. ut patriæ pareamus naturæ præceptum esse volens, patriæ nomine, per quos illa regitur, intellexit. ciuitatis namque personam (vt supra vidimus) i gere dicuntur. & his Imperator consonans est. C. sub tit. de episcop. & cler. cap. 35. in §. omnes præterea &c. Hæc autem cum non ita intelligenda sint, quod sine populorum constitutione reges naturæ ipso iure proreperint; quin eo iure illos constituendi ius penes ipsos populos ab initio fuit. ex posteriori iure gentium regna cõdita fuisse rectè Hermogenianus inquit, nam ex constitutione populorum quæ processerunt,

ez huius iurisdictionum esse dicuntur. Apostoli vero ad Romanos his, quæ relata sunt, Plutarchus in libello de doctrina Principum similia scribit, Magistratus summos & Principes Dei ministros esse dicens in procuratione hominum & salute. quòd tantorum bonorum, quæ generi humano diuinitus dantur nullus esset hominibus fructus, vsusq; commodus & rectus sine lege, sine iustitia, sine Principe. deinde subdit, Iustitia igitur finis est legis, lex autem officium est principis. At Princeps ipse imago est Dei, qui omnia rectè ordineq; constituit. his pariter Augustini dicta similia sunt, quæ Gratianus refert, in octauæ distin. cap. 2. & Imperat. C. sub tit. de veter. iure enucl. cap. 2. §. sed quia diuinæ quidē res &c. & in authent. collat. 1. sub tit. 6. in princ. & collat. 2. sub tit. 2. §. Itaque Deo, & collat. 5. sub tit. 13. in vers. his non in sola hac &c. & in collat. 6. tit. 3. in §. quia igitur imperium &c. & sub tit. 13. in principio, & in collat. 8. sub tit. 8. in vers. omne autem dispendium, &c. & sub tit. 11. in §. ult. De pluribus autem rerum publicarum generibus, quia regna solum iurisdictionum esse Hermogenianus inquit, eius opinio fuisse videtur, à principijs populorum eos reges ad ministrasse: primosque fuisse reges, quos ipsi populi constituerunt. eiusque Aristoteles in tertio polit. sæpius author esse videtur, nam quodam loco ita scribit, Primi enim voluntate populorum

tum, quos artibus aut bello demeruissent, seu dispersos in vnum congregassent, vel agros sedesque ad habitandum tribuissent, reges habebant: eademque regna posteris hæreditario iure tradebantur. & inferius, ob id forsitan rex ab initio repertus est, quod difficile tum erat, præsertim cum ciuitates paræ forent, viros plures præstanti virtute reperire. ad hæc ob accepta beneficia reges creauere, quod opus est bonorum virorum. sed cum postea contingeret, vt complures virtute pares reperirentur, non amplius tolerarunt regem: sed commune quiddam querentes respublicas constituere. hæc ibi similiæque scribit in lib. 5. cap. 10. M. Cicero in libro 5. de legibus, omnes antiquæ gentes (inquit) regibus quondam paruerunt, quod genus imperij primum ad homines iustissimos, & sapientissimos deferrebat. idque in republica nostra maximè valuit, quoad ei regalis potestas præfuit. deinde etiam deinceps posteris prædebatur: quod & in his etiam, qui nunc regnant, manet. eiusdem Ciceronis in secundo officiorum hæc de his verba sunt, quæ supra retulimus, Mihi quidem non apud Medos solum (vt ait Herodotus) sed apud etiam maiores nostros fruendæ iustitiæ causa videntur olim benè morati reges constituti. & ex his, quæ ibi subiungit, legibus post conditas vrbes inuentis reges priores fuisse colligimus. quod Iustini in libro primo

mo verbis huiusmodi confirmatur, in principio rerum gentium nationumque imperium penes reges erat; quos ad fastigium huius maiestatis non ambitio popularis, sed spectata inter bonos probitas prouehabat. Arbitria principum pro legibus erant. ac in terris nomen imperij id primum fuisse à Sallustio præterea dicitur in proœmio. De ipsis regibus cæterisque magistratibus, intelligere eos oportere, ipsos quidem non sua ipsorum sed eis subiectorum causa tales constitutos esse. atque pastorum appellatione eos pariter apud Ezechielé intelligi in cap. 34. ut ex eius dictis ibi hoc planum fiat: in primis Aristoteles ostendit, qui in libro quinto ad Nicomacum rationem exponens, cur non hominem sed rationem dominari sinant? de Magistratu subiungit, quod cum iuris ipse custos, & ius æquabile quiddam sit, iustus ille dicetur, qui meritò sibi concessa dignitate nihil amplius adsumit. Nam quòd pro alijs laborat, quæ ipsius laboris ei merces tribuatur, honor est & gloria, quibus vero satis ea non sunt, ij tyranni quidem efficiuntur. eaque re alienum bonum dicunt esse iusticiam: & his ea Ciceronis similia sunt, quæ in secundo officiorum de regum & scriptarum legum origine scribit à nobis relata supra. eodem Aristotele rursus in libro octano, regis atque tyranni illa differentia est, Nam Rex quia non dicitur, nisi ex se ipse sufficiat, omnibusque bonis

bonis excellat, nulla re is indigens subiectorum
 causa exercet imperium ex diuerso tyrannus
 suam ipsius vtilitatem sequitur & illi seruit.
 itaque apud Homerum Iouem patrem, & Aga-
 mennonem pastorem populorum appellatum,
 ex eo refert, quia Rex illis, quos regit, patris of-
 fitium præstare: atque bonus cum sit, de illis ve
 sanè bene agat, non secus atque pastori de oui-
 bus suis ei curæ esse debet. Cicero quoque offi-
 tiorum in libro primo scribit, omnino qui rei-
 publicæ præfuturi sunt, duo Platonis præcepta
 teneant, vnum vt vtilitatem ciuium sic tuean-
 tur, vt quidquid agunt ad eam referant obli-
 commodorum suorum. Alterum vt totum cor-
 pus reipublicæ curent: ne dum partem aliquam
 tuentur, reliquas deserant. vt enim tutela, sic
 procuratio reipublicæ ad vtilitatem eorum,
 qui commissi sunt, non eorum, quibus commis-
 sa est, gerenda est. De Imperatore, qui sit commu-
 nis omnium subiectorum pater, ipse dicit in au-
 thent. coll. 8. sub tit. 1. §. vlt. De alijs magistra-
 tibus, quod parentibus similes se præstare de-
 beant. in authent. coll. 2. sub tit. 2. §. eos autem.
 & in §. illud videlicet in vers. sciant enim &c. &
 iterum sub tit. 3. in vers. & primum &c. & rursus
 in collat. 3. sub tit. 4. §. habebis autem &c. Am-
 plius ad hæc, quæ dicta sunt, idè Imperator ac-
 cedit, C. sub tit. de nupt. c. 23. de caduc. tollen. c.
 1. §. vlt. & in authent. collat. 2. sub tit. 2. in prin-
 cipio

cipio, & inferius in §. itaque Deo, & c. & in col-
 lat. 8. sub tit. 10. in principio. & collat. 9. sub tit.
 10. in principio. Dominationem in seruos (ve-
 nunc ad illam transgrediamur) præter naturam
 vsu introductam esse, quæ fert opinio, ea pro-
 posita Aristoteles in primo politic. seruitutem
 duplicem subiungit esse, vnam naturalem eorū,
 quos alijs seruire vtrisque expedit, & alteram
 iure belli introductam ipsis, qui in eam redigū-
 tur, supra modum grauem atque molestant.
 Quo vero lucidius ab eo dicta intelligamus,
 scire debemus à iure naturali ius vbiq̃ue gen-
 tium constitutum in primis hoc differre, quod
 cum huius iuris bella non ea solum esse dicantur,
 quæ naturali iure permittuntur: sed gene-
 raliter omnia quæ à populis orta sunt: quæque
 eius auctoritate, cuius reguntur imperio, popu-
 li diuersi inter se gerunt. horum omnium id ius
 esse, vt in his ex hostibus capti serui fiant, testis
 est Aristoteles ibi: iurecons. sub tit. de acquir.
 rer. domin. c. 7. de captiu. cap. 19. & in c. 24. Im-
 per. institut. sub tit. de rer. diuis. §. item ea, quæ
 ex hostibus & c. & hoc aliqui considerantes eo
 iure belli institutam seruitutem, quod ius gen-
 tium iuriscōs. vocant, alias iustam, alias iniustam
 esse dicunt: iustam esse sentientes eorum, qui
 iusto: iniustam eorum, qui iniusto bello ca-
 piuntur. & mihi videntur hi velle, quod
 Aristoteles, qui eorum hanc refert opinionem,
 post

post paulo subiungit, quod iis inferatur, qui
 natura parere debent, neque volunt, id na-
 tura iustum esse bellum: secundum quam rela-
 ta opinio eo redigi videtur, ut qui bello vincun-
 tur ab his, quorum natura serui prius erant, eo-
 rum seruitus iusta sit: qui vero eorum, a quibus
 victi sunt, natura serui antea non erant, sequens
 eorum seruitus iniusta sit. Augustinus in lib. 19
 de ciuitate Dei cap. 15. sic ait, conditio serui-
 tutis iure intelligitur imposita peccatori: no-
 men itaque istud culpa meruit non natura. de-
 inde subiicit, nullus autem natura, nisi qua prius
 Deus hominem condidit, seruus est hominis aut
 peccati: verum penalis seruitus ea lege ordi-
 natur, quae naturalem ordinem conseruari iu-
 bet, perturbari vetat: quia si contra eam legem
 non esset factum, nihil esset penae seruitute
 coercendum: ideoque Apostolus seruos monet
 subditos esse dominis suis; & ex animo eis cum
 bona voluntate seruire: haec Augustinus ibi, cir-
 cius sententia captiuitates atque seruitutes eo-
 rum; qui in his bellis capiuntur; quae gentium
 non autem naturali iure victoribus permittae
 erant, illae quidem naturali iuri semper contra-
 riae sunt. illorum autem, qui naturali iure victo-
 ribus permisso bello capti sunt, ei quidem, quae
 ab iustro natura praescripsit ordinem, contrariae
 sunt: quia vero qua praescribitur ordo, eadem
 lege si puniuntur, qui illum perturbant, eadem,
 cuius

reus bestantes, qui capti sunt, perturbauerint
 ordinem, eorum seruitutes admittuntur: At qui
 Aristotelis ex his, quæ scribit in ethicis in libro
 ad Nicomachum octauo, ad Eudemium septimo
 sententiam hanc edicimus; humanitatis quidem
 ius cum feris eorum dominis incedere; in-
 stituto vero deturctum vsu inter ipsos eorumq.
 dominos communiter non habent: illam represen-
 tari sed in eo habitum vsus instar esse, cum
 quibus homini iuris sibi esse putatur, his enim
 domini ad vitæ semper suam ipsorum vtuntur,
 vt seruis instrumentorum: animatumq; innumer-
 tam vero deturctum in animas esse videtur: cum
 quibus vt omnia communiter est, quod cum
 his intercedit, ius neque dicitur: At ex his Ari-
 stotelis, quæ feris humanitatis ius esse equo
 ferri eorum dominos attingunt, id efficitur,
 quod Cicero in primo officiorum ait, Memine-
 rimus autem (æquit) & aduersus id bonum in-
 stitiam esse seruandam: est autem institia con-
 ditio, & fortuna ferorum, quibus non male præ-
 cipiant, qui ita iubent, vt, vt mercenariis, ad
 operam exigendam, iusta præbeant: Porro vt
 serui domus subiecti sint, quod Diuus Paulus
 admonet ad Galatas. 3. cap. 6. ad Ephesios c. 6
 ad Colossenses cap. 3. Diuus Petrus in epistol. 1.
 cap. 2. in illa inrogentium esse, quod ex natura
 lege descendit: cum Platone cuius verba supra
 relata fuerunt: Theophilus quoq; feris insti-
 tut.

ut sub tit. de iure nar. gent. & civil. §. 1. & cum
 his iuricons. facit sub tit. de condic. indeb. cap.
 26. §. libertus & c. & Imper. C. sub tit. de in ius
 vocan. cap. 2. Aristotelis vero ex his, quæ me-
 morauimus licet facile intelligere, quod tamen si
 hoc seruis à natura præceptum esse videatur, ut
 suorum dominorum iussis haud inhonestis ob-
 temperent, tamen quia instituto seruorum vsu
 communitas, cui dominum cum illis natura iun-
 cti sunt, funditus perturbatur, ea ratione iuri
 naturali contrarias seruitutes esse, generaliter
 verum est, & quidem ius, quo totius humani ge-
 neris communis hominũ societas deuincta est,
 ad naturale ius appellat. Vlpianus hic & Tri-
 phoninus sub tit. de condic. indeb. cap. 84. eoque
 iure non modo incognitam, verum etiam illi
 contrariam esse iuris gentium seruitutem, ac
 homines in eam per iniuriam redigi, ex iure
 cons. probatur sub tit. de captiu. & postlim. re-
 uers. cap. 19. in vers. idque naturali equitate & c.
 Imperat. C. sub tit. de senatusconsult. Claud. tollen.
 cap. 7. & Instit. sub tit. de iure natur. gent. & ci-
 uil. §. ius autem gentium & c. & Vlpiani dicta
 hic Imperator institut. reposuit sub tit. de li-
 bert. in principio. Ad hæc seruorum dominium
 cõtra naturam institutum esse Florentinus ex-
 pressit in titul. de stat. homin. cap. 4. eumque se-
 cutus Imper. institut. sub tit. de iure person. in
 principio. apud hos vero dominium eorum de-
 ci,

ci, quæ in bonis computantur, id iuriscons. significare voluit, potestatis verbo dominium in persona serui significari dicens in tit. de verb. signif. cap. 215. id enim tale esse iuriscons. declarat sub tit. ad leg. Falcid. cap. 38. Imper. C. sub tit. de verbor. signif. c. vlt. contra naturam ergo, quia homines aliarum rerû domini ea sunt, hoc esse intelligunt, quod in patrimonio domini serui continerentur. cuius est simile dictum, sub tit. de vsur. cap. 28. & instit. sub tit. de rer. diuis. §. in pecudum &c. Ac ex his principalis rescripti ratio colligitur, quo iuregentium domini in eorum seruos vitæ necisq; tributa potestas coercita fuit. ea namque iure naturali dominis inhibita prius erat: quia vero quod ex iuregentium introductum est, vt in bonis dominorum serui seu pecudes computentur, iure civili receptum est: huic consequens esse videbatur, quod sicut aliarum rerum ita seruorum quoque dominis permitteretur abusus: & huic rationi respondit Imperator, cuius rescripti verba iuriscons. refert in tit. de his qui sunt sui vel alien. iur. capit. 2. & Imper. institut. sub eodem tit. §. vlt. Ad hæc quia libertas vt à Florentino diffinitur, naturalis est facultas eius, quod facere liber, nisi si quid vi aut iure prohibetur. eam naturali iure contineri, quod instituto, ex quo dominatio introducta fuit, immutari non potuit Triphoninus ostendit, qui ex eo fieri dicit,

cit, vt domini seruis suis naturaliter obligentur sub tit. de condict. indeb. cap. 64. eius vero sententiam perperam aliqui sic intelligunt, quod ius naturale vocat iuregentium postea commutatum aliter se habere cœpisse, quam se prius haberet: nam ex eo, quod fuit, sed non est, quia pro nihilo habetur, male Triphonius id etiam num fieri diceret, vt domini seruis naturaliter obligentur, ex hoc autem, quod iure naturali seruos libertatem retinere dicimus, non illud intelligendum est, eo iure dominis suis ipsos seruire non oportere, non enim in hoc libertas consistit, de qua loquimur, vt sui iuris homo sit, nã & filij familias alieni iuris sunt, & quæ potestas iuregentium dominis tribuitur vitæ necisque seruorum; eadem in filios parentibus quôdam erat, illos tamen etiam in liberorum numero habitos fuisse atq; Cicero sentijt in oratione pro domo sua, iuriscons. indicat sub tit. de rei vindicat. cap. 1. §. 1. & Imperat. constitutio exprimit vlt. sub tit. C. de patria potest. in ea igitur facultate libertas, de qua Florentinus loquitur, posita est, quæ per mortem in hominibus finitur, cumque in seruis illa re vera maneat, quo quidem iure libertas illis adimitur, illud in eis naturalem illam, quam habent facultatē, non agnoscit: quare eo pro mortuis haberi iuriscons. dicit sub tit. de donat. inter vir. & vxor. cap. 33. §. si donator. de regul. iur. cap. 209. hoc igitur

igitur iure seruis licet ea facultas verè non
 adimatur, quam naturali iure in ipsis agnosci-
 mus: ius tamen adimitur, quod alijs personis
 ciuile ius tribuit: eoque illorum caput carere
 iuricons. dicit sub tit. de capit. diminut. c. 3.
 Vlpiani porrò hæc sub tit. de regul. iur. reposita,
 quod attinet ad ius ciuile serui pro nullis
 habentur: non tamen de iure naturali, nam
 quod attinet ad ius naturale omnes homines
 æquales sunt. Ciceronis verbis nos declarare
 possumus, is enim in primo officiorum scribit,
 intelligendum est, duabus quasi nos à natura
 indutos esse personis, quarum vna communis
 est ex eo, quod omnes participes sumus ratio-
 nis præstantiæq; eius, qua antecellimus bestijs,
 à qua omne honestum decorumq; trahitur,
 & ex qua ratio inueniendi officij exquiritur.
 Altera autem quæ propriè singulis est attri-
 buta: vt enim in corporibus magnæ dissimili-
 tudines sunt, ita & in animis existit etiã maio-
 res varietates. hæc ille, cuius ex verbis his in-
 telligimus, quod ad eam personam attinet,
 omnes homines æquales esse, quam eorum cõ-
 munem esse Cicero scribit. eamq; eo iure præ-
 ditam esse, quod naturale Vlpianus appellat.
 quod autem attinet ad ius ciuile serui haud-
 quaquam ea communi hominum persona cen-
 sentur: eaq; exuti quidem existimantur esse,
 quod itè ex his colligi potest, quæ iuricons.

E scribit

scribit sub tit. de iure de liber, cap. 1. sub tit. de
 accusat. c. 22. §. omnibus &c. ad leg. Cornel. de
 fals. c. 7. Theophilus instituit, sub tit. de hered.
 instituen. §. seruus autem alienus &c. de stipul.
 seruator, in prin. ip. Quo sanè modo Triphonius
 eodem fido libertatem accepit, qui naturali
 iure omnium libertatem esse scribit. eiusque
 verba Gratianus refert in prima distinct. c. ius
 naturale est &c. ad hęc præterea Imperator
 accedit in authen. collat. 6. sub tit. 1. §. si quis
 sanè &c. & in collat. 7. sub tit. i. §. natura siqui-
 dem & in §. si quis ergo filios &c. Demum à
 iure naturali ius gentium in ancillarum filijs
 maximè discrepat, nam ius gentium seruos
 eos nasci iure cons. testis est sub tit. de stat. ho-
 min. c. 5. §. 1. de natal. restituen. c. 2. Imperat.
 C. sub tit. de fideicom. libert. c. 3. instituit. de
 iure person. §. serui autem &c. ac huius est illa
 ratio, quod cum pecudibus similes fecerit an-
 cillas, ad earum partem illam regulam trahit,
 quam in his, quæ ex alijs nostris animalibus
 nascuntur, ex iure naturali iure cons. expressit
 in tit. de acquir. rer. dom. c. 6. & Imperat. insti-
 tuit. de rer. diuis. §. item ea, quæ ex animalibus
 &c. ius autem naturale, quoniam ab eo, quod
 diximus ancillarum dominium abhorret, quæ
 regulam obseruari poscit in his, quæ ex alijs
 nostris animalibus nascuntur: eam ad illarum
 transferre filios non patitur. nec illud pati vi-
 detur.

detur, iusta parētum seruitutis pœnas ad hos filios peruenire. His cognitis, quia iurisdictionum ea seruitus apparet esse, quam consecuta manumissio fuit, eiusdem iurisdictionum originis respectu manumissio quoque dicitur esse, quod verò per eam conterritur beneficium, illud naturæ consentaneum est, cui etiam conuenit, ratâ cuiusque voluntatem esse proprium seruum sua de manu mittentis. ex quo verò seruitus, eò quod iure civili confirmatur, legitima cœpit esse; non aliter libertatem civili iure ademptam manumissio confert, quam si ea quoque legitima sit, cum omnia, quæ iure confirmantur, eiusdem generis contrario iure distrahi necesse sit, ut iureconf. inquit sub tit. de reg. iur. c. 1 et Imperat. institut. sub tit. quibus mod. testa. infirm. §. ex ea autem solo &c. De iure gentium quæ bella introducta Hermogenianus intelligat, quia supra iam declarauimus; hic Sallustij verba addenda sunt, apud quem Iugurta legatis P. R. de bello respondit, Ad herbalem vitæ suæ insidiatum, quod ubi comperisset, eius sceleri obuiam esse. P. R. neque recte neque pro bono facturum si ab iure gentium se prohibuerit, iusta vero bella quæ sint, ex naturali iure percipiunt. de his Cicero differit officiorum in lib. 1. aliorum dicta Gratianus refert 23. q. 2. Huius iurisdictionum pariter esse, quod inter nos ac liberos omnia

populos, regesq; moribus ac legibus constitutum esse, iuriscōs. inquit sub tit. de captiu. & postlim. reuers. cap. 19. & item illud, quod iuriscōs. asserit sub tit. de legation. cap. vlt. Isidorus commemorat, cuius vt diximus Gratianus verba refert in prima distinct. cap. ius gentium est, &c.

v. Hermogenianus lib. i. iuris epitomorum.

Ex hoc iure gentium introducta sunt bella, discretæ gentes, regna condita, dominia distincta, agris termini positi, ædificia collocata. **Commercium**, emptiones, venditiones, locationes, conductiones, obligationes institutæ, exceptis quibusdam, quæ à iure ciuili introductæ sunt.

 X quo iure gentium rerum dominia distincta sunt, id eo posterius esse, quod simul cum ipso humano genere natum est, M. Tullij verbis nos demonstrare possumus, is enim in primo officiorum ita scribit, sunt autem natura priuata nulla, sed
aut

aut veteri occupatione, vt qui quondam in-
 vacua venerunt: aut victoria, vt qui bello po-
 titi sunt: aut lege, pactione, consuetudine, con-
 ditione, sorte. ex quo fit, vt ager Arpinas Ar-
 pinatum dicatur. Thusculanus Thusculanorū.
 similisq. est priuatarum possessionum descri-
 ptio. CLEMENS Quarto Pontifex Maximus in
 eius quadam epistola, quæ apud Gratianum
 extat 12. q. 1. cap. 2. Communis (inquit) vsus
 omnium, quæ sunt in hoc mundo, omnibus ef-
 se hominibus debuit: sed per iniquitatē alius
 dixit hoc esse suum, alius istud; & sic inter
 mortales facta est diuisio. Naturalis iuris exē-
 plis communem omnium possessionem Isido-
 rus annumerat, ab eoque ius gentium distin-
 guit, de quo Hermogenianus hic loquitur. eius
 verba Gratianus refert in prima distinct. &
 iuris naturalis nomine illud eum intelligere,
 quod cum ipso humano genere partum fuit:
 eoque omnia communia, instituto vero iure
 hoc meum, & illud tuum esse, idem Gratianus
 octauæ distinctionis in principio declarat. Ac
 ex his verum apparet quod Cicero aliò ver-
 sum officiorum in libro tertio scribit, sed nos
 veri iuris, germanæq; iustitiæ solidam, & ex-
 pressam effigiem nullam tenemus: umbra &
 imaginibus vtimur: eas ipsas vtinam seque-
 remur: feruntur enim ex optimis naturæ, &
 veritatis exemplis. Meminisse verò debemus,

E ; quod

quod ius naturale dicitur, id ut supra diximus, ab ea reperi viuenti norma, quam humano generi ab initio natura præscripsit: non autem ab ea, quam primi sibi proposuerunt homines: quibus priuata quædam fuisse in sacra geneseos historia legimus: nec vllum postea fuisse tempus, quo nihil priuati fuerit, Lactantius declarat Diuinarum Institutionum in libro quinto, capite quinto. Deinde Clemens memoratam ac illorum contrariam opinionem, qui dicunt, naturali ratione rerum esse dominia distincta, hoc pacto nos exponimus, quod nisi ius illud natura cum ipso humano genere comparatum, eoque ordinatum hominum inuicem charitas violari cœpisset, pristina illa rerum omnium communitio neque dissoluta fuisset vnquam: post homines vero corruptos ex illis orta communitium rerum diuisio his caret difficultatibus, & incommodis, quæ haberet communitio, ex hominibus enim à charitate ipsorum inuicem desistentibus plura existunt, ex quibus fit, ut inter eos rerum illa pristina communitio commodè retineri non possit. Ita, quam rationem ius gentium habet, ex quo rerum initio natura communitium diuisio mox profecta fuit, ea naturalis utique non est: Naturalis enim illius charitatis ratio dicitur, qua homines à principio natura creauit. huius autem de quo loquimur,

mur, iurisgentium ratio ex necessitatibus orta est, quarum humane charitatis perturbatio causa fuit. eoque non opus fuisset, naturali iure si vixissent homines. Deinde quia naturali iuri contrarium hoc ius non esse, ex quo rerum pristina communio dirempta fuit: Cicero docet in libro tertio de finibus ita scribens, sed quemadmodum theatrum cum commune sit, recte tamen dici potest, eius esse eum locum, quem quisque occupavit; sic in urbe mundane non aduersatur ius, quominus sanum cuiusque sit. Isidori & Gratiani relatam sententiam sic intelligere nos oportet, non ut existimemus omnia etiam nunc inter eos quoque naturali iure communia esse, quorum rerum dominia distincta sunt: hoc enim si admittatur, eo omnibus cuiusque rebus omnes pro communibus uti sine peccato possent, quod falsum est, nam quia rerum initio communium ipsis hominibus naturali iure diuisio prohibita non fuit; ab his ea facta rata manet. Sed nobis dictum illud accipere debemus, nature veri iuris germanam formam eos quidem obseruare, inter quos eorum communi, & unanimi consensu rerum omnium communio conseruatur. eius umbra, & imaginibus eos uti, qui communibus pro communibus utentes, priuatis ut suis: alienis abstineat. Ceterum Augustinum sine eo iure, quod in legibus Imperatorum

ratorum positum est, priuata nulla esse dicentem Gratianus refert in cetera distinctione. & cum eo Cicero facere videtur in oratione pro Cecinna dicens, nihil est enim in ciuitate tam diligenter, quam ius ciuile retinendum, etenim hoc sublato, nihil est, quare exploratum cuiquam possit esse; quid suum, quid alienum sit: nihil est, quod æquabile inter omnes, atque vnum omnibus esse possit. huius verò sententiam sic nos intelligimus, ex iure ciuili eò quod illud iudices conseruare tenentur, id unicuique certum esse, quid suum, quid alienum sit. Ex quo verò iure gentium rerum dominia distincta fuisse Hermogenianus, & Isidorus volunt, id non ex legibus principum, sed ex ipsis gentibus ortum est. eorumq; sententia ex Ciceronis, & Clementis supra iam prolatis verbis confirmatur, cum quibus iurisconf. facit, ex veteri occupatione vacuorum dominiorum cœpisse volens sub tit. de acquir. vel omnitt. poss. cap. 1. Ex quo inquam eodem ipso naturali iure, quo primò omnes res omnium hominum communes fuerunt, earum ab hominibus postea facta diuisio rata manet: ex quibus causis earum dominia singulis acquiri debeant, eiusdem iuris naturalis ratio demonstrat. eoque rerum illa diuisio procedit, quam tradit Martianus sub tit. de rer. diuis. cap. 2. & Imperat. institution. sub eod. tit.

in

In principio. itaque ius gentium illud, de quo iurifcons. loquitur sub tit. de acquir. rer. dom. cap. 1. naturale ius esse Imperator apertè dicit institut. sub eo titul. in §. singulorum &c. idque ipsum naturale vocat etiam Florentinus sub illo tit. de rer. diuis. c. 3. Ulpianus ad leg. Aquil. c. 51. Caius sub tit. de superficieb. cap. 2. Imperat. C. sub tit. de iure dot. capit. 30. Isidorus, cuius (vt diximus) Gratianus verba refert in prima distin. cap. ius naturale est &c. idem ex iure cons. verbis percipitur sub eo de acq. rer. dom. c. 9. §. hæc quoque res, &c. Imperat. institut. de rer. diuis. in §. per traditionem &c. Natura pariter quod suum cuiusque sit, illud ei auferri prohibitum intelligi M. Cicero his, quæ ex eius libro primo de officijs accepimus in principio in hæc verba subiungit, quia suum cuiusque sit eorum, quæ natura fuerunt communia, quod cuique obtigit, id quisque teneat: eo si quis plus appetet violabit ius humanæ societatis. hoc quia naturæ lege sancitum est, ea furtum prohibitum esse iurifcons. dicit sub titul. de furt. cap. 1. sub tit. si is, qui testam. lib. esse ius, erit, &c. cap. 1. §. 1. de verbor. significat. cap. 42. & Imperat. institut. sub tit. de oblig. quæ ex delict. nascunt. in principio. Alibi idem Cicero in libro tertio officiorum ita ait, Nam vt sibi quisque malit, quod ad vsum vitæ pertineat, quam alteri acquire-

re,

re, concessum est non repugnante natura. illud natura non patitur, ut aliorum spolijs nostras facultates, copias, opes augeamus. Neque verò hoc solum natura idest iuregentium, sed etiam legibus populorum, quibus in singulis ciuitatibus respublicæ continentur, eodem modo constitutum est, ut non liceat sui commodi causa nocere alteri: hoc enim spectant leges, hoc volunt, incolumem esse ciuium coniunctionem, quam qui dirimunt, eos morte, exilio, vinculis, damno coercent. Atque hoc multò magis efficit naturæ ratio, quæ est lex diuina & humana, cui parere qui velit (omnes autem parebunt, qui secundum naturam vivere volunt) numquam committet, ut alienis appetat, & id, quod alteri detraxerit, sibi assumat. hæc ibi Cicero, ex quibus quod percipitur, quæ cuique obtingerunt, his ut proprijs uti, ei naturæ iure permitti iuriscons. indicat etiam sub tit. de noui oper. nunt. cap. 5. in §. & bellè sextus Pedius, & c. de precar. in c. 2. §. 1. ex his deinde id etiam planum fit, à natura quod ius haurimus, tum naturæ, tum iuris gentium nomine designari: in eoque illud esse, quod naturæ dicitur sub tit. de condition. indeb. cap. 14. & iuris naturæ sub tit. de reg. iur. cap. 207. idemque ius gentium esse dictum sub tit. de action. rer. amot. cap. 25. quod per naturam iuriscons. intelligit sub tit. de verbor. signif.

signif. cap. 42. Natura contrahi, quæ naturalia
 debita, vel naturales obligationes appellan-
 tur iuricons. ostendit sub tit. de negot. gest. c.
 20. de petit. hered. cap. 34. §. sed si ipsi prædo-
 ni &c. de condi&. indeb. cap. 26. §. libertus, &
 cap. 41. & cap. 50 de pecul. cap. 12. §. 1. de con-
 sit. pecun. c. 1. §. debitum autem. de compen-
 sation. cap. 7. ad leg. Falcid. cap. 1. §. id, quod
 natura, &c. de fideiuss. c. 61. de verbor. signif.
 cap. 10. & alibi sæpissimè. Atque per naturam
 quod ius intelligit, id etiam ius gentium dictum
 esse, cum Ciceronis ex illis verbis (natura id-
 est iuregentium) notauerimus, de eo ipso iure-
 gentium, quod per naturam intelligimus, Paul-
 iuricons. loquitur sub tit. de reg. iur. cap. 85.
 cuius sic verba legitur, is natura debet, cuius
 fidem securi sumus, quem iuregentium dare
 oportet. atque de eo Martianus loquitur etiã
 sub tit. de præscrip. verb. cap. 27. vt depositum
 & commodatum, omneque pro quo aliud est
 acceptum, reddere debeamus; & generaliter
 vt debitor memorem se ostendat beneficij, &
 gratum aduersus eum, qui in rebus angustiis
 necessitati ipsius succurrit, ius efficere pariter
 atque naturale atque gentium nominatum.
 Triphoninus indicat sub titul. depos. cap. 31.
 Theophil. instit. sub tit. de iure nat. gent. & ci-
 uil. §. 1. idq; ipsum, quo sic obligamur ius na-
 turale vocat idem Triphoninus sub tit. de con-
 di&.

dict. indeb. cap. 64. Licinius Rufinus sub tit. de obligat. & action. cap. 59. Isidorus cuius Gratianus dicta refert in prima distinct. cap. ius naturale est &c. Natura verò hæc omnia, quæ in his locis dicta sunt, iure societatis efficit, quam inter homines ab initio constituit in eodemq; illud est, quo nihil naturalis equitatis magis proprium esse iuricons. ait sub tit. de pact. in principio de constit. pesan. c. 5. & Imper. institut. de rer. divis. §. per traditionem &c. & hinc æquitati convenienter quæ servitutes acquiruntur, eas iure gentium acquiri Imperator intellexit institut. sub tit. de usu & habit. §. vlt. idem societatis humanæ ius naturæ lege sancitum fons eius æquitatis est, quam naturalem iuricons. nominat sub tit. de condict. caus. dat. cap. 3. §. sed si servus &c. eiusque boni & æqui, de quo iuricons. loquitur, qui ius naturale illud etiam vocat in huius tit. cap. 11. de capit. diminut. cap. 8. sub tit. si cert. petat. cap. 32. de condict. indeb. cap. 65. §. quod ob rem, & in cap. seq. His visis, quia Theophilus institution. sub tit. de iure natur. gent. & civil. §. j. ad illius iurisdictionem exempla, quod plerunq; per naturam intelligimus, hæc etiam adscribit, vt contractus celebrentur, venditiones, emptiones; locationes, conductiones; deposita; societates; mutui dationes; vt donationes fiant; vt testamēta conscribantur.

hantur. Hermogenianum verò hic & Ulpianum sub tit. de pact. cap. 7. iurisdictionum hæc esse dicentes de alio iurisdictionum loqui Imperator intelligit institution. sub illo tit. de iure nat. gent. & ciuil. §. ius autem gentium &c. hæc ita intelligere debemus, ea quia vitæ societatem continent, natura ipsa recipi: cum verò non ipsius naturæ iure, sed vsu & humanis necessitatibus comperta fuerint, ex instituto iurisdictionum originem sumpsisse dicuntur, quod ab eo distinguitur, de quo Theophilus ibi loquitur, & iureconf. sub tit. de precar. c. 1. Huius autem iurisdictionum, de quo iurisdictionum. hic loquitur, contractus esse dicuntur generaliter omnes, quibus omnes ferè gentes vtuntur. neque adsentimur ijs, qui emptionis, & venditionis nomine apud iurisdictionum. hic permutationem intelligi volunt: nam etsi absq; nummis emptio fieri non possit, quorum vsus cuiusque ciuitatis propria lege subnixus est: tamen quia id genus contractus vbiq; ferè gentium venit in vsu, ob id rectè iurisdictionum esse dicitur hic & sub illo tit. de pact. cap. 7. Post hæc admoneadi sumus multum eos errare, qui in hoc iurisdictionum de quo Hermogenianus hic loquitur, ius illud etiam ponunt, quod Reges quondam ante leges inuentas gentibus exercuerunt. Reges quidem in illo tempore iudices fuisse Aristoteles affirmat in ter-

tio politicorum, & in historia de Ioue scripta
 ita, eadem tēpestate Iuppiter in monte Olim-
 pico maximam partem vitæ colebat, & eò ad
 eum in ius veniebant, si quæ res in controversia
 erant. Lactantius refert Diuin. instit. lib. 1.
 cap. 11. An autem ex quo iuregentium obli-
 gationes institutas fuisse Hermogenianus hic
 ait, actiones quoque prodita fuerint, quæstio
 difficilis visa fuit, in qua de hoc iuregentium
 loqui Martianum aiunt sub tit. de pœn. c. 17.
 sanè cum actiones auctore Theophilo ab eo
 dicantur, quod improbos & perfidos ad iudi-
 ces agamus; eorum quæ quondam apud Re-
 ges conventio fiebat, eam pariter actionem
 vocare possumus. Atque hoc iuregentium, ut
 apud Reges aduersus eos, qui conuenirentur,
 naturales valerent obligationes; constitutum
 fuisse veteres aiunt. Alij quidam ex hoc iure-
 gentium illud totum descendere, contendunt,
 quod iuris in omnibus iuregentium conuen-
 tionibus Ulpianus tradidit sub tit. de pœn. c.
 7. ac ita existimantium aliqui apud Hermo-
 genianum hic per obligationes contractus ma-
 le Tribonianum intellexisse dicunt institut.
 sub titu. de iure nat. gent. & civil. §. ius autem
 gentium, &c. Alij testem huius opinionis Pau-
 lum iuricons. citant, apud quem in illo de re-
 gul. iur. cap. 85. ius gentium hoc nominatum
 intelligentes, de quo Hermogenianus hic lo-
 quitur,

quitur, eo dare oportere eum, cuius fidem se-
 secuti sumus, sic intelligāt, hoc iure cogi eum
 potuisse fidem præstare. Atqui Imperator in-
 stituit, sub tit. de rer. diuis. §. singulorum &c. ci-
 vile ius tum esse cœpisse dicens, cum ciuitates
 condi, & magistratus creari, & leges scribi cœ-
 eperunt. quia magistratum nomine similiter
 atque Pomponius iuricons., sub tit. de origin.
 iur. cap. 2. §. post originem iuris, &c. reges in-
 tellexit etiam, quorum ante leges inuentas
 arbitraria pro legibus fuisse: supra visum fuit:
 ex his primum, dein ex legibus civile ius in-
 lucem prodijisse, mihi sentijisse videtur. Quippè
 quòd ex iuregentium regum constitutio de-
 scendat, idcirco dicitur, quoniam reges ab
 initio omnes populi ipsi sibi constituerunt.
 quia vero non vnus omnium rex vnquam fuit
 (id quod hi sentiunt, qui regiones primum ab
 eo dictas esse putant, quod singula singulis pa-
 rerent regibus) neque primis illis regibus,
 quod ius in controuersijs priuatorum obser-
 uarent, à gentibus præscriptum, sed in eorum
 arbitrijs relictum fuisse traditur: quod ex his
 ante leges inuentas receptum fuit, id cuiusq;
 ciuitatis proprium esse cœpit, quod ius ci-
 uile dicitur. Iam vero frustra de eo quæritur,
 quod ius reges quoadam exercuerint: nam
 illud nobis neque certum esse potest: nec scire
 vltus est. non enim etiam num illud firmum, &
 immu-

immutabile permanet, huiusmodi namque eius
 naturæ solum esse dicitur, cui cū sit eius Deus
 solus autor, omnes populi eorumque princi-
 pes subiecti pariter sunt. Primis autem regi-
 bus cum posteriores, qui nobis iura cōstitue-
 rant principes haud inferiores sint, eos à iure,
 quod illis placuit, abscedere potuisse, cui du-
 bium videbitur? Ex quo verò gentium iure cō-
 ventiones introductas esse dicimus, id quod
 naturæ aut iuris naturalis nomine haudqua-
 quam intelligere possumus, in eo de naturali-
 bus obligationibus nihil quicquam esse, affir-
 mare non dubito: easq. naturali iure nos me-
 titi, non autem hoc iure gentium, quod ab illo
 distinguimus, quod à principio humani gene-
 ris prodictum fuit: Triphoninus ostendit in il-
 lo de condi&. indeb. c. 64. & Papinianus quod
 in his inest, naturale vinculum appellat sub
 eo tit. de condi&. indeb. cap. 59. easque rursus
 æquitatis naturalis solo vinculo sustineri di-
 cit sub tit. de solution. cap. 95. §. naturalis &c.
 atque tandem Isidorus, qui his congruenter,
 quæ Triphoninus differit sub tit. de pos. cap.
 31. iuris naturalis suggerit exemplis, vt depo-
 sitæ rei vel commendatæ pecuniæ restitutio
 fiat; ab eo protinus hoc ius gèrium distinguit,
 ex quo initium conventionibus factum est:
 eoque de his, quas mèmoraauerat, naturalibus
 obligationibus quid noui constitutum, fuisse
 neque.

neq; dicite. Ac ex his cum appareat, Hermogenianum hic neq; de his naturalibus obligationibus, neq; de eo iure loqui, quod regum ex arbitrijs quondam receptum fuit: apud eum per obligationes, necessario, quæ ad obligandum interponuntur, conuentiones intelligere nos oportet, quas vt diximus huius, de quo Hermogenianus loquitur, iurifgentium esse. Vlpianus etiam ponit sub titul. de pact. cap. 7. ac obligationis appellatione pro his etiam pactionibus, quibus nullum fauet ius, vt ait Papinianus sub titul. de obligat. & actionib. cap. 26. Pópon. de verbor. obligationi. cap. 27. Hermogenianus ipse ad leg. Cornel. de fals. exp. 20. Porro huius iurifgentium conuentiones esse idcirco dicimus, quoniam gentes humanæ ex se se in vsum illas introduxerunt; & his vtuntur, quicquid autem iuris ex his primi reges exercuerint, quoniam civile ius capit esse: actiones ex iure civili proditas esse dicimus. Naturales autem, vel iurifgentium actiones, quæ esse dicuntur, non quòd illæ ab hoc iurifgentium institutæ fuerint, de quo Hermogenianus hic loquitur; sed quòd eas ad illud æquum, & bonum; quod natura fundatur, scripta lex aliqua vel civilis vsus redegit, intelligere debemus, atq; de his iurif. cons. loquitur sub tit. de capit. deminut. cap. 8. de cõdict. indeb. cap. 15. de rer. amot. actio.

F cap.

cap. 25. & à Paulo iuriconsul. sub tit. locat. & conduct. cap. 1. naturalem locationem eò dictam accipimus, quoniam is bonæ fidei contractus est, quam vero illa requirit summam æquitatem ad ius naturale, quod ius gentium quoq; vocatur, propè modum estimari. Triphon. testis est sub tit. de pos. c. 31. eademq; ratione iurigentium pariter emptione e le dicit sub tit. de contrah. empt. c. 1. §. ult. earumq; Pauli sententiarum hæc interpretatio ex eius verbis confirmatur in citato de condition. indeb. c. 15. Ac ex illis colligimus, quæ actiones eius iurigentiam sint, de quo Martianus loquitur in illo de penis cap. 17. nam de eo, quod ius naturale quoque vocatur ibi loqui; eiusque esse eum intelligere, quæ in iure nostro ad æquitatem naturalem æstimantur, quod genus non omnes actiones sunt, quarum nonnullæ stricti iuris sunt; ex his percipitur, quæ in ipso deportato, in quo Martianus loquitur, Triphoninus tractat sub tit. de pos. cap. 31. Nec eorum placet opinio, qui dicunt in conventionibus iurigentium non aliam quam naturalem obligationem inesse, eique civile ius seruire. in primis enim, quas illarum aliquæ pariunt, bonæ fidei actiones non sunt; nam ex iurigentium introductum esse mutuum Imperator affirmat institut. in illo de iure natur. gent. & civil. §. ius autem gentium &c. quam

vero mutui datio parit, in actionibus bonæ fidei non deouatur. eas deinde ad merum naturale ius, neque per omnia redigi, nos infra dicemus, & quæ in his iurifgentium conventionibus inest, quæ actiones pariunt, eam ciuilem obligationem Vlpianus vocat in illo de p. & cap. 7. eadē inque ciuiles actiones Paulus nominat sub titul. commo. cap. 17. in §. sicut, aliorum fuit opinio naturalem obligationem in his haudquaquam inesse, quas à iure ciuili institutas esse Hermogenianus hic ait, eaque vera nec est, nam obligationum naturalium effectrix naturalis æquitas eo quoque antiquior est, cuius quas memorat conventiones hic esse iurifconf. inquit, ex his tamē huiusmodi nascuntur obligationes. pariter ergo in quibus casibus stipulationem, quæ à iure ciuili est inuenta, ratam esse naturalis postulat æquitas, in his ea naturalem quoque parit obligationem, quod sentijt iurifconf. sub titul. de condition. indeb. cap. 41. de authorit. tutor. cap. 15. in vers. sed si cum solus &c. de verbor. obligation. cap. 1. §. si quis ita interroget &c. de uouation. cap. 1. eademque opinio argumento eius confirmatur, quod in acceptilatione, quæ seruo fit, iurifconf. inquit, eam iurifgentium esse sub titul. de acceptilation. c. 8. §. vlt. quod nos infra declarabimus.

VI. Ulpianus libro primo
institutionum.

Ius ciuile est, quod neque in totum à naturali, vel gentium recedit; neque per omnia ei seruit. Itaque cum aliquid addimus, vel detrahimus iuri communi, ius proprium idest ciuile efficimus.

DE iure ciuili, quod Ulpianus sentijt hic, planum ex eo fit quod supra dixit, priuatum ius collectum esse partim ex naturalibus præceptis, per quæ ibi intelligit ea, quibus cætera quoque animalia parent: partim ex præceptis iurisgentiũ quæ supra duplex esse vidimus: partim ex ciuilibus, per quæ intelligit, quæ in iure naturali, vel gentium non sunt. A natura, quæ profecta sunt: & in consuetudinem, quæ postea uenerunt, metu legum sancita fuisse M. Cicero in secundo rhetoricorum libro confirmat. A iure naturali nõ ergo in totum ius ciuile recedit, quoniam ex illius præceptis huius collecta pars est. Hæc autem non sic intelligi, ut in iure naturali, quæ sunt, eadem omnia in iure ciuili pariter esse putentur: idem Cicero in tertio officio.

officiorum libro demonstrat ita scribens, Hoc quamquam video propter depravationem, consuetudinis neque more turpe haberi, neque aut lege sanciri, aut iure civili: tamen naturæ lege sancitum est, societas enim est (quod et sæpe dictum est, dicendum tamen est sapius) latissimè quidem quæ pateat, omnium inter omnes, interior eorum, qui eiusdem gentis sunt: propriior eorum, qui eiusdem civitatis. Itaque maiores aliud ius gentium: aliud ius civile esse voluerunt: quod enim civile non idem continuò gentium: quod autem gētium idem civile esse debet. Hæc autem Ciceronis malè quidam sic intelligunt, quoddam civile ius esse, quod tamen ius gentium non est, quod autem ius gentium est, id omne civile ius deputandum esse, quin ipse Cicero quod dixerat neque more turpe haberi, neque aut lege sanciri, aut iure civili, quod naturæ lege sancitum esset, id frequentius esse, demonstrare volens, maiores idcirco aliud ius gentium aliud ius civile esse voluisse dicit, nam quod civile ius, non idem continuò gentium ius est, neque id, quod ius gentium est, continuò civile ius esse debet. Idem Cicero in in illo secundo rhetoricorum libro sic alibi dicit, quædam ex utilitatis ratione, aut perspicua nobis, aut obscura in consuetudinem venisse: post autem approbata quædam aut à consuetudine, aut

vero vtilia visa, legibus esse firmata. Naturæ
 deinde iuribus expositis hæc subdit, Ac natu-
 ræ quidem iura minus ipsa quæruntur ad hæc
 controuersiam: quod neque in hoc civili iure
 versantur, & a vulgari intelligentia remotio-
 ra sunt: ad similitudinem vero aliquam, aut
 ad rem amplificandam sæpe sunt inferenda.
 Porro ad eam, quam Ciceronis sententiam
 esse diximus, Ulpianus hic accedit, iuri natu-
 rali, vel gentium civile ius haudquaquam per
 omnia seruite dicens, & ita cum aliquid ad-
 dimus, vel detrahimus iuri communi, ius pro-
 prium idest civile nos efficere quod sic intel-
 ligimus, communi iuri detrahi, cum aliquid
 contra quam in illo fit, constituitur. additum
 verò quamuis intelligatur, quod in eo non
 erat: verè tamen, quæ illi conuenienter fit ci-
 uilis institutio, ea quoque illi addere dicitur,
 ius enim addit, quod ipsa facit: cuius vis atq;
 potestas cum extra eos, qui eiusdem sunt ci-
 uitatis non ad alios extendatur populos, qui
 non eodem tenentur Imperio: quo illa subni-
 xa est: quod ius illa facit, id eorum proprium
 est, qui eo tenentur. idque ius civile dicitur,
 quod non omnium populorum, sed eorum
 tantum commune est, qui eiusdem sunt ciui-
 tatis. Iuris ciuilibis ergo nomine nõ omne qui-
 dem naturale, vel gentium ius, sed eius sola
 pars comprehenditur, quæ in aliqua ciuitate
 legibus

legibus, vel moribus recepta est. Alij multum interesse non perceperunt, vtrum quærat an à iure naturali, vel gentium in aliqua parte discrepare, & illi cōtrarium esse: an vero num illud in qua parte ab eo discedit, mutare, in eaque, vt ne locum habeat efficere ius civile queat. Horum autem, quæ ipsi non discernunt, nisi esset distinctio facienda: ea iura, quæ inter se esse diversa vulgò dicuntur, quominus in aliqua parte inter se essēt cōtraria, Aut ex eo fieret, quoniam in qua parte à iure civili, ius civile recedit, illud hoc immutaretur, & in ea locum habere desineret. Aut ex eo, quod illud huic impedimentum afferret, quo secius ratum in ea parte sit, in qua hoc ab illo discrepat. Illud autem si admittatur, quod ad eos pertinet, quibus civile ius aliquod commune est: eo quod iuri naturali additum fuerit, id ipsū naturale ius deputari, ex illo vero, quod detrahit civile ius, dissui dissoluique: certè sicut ipsum civile ius non sēper, nec apud omnes populos idem est: similiter nec ipsum naturale ius idē sēper, & vbiq; gentium esset, quod falsum est. Quòd si illud alterum admittatur, naturale ius in qua parte legibus, & moribus immutari non potest, illud eis impedimento esse, quo minus ius aliquod faciant: nec Ciceronis, quæ vidimus dicta vera essent: nec Vlpiani quidem, ad ea vero, & Pau-

Ius accedit, qui ut infra videbimus, ius (inquit) pluribus modis dicitur, vno modo cum id quod semper bonum, ac æquum est, ius dicitur, ut est ius naturale, altero modo quod omnibus aut pluribus in quaque ciuitate utile est, ut est ius ciuile. ius gentium Cicero societatis humanæ ius appellatum intelligit idemque Paulus ius naturale vocat, & illud vnum vtroque modo ab Vlpiano hic esse nominatum eius illa verba demonstrant (neque per omnia ei seruit) eodem modo Triphoni- nus quod prius merum ius gentium, mox naturale, & gentium ius vocat sub titul. de pos. cap. 31. eius autem, atque ciuilis iuris ab his tradita differentia ex his dulucidior fit, que Lactantius diuinarum institutionum in libro sexto capite nono scribit. Ad hæc cum nihil tam naturale sit, quam eodem genere quodq; dissolui, quo colligatum est, quod sub titul. de regul. iur. dicitur in cap. 36. ius instituto subnixum alio instituto contrario tolli potest nec ius illud amplius diceretur, cui semel derogatum fuerit, non ita porro contrario instituto in aliqua parte id immutari potest, quod sine vilo instituto natura ius est: ex eo tamen instituto, quod ab illo recedit, ius fieri, & hoc illi contrarium ex eo diceretur, quod eo illud immutari non potuit. Huiusmodi in primis de seruis constitutum ius esse, supra iam di-

ctum

Cum vidimus à Florentino sub tit. de stat.
 homin. cap. 4. à Paulo sub tit. de capti. & post
 Jim. reuer. cap. 19. C. sub tit. de Senatuscons.
 Claud. tollen. cap. 1. instit. sub tit. de iure na-
 tur. gent. & ciuil. §. ius autem gentium gen-
 tium, &c. de iure person. in §. seruitus, &c. eo
 vero, licet ipsom ratū sit, iuris naturalis eam
 partem non immutari, cui aduersatur signifi-
 canter Triboninus expressit sub tit. de con-
 dict. indeb. cap. 64. Vlpianus sub tit. de acce-
 pitat. cap. 8. §. idem erit & in seruo dicendum
 &c. de regul. iur. in cap. 33. Atq; iuxta Euripi-
 dis hæc, quæ Stobæus refert in serm. 75.

*Nothum genus nomen habet culpabile:
 natura vero equalis est. & alibi.*

Ego mihi filios adiscere nothos non dubito.

*Cum enim legitimis nulla in re sint inferiores;
 Propter leges male audiūt, quas tu cauere debes*

Quod ius de naturalibus filijs antiquiori-
 bus legibus receptum fuerat, similiter atque
 de seruis constitutum à natura alienum esse
 Iustinianus Imper. sapius declarat hosque fi-
 lios charos, filiorum que loco non habere, ip-
 sorum parentibus nefas esse, ex quo intelli-
 gimus, id natura sancitum is intelligit in auth.
 collat. 6. sub tit. 1. §. si quis sanè, &c. & rursus
 in collat. 7. sub tit. 1. §. natura si quidem,
 &c. deinde quo iure exclusis emancipatis li-
 beris ad agnatos olim intestatorum hære-
 ditas

ditas deferebatur, ei naturæ parti contrarium
 fuisse, cuius iuricons. meminit sub tit. vnde
 liber. cap. 7. §. vltim. de bonis damnat. cap. 7.
 Imperat. C. in lib. 10. de imponen. lucr. descri-
 pti. cap. 1. & in authent. collat. 1. sub titul. 1. §.
 primum itaque: eaque ratione correctum a
 Pratore fuisse Imperator testis est institut. de
 hæreditat. quæ ab intesta deferunt. in §. eman-
 cipati autem liberi, & in §. minus ergo &c.
 Illud item quo à successione cognati quòdam
 excludebantur eius naturæ legi contrarium
 fuisse, cuius Imperator meminit C. sub titul.
 quor. bonor. in cap. vlt. iuricons. testis est sub
 tit. vnde cognat. in cap. 2. de gradib. & affinib.
 in cap. 4. §. cognationis substantia &c. in qui-
 bus vero partibus ciuile ius eò quod æquita-
 ti naturali contrarium esset, à Pratore corre-
 ctum fuit: nisi ratum ab initio fuisset, in his ab
 eo corrigi necesse postea neque fuisset, & in
 alijs pluribus ad æquitatem naturalem, quam
 ius ciuile migrauerat, percipiendarum hære-
 ditatum ius Prator suis erexit edictis: eamq;
 per æquum, & bonum Imperator intellexit
 institut. de bonor. possess. §. adhuc autem &c.
 Ac ex his, quæ Modestinus declarat in illo de
 gradib. & affinit. cap. 4. §. cognationis substā-
 tia &c. Vlpiani hæc, quam enarramus, senten-
 tia facile percipitur. Deinde secundum eam
 regulam, quæ Imperator excepit institutione,

de

de legit. agnat. tutel. §. ult. de hered. quæ ab
 intest. deferunt §. minus ergo &c. in iure no-
 stro quamquam non eisdem modis, ac agna-
 tio cognatio distrahitur, quasdam tamen co-
 gnationes, licet naturali iure consistant, nihil
 ad ius nostrum pertinere iuriscons. confirmat
 de gradib. & affinib. in cap. 10. §. 1. ibi non
 parcimus &c. Impet. instit. de capit. de min. in
 §. penul. quod ergo ad ipsam naturalem ius at-
 tinet, id semper verum est, quod non potius
 tradit sub tit. de reg. iur. cap. 8. idem q; ex his
 etiam percipitur, quæ dicuntur sub tit. de re-
 nuptiar. capit. 14. §. 1. de obsequi. pa-
 rentib. & patr. præstan. cap. 7. de accusationi-
 bus cap. 12. §. omnibus in vers. item nec lex
 &c. Atque iure civili turpes quosdam haberi,
 qui naturali iure non sunt, iuriscons. declarat
 sub tit. de verbo. significat. cap. 42. Ad hæc
 quia (vt supra vidimus) in eo ipso naturali iu-
 re, quo ab initio omnia fuerunt communia,
 rerum illo statu à gentibus postea commuta-
 to, hoc esse cœpit, quemadmodum quid suum
 cuiusque fiat: & hoc ius gentium à iure cons.
 vocari sub tit. de acq. rer. domin. cap. 1. de
 opet. nou. nuntiati: cap. 1. §. nuntiatio fit in
 vers. quod si quis &c. sub tit. ne quid in loco
 pub. cap. 4. quod instituto iure seruis interdi-
 ctum est, vt ne bona sibi acquirere, & habere
 possint, cuius iure cons. testis est sub tit. de
 manu-

manumiff. cap. 4. de acquir. rer. domin. in cap. 10. §. 1. de verbor. significat. cap. 182. Imperat. instit. sub titul. per quas perf. nob. acquir. in §. item vobis &c. id illi naturali iuri contrarium est, quo seruos personas habere iuriscō. dicit sub titul. de condict. indeb. cap. 64. de reg. iur. cap. 33. & quidem filijfamilias, & serui peculium, quod iure civili parentis atq; domini patrimonio adijcitur, naturali iure ipsius filijfamilias, & serui proprium esse patrimonium, & hoc modo verba intelligi iuricons. de acquir. poss. in cap. 24. & Imperat. institut. de actionib. in §. actiones autem de peculio &c. Theophilus declarat instit. sub ti. quod cum eo, qui in alien. potest est, negot. gest. &c. in §. cum autem quaeritur &c. Atque ita porrò quibus ex causis naturali iure rerum dominia nāciscimur, ex his quotiens rei vindicatio competit, ea iure civili quoque cum iure naturali concurrente conceduntur, & hoc modo iuricons. dictum intelligi sub tit. de rei vindicat. cap. 24. Caij verba demonstrant sub tit. de superficieb. cap. 2. Imper. instit. de rer. diuisio. in §. venditæ quoque res, &c. Non semper autem in his cum naturali civile ius concurrere; & quibus rerum dominia naturali iure cōceduntur, civili vero adiunguntur, ijs legitimum, quod ad rei vindicationem proficit, non autem naturale dominium

nium ablatum intelligi, ex his percipitur, quæ
 Triphoninus tractat, ex quibus Ulpiani dicta
 hic dulcidantur, sub tit. deposit. cap. 31. & si-
 gnificanter Imper. expressit. C. de iure doti. in
 cap. 30. Ad hæc quia naturales quas appellat
 obligationes, earum naturalem æquitatem
 causam esse vidimus, ab his autem civiles
 obligationes, quæ ad actiones proficiunt, fre-
 quenter absunt, cuius iuriscons. testis est de
 oblig. & actionib. in cap. 9. de fideiussor. cap.
 17. §. 2. ex hoc id apparet, quod Ulpianus hic
 ait, naturali civile ius haudquaquam per om-
 nia seruire, Amplius quoniam is natura de-
 bitor, quo cum actio cœpit esse, frequenter ea
 ipso iure, vel per exceptionem ex his causis
 liberatur, ex quibus naturalis obligatio non
 corrumpitur, imperditaque manet: ex hoc
 perspicuum fit, ex quibus causis naturale ius
 in aliqua parte civili iure commutari nec-
 quicquam potest: ex his tamen ab illo civile
 ius recedere, & contra quam in illo, ac in iure
 generaliter prius constituto fit, aliquid ipso
 civili iure constitui posse. hoc tamen vnde cõ-
 cludimus, id frequens esse ex iurecons. pro-
 batur sub titul. quod quisque iur. in alter. sta-
 tuer. cap. 3. §. vlt. de capit. diminut. cap. 2.
 §. 1. de condi&. indeb. cap. 19. & in cap. 60. ad
 Senatufcons. Macedon. cap. 14. rem rat. haber.
 cap. 8. §. 1. de fideiussor. cap. 22. §. quod si hic
 & in

& in cap. 61. Demum ex quo ad æquitatem naturalem, quæ naturales appellantur actiones, æstimari; supra vidimus, id genus non omnes esse, neque cum naturalibus coniugari, quæ cum illis concurrunt civiles obligationes, hæcque per se solas actiones parere; ex eo facile conijcere licet; nam ex quibus causis neque naturales obligationes, nec illas quidem actiones, quæ ad æquitatem naturalem propè modum æstimantur, infringi iurisc. scribit sub tit. de capit. diminut. cap. 8. ex his modò alias actiones extinguere, quamquam naturalis cum illis concurrat obligatio iurisc. dicit in eius de capit. diminut. cap. 2. §. 1. de fideiusor. cap. 61. nec à Prætore semper illas restituere in eiusdem de capit. diminut. cap. 2. §. ult. de iudic. cap. 11. Quippè quam in his regulam iurisc. excipit, de quibus in illo de capit. diminut. cap. 8. loquitur, ea non semper in eisdem recipitur, quæ per eas exceptiones præcui dubio corrumpuntur, per quas naturales obligationes non etiam corrumpi iurisc. dicit sub tit. de condict. indeb. cap. 60. rem rat. haber. cap. 8. §. 1. & in alijs id genus actionibus civilia quædam præcepta recipi, quæ aliter atque ius naturale se habent, nec illud immutant Triphonius ostendit (cuius dicta prius infra nos exponemus) sub tit. de pos.

§. Hoc igitur ius nostrum
constat aut ex scripto,
aut sine scripto, vt apud
Græcos.

Τὸν νομικὸν οἱ μὲν ἐγγράφῃ οἱ δὲ ἀγράφῃ.

vij. Papinianus lib. ij. De-
finitionum.

Ius autem ciuile est, quod ex legibus, ple-
biscitis, Senatusconsultis, decretis Prin-
cipum, authoritate prudentum venit.
Ius Prætorium, quod Prætores introdu-
xerunt adiuuandi, vel supplendi, vel
corrigeni iuris ciuilis gratia propter
utilitatem publicam: quod & honora-
rium dicitur, ad honorem Prætorum sic
nominatum.

vij. Mar-

viiij. Martianus lib. i. Instit-
tutionum.

Nam & ipsum ius honorarium vna vox
est iuris civilis.

Ius in legem, morem, & æqui-
tatem M. Tullius diuidit in to-
picis. Apud Fabium iuris extat
huiusmodi diuisio in libro 12.
omne ius, quod est certum, aut
scripto, aut moribus constat. Dubium æquita-
tis regula examinandum est. Quæ scripta sūt,
aut posita in more ciuitatis, nullam habent
difficultatem, cognitionis sunt enim, non in-
ventionis. At, quæ consultorum responsis ex-
plicantur, aut in verborum interpretatione
sunt posita, aut in recti prauique discrimine,
vim cuiusque vocis intelligere, aut commune
prudentium est, aut proprium oratoris; æ-
quitas optimo cuique notissima est. Mihi
Cicero in eodem topicorum libro propè fi-
nem, omni iuri æquitatis indito nomine, eius
institutionem sic distribuit, institutio autem
æquitatis tripartita est, vna pars legitima est,
altera conueniens, tertia moris vetustate cō-
firmata, eiusque diuisio hæc in eam recedit,
quam

quam iuris supra fecit, ex quo quia per institutionem æquitatis vniversum civile ius intellexit, illud supra tripartitò distribuisse colligimus in legem morem, & æquitatem. superius vero in legibus Senatusconf. rebus iudicatis, iurisperitorũ auctoritate, edictis magistratum, more, & æquitate id consistere dicit. At illud Boethus quoque in libello de diffinitione à Cicerone postea dumtaxat in legem, morem, & æquitatem partitum intelligens, ea diuisione illius non omnes partes, sed ex his quia penè innumerabiles sunt quasdam tantum comprehendere voluisse ratus est, à qua Boethi opinione idem Cicero nos auocat, qui (vt diximus) civile ius inferius per æquitatis institutionem intelligens, tripartitam inquit esse, vnamque legitimam, alteram conuenientem, tertiam vero moris vetustate confirmatam. Atque legis, & legitimæ æquitatis nomine scriptum omne ius eum comprehendere testem ipsum adhibemus in rhetoricis dicentem, lege ius est, quod in eo scripto, quod populo expositum est, vt obseruet, continetur, in eaq; significatione legis vocabulo. Caius itẽ vsus est in huius tit. cap. 9. vbi vero scripti iuris partes idem Cicero singulas enumerat, apud eum rectè Boethus inquit, lex est, quam populus centuriaris comitijs sciuerit. Cur autem scripti iuris ea species cum cæteris com-

mune proprium nomen efficiat, rationem. Theophilus affert institutionem sub titul. de iure natural. gent. & civil. in §. lex est &c. illud quoque notandum est, per æquitatem legitimam ius intelligi tam illud, quod legis simul atque mens atque verba, quam illud, quod legis sola mēs efficit: nam verbum ex legibus sic Ulpianus excepit sub titul. de verbor. significat. cap. 6. Non autem oportere civile ius calumniari, neque eius verba captari, sed quæ mente aliquid dicatur, animaduertens nos Paulus admonet sub titul. ad exhibend. cap. 19. & scripto legislatoris mentem Moderstinus anteponit sub titul. de excusat. tutor. cap. 13. §. illud vero inuenimus. &c. deinceps quia Cicero (ut diximus) à natura prius institutionem seperat, cuius mox partem quandam conuenientem nominat, eamque nos ad eandem referimus, quam ubi ius civile diuidit, eius alijs partibus datis proprijs nominibus, communi æquitatis nomine designat. per illam apud eum Boethus, quod naturalis ratio persuasit, non rectè intellexisse videtur. similiter & auctor ad Herennium in libro secundo à natura pariter ut à consuetudine, ac lege æquum bonumque secernit, ex quo ius constare subiungit, quod ad veritatem, & utilitatem communem pertinere videtur. id autem eam institutionis æquitatis partem esse quam

quam Cicero convenientem nominat, illius hæc verba indicant, ex eo (subaudimus) bono & æquo ius constitui convenit ex temporis, & hominis dignitate. A natura vero pariter ut à lege, & more æquitatem hi seperantes, quam iuris civilis partem esse volunt, naturæ nomine eius vniuersum ius intelligunt, cui civile per omnia seruire non oportet: quia vero nec in totum hoc ab illo recedit, ex iure naturali, quæ ad ius civile trāsferuntur, ea boni, & æqui, vel æquitatis nomine à iure distinguunt scripto, vel more constituto. Non omnia porrò scriptis legibus comprehēdi posse, quæ his addi, vel detrahi oportet: ea vero ex qua parte cognoscuntur, eam à legitimo iure boni, & æqui, vel æquitatis nomine distinguunt. Aristoteles amplè declarat rhetor. lib. 1. cap. 13. & 15. ethicor. magnorum lib. 2. in cap. 1. ad Nicomæum lib. 5. cap. 15. Aequitatis, & boni, & æqui nomen eum generale sit, in eius interpretatione, quod à Celfo dictum Vlpianus refert, ius est ars boni, & æqui. pariter hi omnes errasse videntur, quorum aliqui ea verba sic intelligunt, ut in iure nostro, quæ sūt ea partim æqua, sed non bona; partim vero bona sed non æqua sint. Alij vero de eo bono & æquo iuriscons. locutum intelligunt, quod Cicero per eam æquitatis partem intelligit, quam convenientem nuncupat. Verius est,

bonum, & æquum similiter atque ius pluribus modis dictum esse: quod ergo Celfus ait, ius est ars boni, & æqui. de vniuerso ciuili iure dictum accipimus. idq; bonum, & æquum ciuile est. Ab eâ vero cum naturale ius distinguatur, quod pariter bonum, & æquum appellatur, boni, & æqui nomine quotiês ius quoddam præstantius, vel melius denotatur, vel id à iure discernitur, id ius intelligitur, quod siue aliquo scripto, vel instituto suapte vi recta naturalis ratio efficit, de quo iuricons. loquens, naturale ius semper æquum, & bonum esse dicit in huius titul. cap. 11. ex eo id effici, iam supra demonstrauius, quod bonum, & æquum dicitur sub titul. si cert. petat. cap. 32. de condi&. in deb. cap. 65. §. quod ob rem &c. & in cap. 66. quod item bonum, & æquum esse iuricons. asserit sub titul. de iure deri. cap. 7. §. 1. idem ex naturali iure sumi, eiusq. dicti ratio, quæ ceteros latuit, ex iuricons. percipitur de cap. dimittit. in cap. 8. quod bonum, & æquum Vlpianus sub titul. si quis cautio. iud. sistent. caus. fact. non obtemp. cap. 2. §. si quis tamen in vers. si tamen &c. id ipsum naturale ius Modestinus vocat. de excusat. tutor. in c. 15. §. sed si ob validitatem &c. eodem id bonum, & æquum esse cognoscitur quod huiusmodi Caius esse confirmat sub titul. de noxalib. action. cap. 30. de damn. infect. cap. 19. &

illud

illud alterum de quo loquitur sub tit. ¶ cum eo, qui in alien. potest. est negot. gest. esse dicet, cap. 1. A iure cum ergo bonum, & æquum vel æquitas distinguitur, ius nūcupatur, quod ex scriptis, vel legibus, vel priuatorum cautionibus exquiritur: æquitatis vero, vel boni, & æqui omni iuri commune nomen id proprium efficit, quod ex his, quæ circumspicit, recta ratio cōstituit, & hoc modo æquitatem à iure Cicero distinguit in oratione pro Cecinna, vult (inquit) Cecinna hanc me causam verbosius explicare: non quod euentum litis timeat, quippè qui certissimo iure nitatur, si vti velit iure sibi legibus, & moribus cōcesso: sed causam suam iudices vult vobis æquam probari, non modo certam: & æquitate quoque non modo iure niti: & item à nostris huiusmodi distinctio identidem fit de legib. cap. 24. de pact. cap. 53. §. vlt. de institor. action. c. vlt. C. sub titul. de eden. c. 4. & cap. 8. de prohib. sequestrat. pecu. cap. 1. eoque modo, quod ius dicitur, ei addenda, vel detrahenda vnde cognoscuntur, æquitatem nuncupari ex M. Cicerone colligimus in tertio officiorum dicente, ius Crassus vrgebat; æquitatem Antonius, & Vlpiani his verbis, licet hoc iure contingat, tamen æquitas dicat &c. de pecul. in cap. 33. & Pauli huiusmodi, hæc æquitas sugerit, et si iure deficiamus de aq. & aq. plu. arcen.

c. 2. §. quamquam &c. eodem modo æquitas dicitur de his qui deiecer. vel effuder. cap. 5. in §. interdum &c. Eo quoq; modo (vt diximus) bonum, & æquum iuriscons. accipit sub tit. de minorib. c. 25. §. 1. de his, q. deiecer. vel effuder. c. 5. §. hæc aut actio. vers. quippè q. &c. de religiol. & sūpr. fun. c. 14. §. hæc actio, quæ funera-ria dicitur &c. de obligat. & actio c. 33. de iniur. c. 11. §. 1. & in c. 18. de sepulch. violat. c. 10. sub tit. mandat. c. 12. §. si mihi &c. de fideiussor. nomin. & hæred. tut. c. 4. in vers. quantas &c. de obligat. & action. cap. 2. institut. de locat. & conduct. in §. conduct. &c. & à iuriscons. sub tit. de adict. edict. cap. 18. de manumiss. testa. cap. 22. §. vlt. de legat. 1. cap. 74. §. in pecunia &c. & à iure distinguitur de condition. & demonstrat, cap. 16. de verbor. obligat. cap. 91. §. sequitur &c. A quo vero hæc diuidi solet id ipsum ius ciuile æquitas à iuriscons. vocatur digest. in lib. 47. tit. 4. cap. 1. §. 1. vbi naturalem ab illa secernens æquitatem, hanc naturalem ostendit esse, quæ ab instituto iure distinguitur æquitas, ipsamq; ne pilo quidem à naturali iure distingui ex iuriscons. verbis manifestatur sub titul. de pos. cap. 31. de solution. cap. 95. §. naturalis &c. de acquir. rer. domin. cap. 9. §. hæc quoque res &c. & imper. instit. de rer. diuis. in §. per traditionem &c. Ac ex ipso naturæ iure fidem sæpè fieri, idq; sup-
pleri,

pleri, quod in lege deest iuriscons. ostendit de excusat. tut. cap. 15. §. sed si ob valitudinem &c. de condict. caus. dat. caus. non secut. cap. 3. §. si quis quasi &c. de action. rer. amot. c. 25. de accusat. cap. 12. §. omnibus in vers. item nec lex &c. eiusdemque moderamine ambiguas, atq; legum diuersis interpretationibus titubantes causas temperati Imperator asseuerat. C. de bon. quæ liber. &c. in cap. 5. His explicatis; quoniam Cicero (vt vidimus) iuris ciuilibus partibus res iudicatas annumerat, auctoris ad Herennium in lib. 2. de his hæc verba sunt, iudicatum est id. de quo sententia lata est, aut decretum interpositum, ea sæpe diuersa sunt, vt aliud iudici, aut prætori, aut consuli, aut Tribuno pleb. placitum sit: & sic, vt de eadē re sæpè alius aliud decreuerit, aut iudicauerit; quod genus M. Drusus Prætor Urbans, quod cum hæredæ mandati ageretur, iudicium reddidit. Sext. Iulius non reddidit. Item C. Cælius iudex absoluit iniuriarum eum, qui Lucilium poetam in scena nominatim leserat. P. Mutius eum, qui l. Accium poetam nominauerat, condendauit. Ergo quia possunt res simili de causa dissimiliter iudicatæ proferri, cum id vsu venerit, iudicē cū iudice, tempus cum tempore, numerum cum numero iudiciorum proferemus. &c. hæc ille. Aristoteles vero in principio rhetoricorum iudicium

dicum in arbitrijs ea relinquere non oportere, quæ legibus explicari possunt; triplici ratione probat. earumque postrema Theophil. institution. de iure natu. gent. & civil. in §. prætorum, &c. Magistratus, quorum edicta non modicam iuris auctoritatē obtinuisse Imperat. ibi narrat. per decreta non idem constituere potuisse testatur, & quidem secundum prius per edicta constituta iura decretis postea reddere debuisse Pomponius indicare videtur sub titul. sequenti. cap. 2. in §. eodem tempore, & magistratus iura reddebant, &c. & apertius Ulpianus de postulan. in cap. 1. §. an autem & prætor. &c. sic principalibus prætorum decreta auctoritate haud paria fuisse, quod Ulpianus ibi significat, idem non obscure sentit de ferijs in cap. 1. de minorib. in cap. 3. deinde de rebus iudicatis Ciceronis dicta sic intelligimus, certo quidem iuri per illas neutiquam derogari potuisse, nã quod Aristotiles subiungit, id etiã à nostris iuribus usurpatum video, quod iudicantium in arbitrijs facti, non item iuris quæstio sit, sub tit. ad Senatuscons. Turpyll. cap. 1. §. 1. ad municipal. cap. 15. in dubio vero prius iudicatarum rerum exemplo cæteras quoque iudicari, id ab Imperatore fuisse rescriptum Callistratus refert sub tit. de legib. & Senatuscons. cap. 37. At vero Theophilus institut. de iure nat.

nat. gent. & civil. in §. sed quod principi. &c. Magistratus decreto (scribens) non omnem similem quocunque tempore exortam controuerfiam, sed tantum eam, de qua agitur (nisi intercefferit appellatio) dirimi. ad eam Iustiniani constitutionem respexisse videtur sub tit. C. de sentē. & interloq. iud. 13. De reliquis scripti iuris partibus, quas hic Papinianus enumerat, Pomponius amplè sub sequenti tit. tractat: ibique nos quoque dicemus.

Caius lib 1. institutionum.

Omnes populi, qui legibus, & moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utuntur. Nam quod quisque populus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium ciuitatis est, vocaturque ius civile, quasi ius proprium ipsius ciuitatis. Quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes peræquè custoditur: vocaturque ius gentium, quasi quo iure omnes gentes utuntur.

OMNE

QUONIAM ius Caij sententia
aut omnium hominum com-
munis natura manat, idque
ipforum omnium commune
aut legibus, vel mōribus cō-
stituitur, idq; his vtentium
proprium est. Cumque legi-
bus, & moribus nonnulla firmentur à natura
profecta, quam iuris esse fontem Cicero scri-
bit in tertio officiorum; omnes populi, qui his
reguntur, partim suo proprio, partim commu-
ni omnium hominum iure vtuntur. Caij dicta
hæc Imperat. institution. descripsit de iure
natur. gent. & ciuil. in §. ius autem ciuile, &c.
his eiusdem Caij similia dicta reponuntur de
acq. rer. domin. in cap. 1. & Imperator, quod
ius gentium Caius vocat naturale ius esse de-
clarat institution. de rer. diuis. in §. singulorū,
&c. idemque Imper. his similia scribit institu-
tion. de iur. natur. gent. & ciuil. in §. sed natu-
ralia quidem iura, &c. De populis vero Caius
eos omnes legibus, moribusq; regi, dicit, nam
vt Cicero in secundo officiorum inquit, vrbes
sine hominum cætu non potuissent nec ædifi-
cari, nec frequentari: ex quo leges moresque
constituti: tum iuris æqua descriptio. dissi-
pati scilicet quondam homines in montibus, &
syluis neque moribus, neque lege, aut Impe-
rio

rio cuiusquam regebantur: his vero confestim
 uti, ut in populos conducti ciuitates conde-
 re, ceperunt, quod Imperator scribit institu-
 tion. in illo de rer. diuis. §. singulorum. Deinde
 Caius, quod supra diximus, sentijt, hic penes
 ipsos populos, quo regerentur, Imperium, &
 illud ad magistratus deferendi ius ab initio
 fuisse. ex hoc enim quia ex ipsis ad magistra-
 tus Imperium delatum fuit, quod ius ab his
 constituitur (quorum nomine, ut supra vidi-
 mus) reges quoque Pomponius comprehen-
 dit sub tit. seq. cap. 2. §. post. originem &c. Im-
 per. in illo §. singulorum) id omne eo subni-
 xum intelligens, quod quisque populus ipse
 sibi ius constituit, quod etiam Theophilus de-
 clarat institution. de iure natur. gent. & ciuil.
 in §. lex est &c. ius omne, quod scripto, vel
 moribus constat, eo circumscribit, quod quis-
 que populus ipse sibi ius constituit. similique
 loquendi modo Imperat. utitur institution.
 de iure natur. gent. & ciuil. in §. sed naturalia
 quidem iura &c. etenim vnde facti principiū
 huiusmodi profectum est, ab eo id quodamo-
 do factum videri Aristotiles dicit in libro ter-
 tio ad Nicomacum & iuricons. de admini-
 stra. tutor. in cap. 5. §. gessisse autem, &c. de
 manumiss. vindiēt. in cap. 22. omne ius autem
 quod ex scriptis legibus, vel moribus profi-
 ciscitur, id eius ciuitatis proprium, cui scrip-
 ta lex

ta lex, vel consuetudo parata fuit, eò sanè dicitur, quoniam extra eos, qui eiusdem sunt ciuitatis, ad alios populos non extenditur. de lege Demosthenem dicentem secundum eam viuere omnes oportere, qui in ciuitate sunt, iurisconsultus refert de legib. in cap. 2. & 2. Cicerone (vt supra vidimus) in topicis, ius ciuile æquitas esse dicitur constituta his, qui eiusdem ciuitatis sunt. idemque Cicero hæc in primo de legibus declarat his verbis, inter quos porrò est communio legis, inter eos cõmuni o iuris est: quibus autem hæc sunt inter eos communia, & ciuitatis eiusdem habendi sunt. ius nostrum, quo omnes teneri populos, qui sub Romano sunt Imperio Imperator ait C. de Iudæis, & cælicol. cap. 7. de legibus in c. 3. & in cap. 9. & in lib. 11. de conduct. & procur. seu exactor. præd. fiscal. & dom. Augus. c. 1. instit. in proem. §. omnes vero populi & c. id ipsum ius nostræ ciuitatis proprium Caius ipse dicit in illo de acquir. rer. domin. cap. 1. & Imperat. institutionib. de obligat. in principio. Naturæ rationem cuius iurisconsf. hic mentionem facit, & in illo de acquir. rer. domin. cap. 1. cum recta ratio sit, legem esse, & ea ius constitui, à Cicerone sapius dictum in cõpluribus locis iam supra vidimus. Ab hoc autem iure gentium, qui putant, id non differre, de quo Hermogenianus supra loquitur, eorū
opinionem

opinione Caius suffragari videtur, q̄ hoc vnū à iure ciuili gentiū ius distinguit, q̄ naturali ratione constitutum esse dicit hic & in illo de acq. rer. domin. cap. 1. & à iure naturali, qui iur gentium discernunt, hoc illorum nemo diuidit. rursus quia naturali iure omnia primò fuerunt communia, quorum ex iure gentium dominia distincta fuisse Hermogenianus inquit, de eo iure gentium Caius ipse loqui videtur in illo de acq. rer. domin. cap. 1. pariter ex quo iure gentium conuentiones introductas fuisse Hermogenianus ait de eo iuriscōs. loqui videtur de contrahen. emption. in cap. 1. §. vlt. locat. in cap. 1. de præscript. verbi. c. 27. de regul. iur. in cap. 85. §. 1. Dein ex iure gentium, quæ ex hostibus capiuntur, ea capiunt fieri Caius ipse dicens de acquir. rer. domin. in cap. 5. §. vlt. id ex eo effici, ex quo bella, & seruitutes introductas fuisse Hermogenianus ait, in eoque idem esse, quod supra naturali ratione constare dixerat, intellexisse videtur. Atque tandem in eius iurigentium exemplis de quo Caius hic loquitur, hæc etiam vt contractus celebrentur Theophilus reponit institution. de iure natur. gent. & ciuil. in §. ius autem civile &c. ex iure gentium vero de quo Hermogenianus loquitur illos introductos esse Hermogenianum velle Imperator intellexit sub eo titul. in §. ius au-

tem

tem gentium &c. in hac autem opinione qui sunt, quæ ex his probabilis videri potest; à vero multum aberrant. Nam quia extra illud naturale ius, quod omnium animalium commune esse Ulpianus considerat: alterum esse soli hominum generi à natura datum, abnegare fas non est, de quo Paulus loquitur in huius tituli. cap. 11. Imper. institution. in illo de iure natur. gent. & civil. §. sed naturalia quidem iura &c. Cū ab illo omnium animalium communi diuiditur, ius gentium vocatur quod hominum generi natura præscripsit. Cū vero ab eo naturali iure, quod hominum proprium est ius gentium fecernitur, iuris naturalis nomine ius gentium hoc intelligitur, de quo Caius ipse loquitur: ab eodē vero, quod ius gentium distinguitur illud est, de quo Hermogenianus loquitur: eorumque differentiam præter alios, ex quibus illam supra dimōstrauimus. Gratianus ipse declarat: etenim Caius ipse de quo ius gentium hic loquitur, id cum ipso humano genere proditum fuisse dicit in illo de acquir. rer. domin. cap. 1. quod Imperator excepit institution. in illo de rer. diuis. §. singulorum &c. id ipsum ergo per naturale ius Gratianus intelligens in initio quintæ distint. & in calce sequentis ab hoc ius gentium Isidorum distinguere clarè sentit, cuius verba in prima distint. retulerat: idemq;

idemq; ex eiusdem Isidori verbis palam est: Nam iuris naturalis à quo iusgentium distinguit, acquisitionem esse dicit, eorum, quæ cælo, terra, marique capiuntur: eam vero eius iusgentium esse de quo Caius ipse loquitur, idem Caius exprimit in illo de acquir. rer. cap. 1, ab hoc ergo distinguitur, quod à iure naturali iusgentiū Isidorus ipse separat: eiusdem naturalis iuris liberorum successionem esse idem Isidorus ait, eam vero huius iusgentium esse, quod naturali ratione constitui Caius inquit, ex iureconf. probatur de bon. damnat. in cap. 7. in eodemque naturali iure depositæ rei, vel commendatæ pecuniæ restitutionem esse volens, id per iusgentium iusconf. intelligere nos docet in illo de regul. iur. cap. 85. §. 1. quod item ex Triphonini verbis colligitur sub tit. depos. in cap. 31. Ac ex his cum intelligamus, quod naturale ius Paulus iusconf. infra vocat in cap. 11. ab eo iusgentium Isidorum distinguere, cuius neque mentionem Paulus facit, de isto Caium non loqui, quod à nobis defenditur, incredibile non esse debet, quando similiter, vt Caius, & Paulus ipse ab illo ius civile solum distinguit. quod vero asserit, naturale ius sèper æquum, & bonum esse. Isidorus quoq; voluit, qui eius expositis exemplis hæc verba subdit, nam hoc, aut si quid huic simile est, numquam iniustum,

stum, sed naturale æquumque habetur. Naturale id ergo ius gentiū vocatur, quod naturalis ipsa ratio suapte vi efficit, illud alterum, vero naturale vocari non potest, quod vsu exigente, & humanis necessitatibus efflagitantibus gentes ipsas ex se se instituisse Imperator declarat institution. de iure natur. gent. & ciuil. in §. ius autem gentium &c. quod sic intelligimus, hoc ex facto ipsarum gentium prorepisse, nec aliter in rerum naturam prodijisset, quia nec opus fuisset, si naturali iure vixissent homines. Naturalisque ratio dicitur religionis erga Deum, & charitatis, qua homines inuicem ab initio natura deuinxit: ex quibus vero necessitatibus ad illud alterum ius gentium deuentum fuit, earum ipsius humana charitatis perurbationem causam fuisse, iam supra declarauimus. Ex ipso vero instituto iure quæ sumplerunt originem, ea quoniam eo iure gentium qualia sint omnia dijudicantur, quod natura constat, eorumque ex his, quæ hoc admittit, multa idem efficit, quæ prius in eo non erant: & hoc modo in eo ipso naturali iure, quo ab initio omnia ea communia fuerunt, quorum dominia ex iure gentium distincta sunt, id non ab initio fuisse, sed esse postea cepisse, quibus ex causis ea singulis acquirantur: vt contractus celebrentur, quod Theophilus vt diximus affirmat;

ac item

ac item quibus ex causis obligationes cōtra-
 hantur : iam supra declarauimus . His con-
 gruenter Cicero in primo de legibus , atqui
 nos (inquit) legem bonam à mala nulla alia,
 nisi naturali norma diuidere possumus : nec
 solum ius à natura dijudicatur , sed omnino
 omnia honesta , ac turpia. eademque iuriscōf.
 nos docet de minorib. in cap. 1. de legat. præ-
 stan. in cap. 1. sub titul. vnde cognat. in cap. 2.
 de precar. in cap. 2. §. 1. de doli mal. & met. ex-
 ception. in cap. 1. sub titul. si is, qui testam. lib.
 esse iuss. &c. in c. 1. §. 1. de captiu. & postlim.
 reuer. in cap. 19. & Imper. C. de Episcop. &
 cler. in cap. 35. in §. omnes præterea &c. de
 bon. quæ liber &c. in cap. 5. sub titul. quor. bo-
 nor. in c. vlti. institution. de attilian. tutor. in
 §. impuberes &c. de hæred. quæ ab intestat. de-
 ferunt in §. item vetustas &c. & in alijs innu-
 merabilibus locis. Restat autem , vt expona-
 mus de quo iuregentium Caius loquatur de
 acquir. rer. domin. in c. 5. §. vlt. cum de iure-
 gentium loqui, ex quo bella introducta fuerūt
 Imperator intellexisse videtur institution. de
 rer. diuis. in §. item ea, quæ &c. Theophilus au-
 tem ibi de eo potius, quod naturale esse dixit
 in §. singulorum &c. ego vero sic intelligen-
 dum existimo, vt iuris naturalis id non esse
 putetur, vt in his rebus, quæ hostibus adimun-
 tur, eis victores ipsi potiores sint: hoc enim

H ex in-

ex instituto iure introductum fuisse Aristotelem testem adhibeo in libro primo politic. in principio quarti capitis. ex ipsis vero qui vincunt, quod in his rebus ipsi, qui illas capiunt cæteris omnibus potiores sint, hoc iuri naturali consentaneum sit: cuius simile est, quod Cicero in libro secundo officiorum ait, iustitiæ rationem esse, ut archipirata æquabiliter socijs prædam disperiat. & Triphonius iuriscons. sub tit. depos. in c. 31. §. 1. in vers. quod si ego ad ea petenda non veniam &c. & huius opinionioni iuriscons. suffragatur etiam de acquiren. possess. in cap. 1. His porro, quæ de naturali ratione dicta sunt, addendum est, eam per naturam intelligi, & in iure societatis humanæ id esse, quod secundum illam esse dicitur de regul. iur. in cap. 10. & cum eo congruit quod naturalis rationis esse dicitur de petit. hered. in cap. 39. §. ult. de usufruct. in cap. 25. sub titul. commod. in cap. 18. in §. possunt &c. in eodem ea sunt, quæ eiusdem naturalis rationis esse iuriscons. dicunt de negot. gest. in cap. 41. ad leg. Aquil. in cap. 4. de feruitur. urban. prædior. cap. 7. sub titul. pro sorio in cap. 84. eiusque ad eam partem, quod pietatis ius appellatur, id pertinet, quod naturali rationi iuriscons. ascribit de bon. damnat. in cap. 7. de liber. agnoscend. in cap. 5. §. parens &c. Imperator institutioni de nuptijs in principio. Ad

hæc

hæc naturalis ratio non ea sola, quam diximus, appellatur, sed omnis præterea, quæ a rerum natura trahitur, secundum quam ius constitui testis iuriscons. est de adoptionib. in cap. 16. de interrogat. action. cap. 14. §. 1. & in cap. 15. §. ult. de vsur. in cap. 28. §. 1. de acqui. possess. in cap. 3. §. ex contrario &c. de obligat. & action. in cap. 1. §. furiosum, & §. mutuum de verbor. obligat. in cap. 75. §. illud de regul. iur. in cap. 148. §. 1. Imper. institut. de adoption. in §. minorem de rer. diuis. in §. in pecudum &c. & hoc modo naturalis ratio dicitur apud iuriscons. de usufruct. earum rer. quæ vsu cõsum. cap. 2. §. 1. de obligat. & action. in cap. 1. §. si id quod &c. apud Imperat. C. de non numer. pecun. in cap. 10. de caduci. tollent. in cap. 1. §. in primo &c. institution. de usufruct. in §. constituitur. Non omne vero ius à communi hominum natura ductum, sed hætenus id ius gentium appellatum esse, quatenus ubique gentium vsu quoque receptum, & constitutum sit, falsò quosdam existimasse, cū supra dixerimus, hic addendum est, à quo iure naturæ civile ius frequenter lógè disiunctum esse Cicero, & Vlpianus aiunt, illud eos ius gentium nominare: eius autem ab ea parte, cui omnium nationum accessit vsus. diuersum civile ius esse, dictu, quam sit absurdum Salustij ex eo in Catilina colligi potest, ius

H a bonum.

bonumque apud eos, nō magis legibus, quam
 natura valebat. In iure societatis humanæ id
 esse probo; an autem vbiq̄e gēcium vsu quo-
 que receptum sit, certum non habeo, quod iu-
 rigentium iuricons. ascribit de donation. in
 cap. 29. §. vltim. Hoc ergo naturæ iure, quod
 generaliter iusgentium nominari dicimus,
 omnes gentes vti ab Vlpiano superius, & a
 Caio hic dictum sic accipimus, id earum om-
 nium commune esse, & seruari cum omnibus
 oportere siue eiusdem ciuitatis, vel gēcis, siue
 peregrini externiq; sint. idēq; ius naturali ra-
 tione apud oēs custodiri pro custodiri debere
 nos apud Caium intelligimus. Nam de omni
 eo, quod natura omnium hominum commune
 ius est, vt Caius hic de iuregentium, per quod
 illud accipimus, similiter Imperator loquitur
 institution. de iure nat. gent. & civil. in §. sed
 naturalia quidem iura, &c. Posthæc admonen-
 di sumus, ab hoc iuregentium ciuile ius plu-
 ribus modis esse distinctum: Nam vno modo
 iurigentium ea pars, cui ciuile ius accessit, vt
 supra vidimus, ciuilis iuris appellatione com-
 prehenditur, alio modo iurigentium nomine
 illius ea pars designatur; ius autem ciuile di-
 citur, quæ in his consistit, quæ à iure naturali,
 quod iusgentium vocant, aliena sunt, & hoc
 modo ea distinguunt Caius ipse in illo sæpè
 citato de acquir. rer. domin. cap. 1. Imperat.

insti-

institution. de rer. diuis. in §. singulorum, &c.
 de vsu, & habitat. in §. vlt. Paulus de rei vindi-
 cat. in cap. 24. Martianus de pœnis in cap. 17.
 huiusque declarationis Imperatorem quoq;
 testem adhibemus institution, de rer. diuis. in
 §. venditæ quoque res &c.

x. Ulpianus lib. 1. regula-
 rum.

Iustitia est constans, & perpetua voluntas
 ius suum vnicuique tribuens. Iuris præ-
 cepta sunt hæc, honestè viuere: alterum
 non lædere: suum cuique tribuere.

A iustitia quidem ius aeq; iu-
 ris prudentia plurariam
 distinguitur: nam vno mo-
 do iustitia æquitas illa di-
 tur, ex qua iuris repetunt
 originem, & hoc modo iu-
 stitiæ pariter, vt æquitatis
 recta illa ratio dici solet, qua ius, & iniuria
 dijudicatur. Ac ex his Ciceronis verbis in co-
 picis, cum de æquo, & iniquo differitur, æqui-
 tatis loci colliguntur. æquitatem eum iuris, &
 æqui fontem appellare iam supra notauimus,

H 3 his

his deinde subiungit, æquitas tripartita dicitur esse, vna ad superos, altera ad manes terra ad homines pertinere. prima pietas: secunda sanctitas: tertia iustitia, atque æquitas nominatur. apud autorem ad Herennium iustitia æquitas esse dicitur, ius vnicuique tribuens pro dignitate cuiusq; Alio modo ex quo præcepta feruntur, quibus imbuti, quibusve subiecti esse debemus, id ius est; eorum sciëntia, quæ in illo sunt, iurisprudentiæ; his autem, quæ iurisprudentiæ diligit, benè vetus obtemperatio hisve exequendis comparatus habitus, ea moralis virtus appellatur, cuius pars quædam iustitia nuncupatur, & hoc modo ius quidem prius est, eo iurisprudentiæ posterior virtutem præcedit, quam scilicet moralem nominant. Hoc modo iustitiæ Cicero in secundo rhetoricorum accepit, iustitia est (inquit) habitus animi communi utilitate conseruata suam, cuique tribuens dignitatem, eius initium est ab natura profectum, deinde quædam inconseruetudinem ex vtilitatis ratione venerunt: postea res, & ab natura profectas, & à consuetudine probatas legum metus, & religio sanxit. Huius initium, quod à natura profectum esse vult, id esse intelligit, vnde quæ ad eam pertinent, præcepta sumuntur, id societatis humanæ ius est. ipsam vero iustitiæ cæterasque morales virtutes in singulis hominibus haud natura

natura

natura confici, sed moribus diuturnis inferi, & confirmari philosophus docet ad Nicomacum in libro secundo, & iterum in sexto in postremo capite. Naturæ lege temperantia quoque subnixæ est, quæ à Cicerone esse dicitur rationis in libidinem atque in alios non rectos impetus animi firma, & moderata dominatio naturæque lege rationi appetitus subiectos esse, idem Cicero scribit in primo officiorum. Cumque ius id appellatur, quod naturæ lege sancitum est; Cicero tamen rhetoricorum, in illo secundo libro, non vnde circa temperantiam, sed vnde circa iustitiam præcepta, hauriuntur, ius appellat; & iustitiæ partes, quæ sunt, in iure naturæ ponit: ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, observantiam veritatem. idemque Cicero post distributam, in topicis æquitatem, cuius partem, quæ ad homines pertinet, iustitiam vocari dicit: iuris partes (subiungit) tum expositæ, cum æquitatis, quibus ex verbis colligere licet, in quo iustitiæ formæ continetur, id ius eum appellare: ex tribus autem iuris præceptis, quæ Ulpianus hic affert, ad temperantiam respicit illud honestè vivere. Iustitiam vero aliter atque, Aristoteles in libro quinto ad Nicomacum, M. Tullius, & ille ad Herennium in his locis acceperunt. Aristoteles enim (ut supra vidimus) generalem quandam iustitiam ponit,

H + quæ

quæ virtutes complectitur omnes. De qua
 vero Cicero, & ille ad Herennium loquuntur,
 ab ea ipsi temperantiam atque fortitudinem
 pariter distinguunt. easque idem Cicero in li-
 bro tertio de natura Deorû similiter secernês
 ait, quæ suû iustitia cuiq; distribuit, quid per-
 tinet ad Deos? hominum enim societas, &
 communitas iustitiam procreavit. temperan-
 tia autem constat ex prætermittendis volup-
 tatibus corporis, & in libro primo officiorum
 ita scribit, sed omne, quod honestum est, id
 quatuor partium oritur ex aliqua. Aut enim
 in perspicientia veri, solertiaq; versatur, aut
 in hominum societate tuenda, tribuendoque
 suum cuique, & rerum contractarum fide, aut
 in animi excelsi, atque inuicti magnitudine,
 ac robore: aut in omnium, quæ fiunt, quæq; di-
 cuntur, ordine, & modo, in quo inest modestia
 & temperantia. & inferius in eo libro iustitiæ
 non omne id esse, quod aduersus alterum ser-
 uandum est officium: in hæc verba declarat,
 adhibenda est quædam reuerentia aduersus
 homines: est autem quod differat in omni ra-
 tione habêda inter iustitiam, & verecundiam:
 iustitiæ partes sunt, non violare homines, ve-
 recundiz non offendere. quippè quia animi
 diuersi sunt affectus, qui his virtutibus regû-
 tur: ea ratione ipsarum quoque virtutum di-
 uersitas constituitur. Eidemque iustitiæ de-
 qua

qua sic Cicero loquitur, æquabilitas illa subiecta pars est, in qua tota ea iustitia consistit, quam Aristoteles generali iustitiæ subiectam ab illa secernit. Ac iustitiæ quidem Cicero in primo officiorum primum munus esse dicit, ut ne cui quis noceat; & post pauca hæc esse fundamenta subiungit, primum ut ne cui noceatur: deinde, ut communi utilitati seruiatur ex quibus ad eandem iustitiam hæc iuris præcepta pertinere videntur: alterum non lædere: suum cuique tribuere. Cum ergo eum, qui ira alteri conuicium facit, aut vim infert, nihil contra specialem iniustitiam agere, sed alio has iniurias referri Aristoteles ipse dicat illius quinti libri in secundo capite: palam est, quod diximus, eam, de qua sic ipse loquitur, eius iustitiæ de qua Cicero loquitur, partem esse. Iustitiæ partibus utemur ad Herennium auctor subiungit in illo tertio libro, si aut innocentum, aut supplicum dicemus misereri oportere: si ostendemus bene merentibus gratiam referri conuenire: si demonstrabimus vicisci malè meritos oportere: si fidem magnoperè censebimus conseruandam: si leges, & mores ciuitatis egregiè dicemus seruari oportere: si societates, atq; amicitias studiosè dicemus coli conuenire: si quod ius in parentes, Deos, patriam natura comparauit, id religiosè colèdum demonstrabimus: si ho-

spitia,

spicia, clientelas, cognationes, affinitates castè colendas esse dicemus : si nec prece, nec pretio, nec gratia, nec periculo, nec similitate à via recta ostendemus deduci oportere: si dicemus in omnibus ius æquabile statui convenire. Ac ex his naturalis iustitiæ partes esse colligimus, quæ in iure naturæ Cicero ponit, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, observantiam, veritatem, & in eiusdem naturalis iustitiæ partibus hoc, ut quæ descripta sunt legibus, & in iure civili, hæc ita teneantur, ut sit constitutum Cicero pariter adscribit in primo officiorum. ex eoque id fieri videri potest, quod Aristoteles affirmat, ut appellatione iustitiæ omnium virtutum comprehendatur usus, quas leges in civibus requirunt. & Lactantius diuinarum institutionum in quinti libri capite quinto de ipsa iustitia dicit, quod aut ipsa sola virtus est, aut fons est ipsa virtutis, & in capite quintodecimo quod simul omnes virtutes complectitur. At eius generalis iustitiæ definitionem, quam Aristoteles ponit, hic à iuricons. traditam esse, qui audacter affirmant, aliter existimantium opinionem probris, & risu dignam esse volentes: hi quidem delirare videntur. Nam illius Aristoteles esse dicit, non hoc solum unicuique suum ius tribuere: sed totum illud officium aduersus alterum seruare. Cuius vero proprium

prium hoc esse dicitur, suum cuique tribuere,
 ab ea Cicero. & ille ad Herenium temperan-
 tiam, & item fortitudinem, vt supra vidimus
 distinguunt, eiusque iustitiæ id proprium esse
 idem Cicero in libro quinto de finibus de
 ortu humane charitatis loquens plenius expo-
 nit, & ex eius ibi dictis perspicuum fit, quod
 in tertio officiorum de hac ipsa dicit, hæc vna
 virtus omnium est domina, & regina virtutum
 eiusque solius non etiam aliarum virtutum
 definitio traditur hic, quoniam de iustitiæ, &
 iure titulus est inscriptus ea quidem ratione,
 quoniam ex iustitiæ fontibus (vt supra vidi-
 mus) civile ius emanauit. eodemque modo
 iustitiæ Imperator accepit, cuius dicta his
 addenda sunt, in authent. collat. 5. tit. 20. in
 principio. Horum autem, alterum non laedere;
 & suum cuique tribuere; cum vt supra vidi-
 mus ad iustitiæ vtrumque spectet; eorumque
 in vno, quæ veramur, in altero quæ iubemur
 alteri facere, iurecons. ipse conclusit, eius pro-
 prium munus est hoc solum esse dicatur. ius
 suum vnicuique tribuere; mirantur aliqui, &
 videtur iurecons. eam hic definisse, quam Ari-
 stoteles specialem iustitiæ esse vult. At vero
 scire debemus, ius id non solum esse dictum,
 ex quo ad hanc virtutem præcepta feruntur,
 sed eo quod vnumquemque contingit, id ius
 cuiusque dicitur. sic ius vnicuique suum tri-
 buere,

buere, hoc quidē est, vnicuiq; tribuere, q̄ ipsū iure contingit. in eoq; ea omnia cōcludūtur, quæ in ipsius iustitię partibus adscripta vidimus: & in his id quoq; positū, vt auxiliū vnicuiq; tribuamus eo digno. Atq; huius virtutis in eā diffiniti onē à Cicerone in secūdo rhetoricorū traditā ita recidit, quā hic iuriscōns. affert; nam quæ voluntas habitum induit, ea constans, & perpetua eiusdem Ciceronis more dicitur, apud quem in illo secundo rhetoricorum libro virtus esse definitur, habitus naturę modo, rationi consentaneus. in primo vero de legibus ratio vitę constans, & perpetua virtus esse dicitur, & in tertio paradoxo, quod vna virtus est consentiens cum ratione omni, & perpetua constantia, & in primo officiorum in Catonem, incredibilem illi natura tributam grauitatem perpetua constantia roborasse. His autem iustitię diffinitionibus Aristotelem refragari putant aliqui, nam is in sexto topicorum libro primi capitis in extremo loco scribit, cuiusque rei diffinitionis exordium ab eo genere capere nos oportere, cui proximior est; nec iustitiam rectē eum definire, qui eam esse dicit, æqualitatis habitum effectiuum, vel distributiuum æqui. eò q̄ virtutis genus est habitus, iustitię vero proximum genus virtus est. Sed certē quotiens remotiori ea adiunguntur, ex quibus genus
ethici-

efficitur ipsi rei, quæ diffinitur, proximum: quominus ab illo diffinitionem exordiamur ipse Aristoteles non prohibet, quamvis ergo virtuti, cui pars iustitia, genus sit habitus: tamen quia ex his, quæ adiunguntur, ipsum cōtrahitur, ut infra non autem vltra virtutem sit: iustitiæ diffinitiones istæ rectè se habent. Deinde voluntatem in hac, quam iuricons. tradit, eodè modo, ac Cicero in quarto Thulcul. accipere possumus, Voluntas est (is ait) quæ quid cum ratione desiderat, quæ autem aduersus rationem incitata est vehementius, ea libido est, vel cupiditas effrenata, quæ in omnibus stultis inuenitur, & hoc modo accepta constans, & perpetua uoluntas virtus est: iustitiæ vero proprium, quod adiungitur, ius suum unicuique tribuendi. In aliquibus codicibus Vlpiani verba sic leguntur, iustitiæ est constans, & perpetua uoluntas ius suum cuique tribuendi, eaque litera posterioribus magis arridet. Post hæc cuius sint iuris, quæ præcepta vidimus, clarius exponendum est: ius namq; vel Paulo iuricons. teste pluribus modis dictum est, meaque sententia Vlpianus hic de naturali iure loquitur, quod semper bonum, & æquum esse Paulus infra dicit in cap. 11. eiusdemque iuris ista sunt, alterum non lædere: suum cuique tribuere quo quisque iubetur alteri facere, q̄ fieri sibi vult: & prohibetur

betur

betur, quod sibi fieri nolit, alteri facere, idque naturale ius esse Gratianus verissimè dicit, nam ea germana societatis humanæ regula est, quo vero illa colligatur, naturale ius esse iam supra vitum fuit. in eoque præcepto velle & nolle, quæ sibi quisque dicatur, secundum ea quidam intelligunt, quæ Cicero in quinto paradoxo super eo scribit, quis vivit, ut vult? Huius autem præcepti vis quo lucidius intelligatur, eius meminisse debemus, quod Aristoteles quinti libri ad Nicomacum in primo capite scribit, iustitiæ quidem vsum exercitationemque difficilem esse; idque Cicero in primo officiorum his verbis exponit, est enim difficilis cura rerum alienarum: quamquam Terentianus ille Chremes humano nihil à se alienum putet, sed tamen quia magis ea percipimus, atque sentimus, quæ nobis ipsis, aut prospera, aut aduersa eueniunt: quam illa, quæ cæteris, quæ quasi longo intervallo interiecto videmus, aliter de illis, ac de nobis iudicamus. huic difficultati, quam rerum alienarum cura habet, hoc ipsum præceptum opponitur, in quo de illis rectè sentiendi regula traditur. Lactantius in libro nephitomon, sed radix (inquit) iustitiæ, & omne fundamentum æquitatis est, illud, ut ne facias vlli, quod pati nolis: sed alterius animum de tuo metieris: si æcerbam, est iniuriam ferre: & qui eam fecerit

cerit, videtur iniustus. Transfer in a lterius personam, quod in te sentis: & in tuam quod de altero iudicas: & intelliges tam te iniuste facere: si alteri noceas: quam alterum, si tibi.

S. Iuris prudētia est diuina
 rumatq; humanarū
 rerum notitia: iusti
 atque iniusti
 scientia.

A T V R. A E rationem legem esse diuinam, & humanam Cicero in libro tertio officiorum dicens, eius duas esse partes intellexit: vnā quæ ad Deum: alterā, quæ ad homines pertinet. ex ea quod venit, eius iuris

prudētia hic ab Vlpiano descripta videtur. Religio Plutarcho auctore in Pauli Emilij vita, diuinarum rerum scientia philosophis, & maioribus appellatur. Naturalis æquitatis, quæ pars ad homines pertinet. eam .i. humanitatem appellari. Lactantius declarat diuinarum

narum

narum institutionem. in lib. 3. cap. 23. lib. 6. cap. 10. Naturæ ius ergo diuinum illud, quo erga Deum religio continetur: & in eo quæ sunt, res diuinas: quo vero hominum inter ipsos inuicem charitas ordinatur, humanum, & in eo, quæ sunt, res humanas appellant. sic & alibi iuricons. quas diuinas, vel diuini iuris esse proponunt, eas res sacras, atque religiosas: humanas autem, vel humani iuris, quæ hominum sunt esse declarant de rer. diuis. in cap. 1. de interd. in cap. 1. & cap. 2. commun. prædior. &c. in cap. 4. Alio modo naturæ ius cuius Deum auctorem ethnici quoque laudant (vt supra vidimus) id omne diuinum: quod vero in scriptis legibus, vel moribus consistit humanum Augustinus, & Isidorus appellat, quorum Gratianus verba refert in distint. 1. cap. 2. & in distint. 8. cap. 2. & Imper. Cod. sub tit. de veter. iure enucl. cap. 2. §. sed quia diuinæ quidem res &c. Circa iusti, & iniusti sciētiam in ipsa iuris prudentia positam, quia supra vidimus naturæ præceptum esse, quam Dei ordinationem Apostolus appellat, vt Regibus & Principibus pareamus, quorum tenemur Imperio: & in eo præcepto illud esse, vt eorū legibus obtemperemus: eoque iure, quod ex his proficiscitur, quibus prodest, eis vti licere Augustinus in his locis apertè sentijt, quæ Gratianus refert in distint. 8. cap. 2. & cap. 3. id quo-

id quomodo intelligendum sit, hic opportunè videndum est. Alijsque in eo id esse visum est, ut harum legum voluntatem vltro conseruare debeamus: ex quo illud aliqui defendunt, quod quæ ex his descēdit obligatio, ea secum naturalem trahit. Deinde ex quibus legibus iudex quem iustè condendat: eisdem cur priuatus, cui profunt, vti sine peccato non possit, nulla eis probabilis ratio videtur esse: Ad hæc multum aliqui interesse putant, an institutis legibus factum aliquod prohibitum sit prius natura permissum: an vero tantum ex facto ius denegetur: nā ea ratione, quoniam his obtemperare naturæ lege iubeamus, quo his facto prohibemur eo contra naturalem legem atque Dei ordinationem nos venire dicunt. Ad hæc quibus ex causis naturalis oritur obligatio, quominus ea nobis acquiratur impedimento ciuile ius esse, quotiès illis obfistit ab initio plerique volunt, & videtur his omnibus Imperator suffragari, qui leges proferendi licentiam potestatemque à Deo percepisse dicit Cod. de veter. iure enucleat. cap. 2. §. sed quia diuina quidem res &c. & in authent. collat. 6. tit. 2. in princip. & sub titul. 3. §. q. igitur &c. & rursus in collat. 8. tit. 11. in princip. in vers. sicut enim &c. quin ipsas leges diuinitus per ora principum promulgari Summus Pōtifex inquit, cuius Gratianus ver-

ba refert 16. q. 3. §. ult. Ac qui eorum, qui institutis, scriptisque legibus naturalia iura verti non posse volunt, eorum hanc sententiam esse iam supra vidimus: iusticiam non institutis populorum scriptisque legibus. quæ utilitati seruiunt, sed naturæ præceptis obtempérationem esse: iuraque naturalia propter institutas leges transgredi nefas esse: quam obrem Hecatonem Cicero non audit, quem in libro tertio officiorum dicentem refert, sapientis esse, nihil contra mores, leges, instituta facientem, habere rationem rei familiaris neq; enim solum nobis diuites esse volumus, sed liberis, propinquis, amicis, maximèque reipublicæ: singulorum enim facultates, & copiz diuitiæ sunt ciuitatis. & huic Lactantius pariter aduersatur Diuinarum institution. in libro sexto sic in capite nono scribens, Cur enim per omnes populos diuersa, & varia iura sunt condita, nisi quod vnaquæque gens id sibi sanxit, quod putauit suis rebus utile? Quantum autem à iustitia recedat utilitas, Populus ipse Romanus docet, qui per feciales bella indicendo, & legitimè iniurias faciendo, semperque aliena cupiendo, atque rapiendo possessionem sibi totius orbis comparauit. Verùm hi se iustos putant, si contra leges suas nihil faciant, quod etiam timori ascribi potest, si præsentium pœnarum metu, sceleribus abstinant

neant, sed concedamus sanè, ut id natura vel (ut ait philosophus) sua spontè faciant, quò legibus facere coguntur: num idcirco iusti erunt qui parèt institutis hominum, qui aut ipsi errare, aut iniusti esse potuerunt, sicut illi duodecim tabularum còditores, qui publicæ utilitati pro conditione temporum seruiuerunt. Aliud est igitur civile ius, quod pro moribus ubique variatur. Aliud est vera iustitia, quam uniformem, ac simplicem proposuit omnibus Deus. Eo igitur, quod diximus, naturæ præcepto quorum confirmatur Imperium, eorum quibus legibus naturale ius impedimèto non est quominus in aliqua parte ab eo recedant: cum non ea potestas tributa sit, ut in qua parte ex his illi contrarium fori ius constituitur eo ipsum naturale ius immutetur: in eoque haudquaquam id esse definit, quod ex illo ius civile detrahit: ex hoc id nempe fit, ut eorum alterum apud Deum; alterum vero fori ius esse dicamus. & hanc Iustiniani sententiam fuisse defendimus institution. de iure natur. gent. & civil. in §. sed naturalia quidem iura &c. Quippè cum insanabilis sit hominum deprauata consuetudo, cum æquitate naturali plerumque reipublicæ contendit utilitas, cui leges prospicere debent: ex eo vero quæ ratio proficiscitur, ea legumlatores, atque iudices excusat, qui reipublicæ seruiunt: non item eos

buere, hoc quidē est, vnicuiq; tribuere, q̄ ipsū iure contingit. in eoq; ea omnia concludūtur, quæ in ipsius iustitię partibus adscripta vidimus: & in his id quoq; positū, vt auxiliū vnicuiq; tribuamus eo digno. Atq; huius virtutis in eā diffinitionē à Cicerone in secūdo rhetoricorū traditā ita recidit, quā hic iuriscōf. affert; nam quæ voluntas habitum induit, ea constans, & perpetua eiusdem Ciceronis more dicitur, apud quem in illo secundo rhetoricorum libro virtus esse definitur, habitus naturę modo, rationi consentaneus. in primo vero de legibus ratio vitę constans, & perpetua virtus esse dicitur, & in tertio paradoxo, quod vna virtus est consentiens cum ratione omni, & perpetua constantia, & in primo officiorum in Catonem, incredibilem illi natura tributam grauitatem perpetua constantia roborasse. His autem iustitię diffinitionibus Aristotelem refragari putant aliqui, nam is in sexto topicorum libro primi capituli in extremo loco scribit, cuiusque rei diffinitionis exordium ab eo genere capere nos oportere, cui proximior est; nec iustitiam rectē eum definire, qui eam esse dicit, æqualitatis habitum effectiuum, vel distributiuum æqui. eò q̄ virtutis genus est habitus, iustitię vero proximum genus virtus est. Sed certē quotiens remotiori ea adiunguntur, ex quibus genus effici-

efficitur ipsi rei, quæ diffinitur, proximum. quominus ab illo diffinitionem exordiamur ipse Aristoteles non prohibet, quamvis ergo virtuti, cui pars iustitia, genus sit habitus: tamen quia ex his, quæ adiunguntur, ipsum cōtrahitur, ut infra non autem ultra virtutem fit: iustitiæ diffinitiones istæ rectè se habent. Deinde voluntatem in hac, quam iurisconsulti tradit, eodè modo, ac Cicero in quarto Thulcul. accipere possumus, Voluntas est (is ait) quæ quid cum ratione desiderat, quæ autem aduersus rationem incitata est vehementius, ea libido est, vel cupiditas effrenata, quæ in omnibus stultis inuenitur, & hoc modo accepta constans, & perpetua uoluntas uirtus est: iustitiæ uero proprium, quod adiungitur, ius suum unicuique tribuendi. In aliquibus codicibus Ulpiani uerba sic leguntur, iustitia est constans, & perpetua uoluntas ius suum cuique tribuendi, eaque uoluntas posterioribus magis arridet. Post hæc cuius sint iuris, quæ præcepta uidimus, clarius exponendum est: ius namq; uel Paulo iurisconsulto teste pluribus modis dictum est, meaque sententia Ulpianus hic de naturali iure loquitur, quod semper bonum, & æquum esse Paulus infra dicit in cap. 11. eiusdemque iuris ista sunt, alterum non lædere: suum cuique tribuere quo quisque iubetur alteri facere, quod fieri sibi uult: & prohibetur

betur, quod sibi fieri nolit, alteri facere, idque naturale ius esse Gratianus verissimè dicit, nam ea germana societatis humanæ regula est, quo vero illa colligatur, naturale ius esse: iam supra vitum fuit. in eoque præcepto velle & nosse, quæ sibi quisque dicatur, secundum ea quidam intelligunt, quæ Cicero in quinto paradoxo super eo scribit, quis vivit, ut vult? Huius autem præcepti vis quo lucidius intelligatur, eius meminisse debemus, quod Aristoteles quinti libri ad Nicomacum in primo capite scribit, iustitiæ quidem usum exercitationemque difficilem esse; idque Cicero in primo officiorum his verbis exponit, est enim difficilis cura rerum alienarum: quamquam Terentianus ille Chremes humani nihil à se alienum putet, sed tamen quia magis ea percipimus, atque sentimus, quæ nobis ipsis, aut prospera, aut adversa eveniunt: quam illa, quæ cæteris, quæ quasi longo intervallo interiecto videmus, aliter de illis, ac de nobis iudicamus. huic difficultati, quam rerum alienarum cura habet, hoc ipsum præceptum opponitur, in quo de illis rectè sentiendi regula traditur. Laëtantius in libro nephitomom, sed radix (inquit) iustitiæ, & omne fundamentum æquitatis est, illud, ut ne facias vlli, quod pati nolis: sed alterius animum de tuo metieris: si æcerbum est, iniuriam ferre: & qui eam fecerit

cerit, videtur iniustus. Transfer in a lterius personam, quod in te sentis: & in tuam quod de altero iudicas: & intelliges tam te iniuste facere: si alteri noceas: quam alterum, si tibi.

S. Iuris prudētia est diuina
 rumatq; humanarū
 rerum notitia: iusti
 atque iniusti
 scientia.

A T V R A E rationem legem esse diuinam, & humanam Cicero in libro tertio officiorum dicēs, eius duas esse partes intellexit: vnā quæ ad Deum: alterā, quæ ad homines pertinet. ex ea quod venit, eius iuris

prudētia hic ab Vlpiano descripta videtur. Religio Plutarcho auctore in Pauli Emilij vita, diuinarum rerum scientia philosophis, & maioribus appellatur. Naturalis æquitatis, quæ pars ad homines pertinet eam .I. humanitatem appellari. Lactantius declarat diuinarum

narum

narum institutionem. in lib. 3. cap. 23. lib. 6. cap. 10. Naturæ ius ergo diuinum illud, quo erga Deum religio continetur: & in eo quæ sunt, res diuinas: quo vero hominum inter ipsos inuicem charitas ordinatur, humanum, & in eo, quæ sunt, res humanas appellant. sic & alibi iuricons. quas diuinas, vel diuini iuris esse proponunt, eas res sacras, atque religiosas: humanas autem, vel humani iuris, quæ hominum sunt esse declarant de rer. diuis. in cap. 1. de interd. in cap. 1. & cap. 2. commun. prædior. &c. in cap. 4. Alio modo naturæ ius cuius Deum auctorem ethnici quoque laudant (ut supra vidimus) id omne diuinum: quod vero in scriptis legibus, vel moribus consistit humanum Augustinus, & Isidorus appellat, quorum Gratianus verba refert in distinct. 1. cap. 2. & in distinct. 8. cap. 2. & Imper. Cod. sub tit. de veter. iure enucl. cap. 2. §. sed quia diuinæ quidem res &c. Circa iusti, & iniusti scienciam in ipsa iuris prudentia positam, quia supra vidimus naturæ præceptum esse, quam Dei ordinationem Apostolus appellat, ut Regibus & Principibus pareamus, quorum tenemur Imperio: & in eo præcepto illud esse, ut eorū legibus obtemperemus: eoque iure, quod ex his proficiscitur, quibus prodest, eis vti licere Augustinus in his locis apertè sentit, quæ Gratianus refert in distinct. 8. cap. 2. & cap. 3.

id quo-

id quomodo intelligendum sit, hic opportunè videndum est. Alijsque in eo id esse visum est, ut harum legum voluntatem vltro conseruare debeamus: ex quo illud aliqui defendunt, quod quæ ex his descēdit obligatio, ea secum naturalem trahit. Deinde ex quibus legibus iudex quem iustè condendat: eisdem cur priuatus, cui profunt, vti sine peccato non possit, nulla eis probabilis ratio videtur esse: Ad hæc multum aliqui interesse putant, an institutis legibus factum aliquod prohibitum sit prius natura permissum: an vero tantum ex facto ius denegetur: nā ea ratione, quoniam his obtemperare naturæ lege iubeamus, quo his facto prohibemur eo contra naturalem legem atque Dei ordinationem nos venire dicunt. Ad hæc quibus ex causis naturalis oritur obligatio, quominus ea nobis acquiratur impedimento ciuile ius esse, quotiēs illis obfistit ab initio plerique volunt, & videtur his omnibus Imperator suffragari, qui leges proferendi licentiam potestatemque à Deo percepisse dicit Cod. de veter. iure enucleat. cap. 2. §. sed quia diuina quidem res &c. & in authent. collat. 6. tit. 2. in princip. & sub titul. 3. §. q. igitur &c. & rursus in collat. 8. tit. 11. in princip. in vers. sicut enim &c. quin ipsas leges diuinitus per ora principum promulgari Summus Pōtifex inquit, cuius Gratianus ver-

ba refert 16. q. 3. §. ult. At qui eorum, qui institutis, scriptisque legibus naturalia iura verti non posse volunt, eorum hanc sententiam esse iam supra vidimus: iustitiam non institutis populorum scriptisque legibus. quæ utilitati seruiunt, sed naturæ præceptis obtemperacionem esse: iuraque naturalia propter institutas leges transgredi nefas esse: quam obrem Hecatonem Cicero non audit, quem in libro tertio officiorum dicentem refert, sapientis esse, nihil contra mores, leges, instituta facientem, habere rationem rei familiaris neq; enim solum nobis diuites esse volumus, sed liberis, propinquis, amicis, maximè que reipublicæ: singulorum enim facultates, & copiz diuitiæ sunt ciuitatis. & huic Lactantius pariter aduersatur Diuinarum institution. in libro sexto sic in capite nono scribens, Cur enim per omnes populos diuersa, & varia iura sunt condita, nisi quod vnaquæque gens id sibi sanxit, quod putauit suis rebus utile? Quantum autem à iustitia recedat utilitas, Populus ipse Romanus docet, qui per feciales bella indicendo, & legitimè iniurias faciendo, semperque aliena cupiendo, atque rapiendo possessionem sibi totius orbis comparauit. Verù hi se iustos putant, si contra leges suas nihil faciant, quod etiam timori ascribi potest, si præsentium pœnarum metu, sceleribus abstinant

neant, sed concedamus sanè, ut id natura vel (ut ait philosophus) sua spontè faciant, & legibus facere coguntur: num idcirco iusti erunt qui parèt institutis hominum, qui aut ipsi errare, aut iniusti esse potuerunt, sicut illi duodecim tabularum cōditores, qui publicæ utilitati pro conditione temporum seruiuerunt. Aliud est igitur civile ius, quod pro moribus ubique variatur. Aliud est vera iustitia, quam uniformem, ac simplicem proposuit omnibus Deus. Eo igitur, quod diximus, naturæ præcepto quorum confirmatur Imperium, eorum quibus legibus naturale ius impedimēto non est quominus in aliqua parte ab eo recedant: cum non ea potestas tributa sit, ut in qua parte ex his illi contrarium fori ius constituitur eo ipsum naturale ius immutetur: in eoque haudquaquam id esse definit, quod ex illo ius civile detrahit: ex hoc id nempe fit, ut eorum alterum apud Deam; alterum vero fori ius esse dicamus. & hanc Iustiniani sententiam fuisse defendimus institution. de iure natur. gent. & civil. in §. sed naturalia quidem iura &c. Quippè cum insanabilis sit hominum deprauata consuetudo, cum æquitate naturali plerunque reipublicæ contendit utilitas, cui leges prospicere debent: ex eo vero quæ ratio proficiscitur, ea legumlatores, atque iudices excusat, qui reipublicæ seruiunt: non item eos

l. 2. qui

qui lucri sui causa his vtuntur, scripta lex igitur naturalē suo dādo, vel denegando actionis auxilio transfiliens, non ipsa ciues malos efficit, sed ipsi vltro mali sūt, ex quib. incommoda nascūtur quib. illa mederi volēs, q̄ illis emolumentū defert, eo vo ēre sinit vti, nolētes vero nō vrget: eoq; naturali repugnāte iure, q̄ dissolui nō potest; sine peccato vti nō possūt ij, quibus priuatim illa prodest. Iustas ergo leges, siue generaliter eas omnes appellemus, ex quibus fori ius prouenit; siue tantum illas, quæ sine peccato ferri possunt: ea cum his, quibus naturale ius refragatur, vti sine peccato eos non posse, quibus priuatim illæ profunt, verius est. Deinceps quod ad eos pertinet, quibus ciuilia præcepta nocent, quantum contra ea qui veniunt, nisi ius naturale violant, apud Deum peccato ij non alligantur. id in omnibus his legibus dicendum est, quæ ad se ipsa naturale ius minimè vertunt. De his autem ciuilibus præceptis, quæ naturalibus quidem non aduersantur, verum ex his, quæ naturalia permittuntur, aliqua prohibendo detrahunt, vel iubendo proluent: quod ea ius naturale ad se ipsa minimè conuertant. Cicero quidem ostendit, quem dicentem supra vidimus, naturæ legi, nec propagari fas esse. quod sic intelligimus, in eius præceptis atq; vetitis non ea computari, que illi ciuile ius addit: in illis enim.

enim hæc si computarentur, ex his fieret, quominus idem ubiq; gentium naturale ius esse videretur. De quibus legibus Augustinus in loco supra citato loquitur, à iure eas non abhorrere, quod naturale Gratianus vocat in principio, ex his apparet eiusdem Augustini, quæ Gratianus refert 23 q. 7. in cap. 1. in his tamen nihil aliud dicit, nisi quod eis sine peccato uti possint ij, quibus prosunt: earumque executionem pati eos oporteat, quibus nocent, & hoc ultimum generaliter in omnibus recipiendum nos esse dicimus, ex quibus fori quidem ius constituitur. Quippè quod obsequium ciuilibus præceptis præstandum sit, cum non ex alio, quam ex eo iure sit æstimandum, cuius præceptum est, quo iuris conditorum confirmatur Imperium, idq; iuris naturalis sit; verissimè id dictum est, quod nisi naturale ius, cuius Deus auctor est, is violet, qui ciuile transgreditur: apud Deum peccato is non alligatur. quæ vero ciuilia præcepta naturale ius ad se ipsa minimè vertunt, ex eo de his in illo naturæ præcepto, quo legum latorum firmatur Imperium, hoc tantum esse concludimus. ut harum legum executioni, cum per eum fit, cui ea iure commissa est: non obfistere debeant ipsi, quibus illæ nocent, ac Isidorus dicens transire per agrum alienum fas est, ius non est; hoc quidem sentijt, fas, quod

prius erat, quam instituto iure prohiberetur,
 etiam postea fas esse: nec apud Deum pecca-
 to id habendum. His cognitis iuris ea præce-
 pta alterum non lædere: & suum cuique tri-
 buere plenius hic exponenda sunt. eorum qui-
 bus ex causis vtrumque commutatur, ex his
 à iure naturali ea recedere dicuntur. Nam
 quæ ex æquo, & bono desistunt, quod à natura
 trahitur, eorum commutatio vnde cognosci-
 tur, id est, quod ius naturale dicitur, non illud
 ergo bonum, & æquum esse desinit vnquam,
 sed quæ vertuntur ad iniquitatem, ipsa huius
 iuris esse desinunt. sic illud accipimus, quod
 Paulus inquit, vno modo ius dictum esse, quod
 semper bonum, & æquum est, vt est ius natu-
 rale. quibus autem ex causis ex his naturali-
 bus præceptis naturale ius per se ipsum nihil
 immutat, ex his nec instituto quid immutari
 potest. Imprimisque id quod iustitiæ primum
 munus esse Cicero dicit, vt ne cui quis noceat,
 sic eum excepisse, nisi laceffitus iniuria, & eo-
 rum vtrumque ex eodem naturali iure sum-
 ptum esse, iam supra vidimus. idemque insti-
 tuto iure simul admitti iuriscons. testis est ad
 leg. Aquil. cap. 46. §. qui cum aliter &c. rece-
 pitque Imperator Cod. sub tit. quan. liceat v-
 nicuiq: sine iud. se vind. & rursus ad leg. Cor-
 nel. de sicar. in cap. 2. & in cap. 3. & in lib. 12
 de metat. in capitulo. 5. quod autem scriptis
 legibus

legibus exciuitur, ut ei adulterum occidendi ius tribuatur interdum, qui domi suæ cum filia, quam habet in potestate, vel cum vxore in ipsis rebus veneris deprehenderit, quoniam naturali iure, quod scriptis legibus corrumpi non potest, non idem admittitur: id nefas est, quod scriptis legibus ius esse, iuricons. dicunt. ex quo intelligimus, quod supra sæpè dictum fuit, quibus legibus naturale ius aduersum commutari non potest, his illud impedimento non esse, quominus fori ius faciāt. sic enim ut diximus, iuricons. loquuntur ad leg. Iul. de adul. in cap. 20. & in pluribus sequentibus. & Imperator, quod his legibus ius fuit, legitimè factum esse dicit C. ad eandem leg. Iul. cap. 4. Pontificum vero iure id non esse receptum Gratianus ostendit 33. q. 2. in c. interfectores, & in pluribus sequentibus. Deinde ex hoc alterum non lædere, quod sequitur, suum cuique tribuere iuris esse, sic intelligi, nisi alteri noceatur Cicero demonstrat officiorum in libro primo: eiusque rursus in tertio hæc affert exempla, si gladium quis apud te sanæ mentis deposuerit, repetat insaniens, reddere peccatum est, non reddere officium, quod si is, qui apud te pecuniam deposuerit, bellum inferat patriæ. reddes ne depositum? non crædo, facies enim contra rempublicam, quæ debet esse chara. hæc ibi Cicero. Cum er-

go iuris id non semper sic, alteri suum redde-
 re, merito non hoc simpliciter, sed ius suum
 cuique tribuere, iustitiae munus esse dicitur.
 ius namque suum cuique tribuere, ut supra
 diximus, id quidem est, iure illud unicuique tri-
 buere. Ad hanc quod aequitati naturali maxi-
 me congruum esse iuriscons. dicit de pact. in
 cap. 1. & iterum de constitut. pecun. in cap. 1.
 illud item varijs ex causis commutari idem
 Cicero. in his locis ostendit qui ex his in po-
 stremo subiungit, sic multa, quae natura hone-
 sta videntur esse, temporibus fiunt non hone-
 sta. At vero ex his naturae praeceptis, quibus
 ex causis naturae ius per se ipsum nihil immu-
 tat: nec instituto dissui, ac immutari posse, cum
 generaliter supra dixerimus, in primis id no-
 bis persuasum esse debet, quod per quas leges
 quarum civilis est ratio, contra naturalem
 aequitatem rei alicuius dominium transfer-
 tur ad alium; legitimum, quod ad rei vindi-
 cationem proficit, non etiam naturale priori
 domino ablatum intelligitur, ut is iure poli-
 tici adversarius autem iure fori in ea re potior
 sit. Cum vero Summus Pontifex vsucapionem
 non omnem inhibuerit; plerique in eam sen-
 tentiam adducuntur, ut putent, rem per illam
 acquisitam, quam permisisse videtur, sine pec-
 cato possessorem ipsum retinere posse. At quia
 vsucapio à iure societatis abhorret, quam in-
 ter

ter nos natura constituit, quam vero habet, civilis est ratio; cum illis ego sentio, qui hoc modo acquiritam rem cognito vero domino ei non restituentem in peccato versari verius autumant: quippe cuius vsucapta res est, penes eum naturale eius rei dominium remansisse, quidam ex Imper. verbis colligunt, qui eum eius rei dominum appellat in l. si quis emptio- nis C. sub tit. de præscriptæ 30. vel 40. annor. Hæc amplius ex his apparent, quæ Triphoni- nus circa bonamfidem tractat, quæ in aliqui- bus contractibus requiritur: is enim in ea, quæstione vtrum is, penes quem latro spolia deposuit, quæ eo ignorante mihi abstulit, illi an mihi restituere debeat? ita concludit, & hanc probo esse iusticiam, quæ suum cuique, ita tribuit, vt non distrahatur ab vllius per- sonæ iustiore peticione. In ea vero vtrum ea, quam bonafides desiderat æquitas ad merum ius gentium, vel etiam cum civilibus, aut præ- torijs præceptis æstimetur? non illud respon- dit, quod ea civilia præcepta ius naturale ad se ipsa trahant. in eo deinde, penes quem is pe- cuniam deposuit, cuius deportationis senten- tia bona omnia publicata postea sunt, quia respondit, eum quod attinet ad ius naturale, vel gentium ei, qui deposuit illam restituere, quod autem attinet ad civile ius, & legum ordinem, in publicum deferre debere. Clare sentijt,

sentijt, eius depositū natura manere, cui red-
 di ius civile prohibet: Cui consequens est di-
 cere, quod tamen si ab eo legitimum eius pe-
 cunię dominium abierit, ipsi tamen si resti-
 tuatur, naturali iure eam sibi retinere possit,
 nec in publicum referre debeat. Ex quo vero
 eius qui male meritus est, bonorum publica-
 tio naturali iure prohibita non est, si is, penes
 quem ille prius aliqua deposuerit, ea postea
 in publicum deferre velit, naturali iure pro-
 hibitus non intelligitur, itaque priusquam in
 publicum ea deferat, naturali iure priori do-
 mino debitor manet: postea vero quam in pu-
 blicum ea detulerit, etiam priori domino de-
 bitor esse desinit, nam quòd naturali iure non
 repugnante comportauerit, iterum priori do-
 mino solvere idem ipsum naturale ius mini-
 mē patitur. sic ab illo, ut ne ei naturaliter te-
 neatur, debitorem ipsum non ab initio legum
 ordo, sed ipso naturali iure non repugnante
 rei postea facta restitutio omnino liberat. ea-
 que Triphoninus tractat sub tit. deposit. in c.
 31. His deinceps addendum est, ex quibus cau-
 sis præceptum hoc de restituendo depositum,
 atque de stando conuentis, & promissis, eo-
 rum ab initio, vel postea iuris naturalis pror-
 sum esse desinit, ex eisdem fieri, quomodus ex
 his naturales existant obligationes: nam per
 naturam, quam illarum effectricem esse supra
 vidimus

vidimus: naturale ius intelligi, quod semper
 æquum, & bonum est Papinianus ostendit, qui
 æquitatis solo vinculo eas. substineri dicit de
 solutionib. in cap. 95. §. naturalis &c. ex qui-
 bus causis ergo depositū reddere: aut mane-
 re promissis naturali iure necesse non est; ex
 his id eius iuris esse desinit, quo naturales ni-
 tuntur obligationes. Cumque iuriscons. dicat,
 is natura debet, quem iuregentiū dare oportet:
 quod reddere depositum natura iniquum
 esset: id iuregentium non consistere Tripho-
 ninus declarat in illo sub tit. deposit. cap. 31.
 in vers. si tamen &c. Deinde sine maleficio
 natura prohibitum, vel ut fieret illud, quid
 promissum sit: siue dolo, vel errore inductus,
 aut metu coactus fuerit is, qui promissit, quo-
 niam hæc rata societatis iure non sunt, quam
 inter homines natura cōstituit: his stare pro-
 missis eo iure non oportet, ex quo naturales
 estimantur obligationes, & quidem iuregen-
 tium non esse debitum, quod per errorem pro-
 missum fuerit, iuriscons. exprimit de condict.
 indebit. in cap. 47. ea pariter naturali æquita-
 te liberari, quo dolo quis inductus promisse-
 rit iuriscons. dicit de doli mal. & met. excep.
 in c. 1. & generaliter naturales obligationes
 contra quam naturalis poscit æquitas non
 contrahi declarat Caius de pecul. in cap. 12.
 §. 1. Ad hæc quibus causis natura semel con-
 tractas

tractas obligationes eo ipso æquitatis iure
 tolli cuius vinculo substinebantur Papinianus
 ait in loco citato: id non his edictis assignan-
 dum est, quæ prætor de pactis, & iureiurando
 proposuit, sed his longè antiquior naturalis
 æquitas illud efficit unde ex Papiniani verbis
 id colligitur, quod Paulus infra dicit, ius vno
 modo id esse dictum, quod semper bonum &
 æquum est: huiusmodique naturale ius esse.
 Atq; his Papiniani similia Vlpiani dicta sūt de
 acceptil. in c. 8. §. vlt. ea vero quo lucidius
 intelligamus, meminisse debemus, quā seruus
 personā in iure civili non habet, ex eo fieri, q̄
 Imperator in nouatione dicit, quæ interuentu
 nouæ personæ fit instit. sub tit. quib. mod. tol.
 oblig. in §. præterea in vers. non idem iuris
 &c. idq; Theophil. declarat ibi seruo tñ quæ
 fit acceptilatio, eam iurigenitiū esse Vlpian.
 aiens, eo iure eam ratam esse significat, q̄ ius
 naturale vocat de regul. iur. in c. 33. eoq; iure
 cum rata fit, per eam serui naturalem obliga-
 tionē tolli, eaq; sublata, quia fideiussori similis
 est dñs qui de peculio actione tenetur in eo
 idē sentijt, q̄ in fideiussore pupilli Papinianus
 inquit, sic per eā acceptilationē, cui ius suffra-
 gatur naturale, quāuis civile refragetur, obli-
 gationes istas naturales tolli Vlpian. ibi te-
 stis est. At qui eo iure, q̄ ex legibus descendit
 à naturali ab errātibus æquitate, obligationes
 natu-

naturales minime contrahi, nam ex his legibus, quæ proficitur civilis obligatio, ea secum naturalem obligationem trahere nequit, facile demonstrare licet: Nam sicut per quas leges ab obligationibus naturalibus actiones remouentur, earum vineulo solui non possumus ita quibus ex legibus à natura longè disuncta proficitur obligatio, his quæ refragatur æquitas naturalis immutari non potest: eaque vnde distat, vt vidimus, obligatio naturalis pariter abest. Porro quod civile ius obligationibus ab initio impedimentum affert, eò non ipso iuris naturalis vinculo debitorem solui: sed ita cum quod ius in ipsis naturalibus obligationibus idem civile ius recipit, eo solo illas exui, quorum vtrumque secundum regulam est à iureconf. traditam deacquir. poss. in cap. 46 de regul. iur. in cap. 35. à Summo Pontifice de regul. iur. in cap. 1. ex his clarè percipitur, quæ in seruis, & filijsfamilias dicta sunt; eorum namque peculium (vt supra vidimus) eorum patrimonij pars esse putatur, quorum iuris ipsi quoque sunt, quia vero naturali iure id ipsius serui, vel filijsfamilias proprium patrimonium est; nec eis civili iure id adimi potest, quod ipsis ius naturale tribuit: quia legitimo tantum dominio priuatur, quam rem de peculio seruo dominus, aut pater filio eadem obligari volens accipit

accipit, ea quominus naturaliter obligetur, impedimento civile ius utique non est, quia vero quod ius in obligationibus naturalibus iure civili receptum est, id ex his, quæ filijsfamilias, & seruis acquiruntur, eodem civili iure illorum parentibus, & dominis adijcitur, quotiens ipsi parentes eorum filijs, vel domini seruis naturaliter obligantur, quod ius in alijs obligationibus naturalibus civili iure constitutum est, ipsis filijs atque seruis, tunc demum acquisitum iri cõringit, cõ sui iuris esse experint, prius vero id eis non acquiritur, ex his ea planè intelliguntur, quæ Africanus tractat de condict. indeb. in c. 38. sic in his quoque obligationibus, quæ re contrahuntur ea pariter intelligi, quæ Triphonianus dicit sub tit. de condict. indeb. in cap. 64. & labeo de condition. & demonstrat. in cap. 40. §. dominus seruo &c. & item in eo, qui à seruo suo mutuum pecuniam accipit, id etiam verum esse, quod generaliter Ulpianus ait de obligation. & action. in cap. 13. ex iurecons. verbis etiam colligitur de pecul. in cap. 79. ult. & in cap. 50. §. ult. At ita porro quod attinet ad ipsam naturalem obligationem nihil interesse utrum contractas res ipsarum ab initio, vel postea nouis ex causis civile ius destituatur nulli dubium videri debet. Cumque ex iurecons. supra id probatum fuerit, ex quibus causis an-

sis antea contractis obligationibus civile ius
 contrarium postea fit, ex his naturales obli-
 gationes non infringi. hic addendū est, num-
 quam eas tolli, nisi naturalis ab his recedat
 æquitas ex iureconf. probari ad Senatusconf.
 Trebell. in cap. 59. Est autem hic eorum expo-
 nenda ratio, quæ in exceptionibus rei ab ini-
 tio coherentibus dicuntur sub tit. de condict.
 indeb. in cap. 40. Nempè cur exceptiones, quæ
 in odium creditoris dantur, post solutionem
 eius, quod debetur, minimè proficiant, quod
 rursus dicitur ad Senatusconf. Macedon. in
 c. 11. §. ult. rationem hanc esse, quod cum non
 ipse debitor favore auxilioque, sed creditor
 odio dignus est, naturalis non corrumpitur
 obligatio, eaque soluti repetitionem impe-
 dit Pompon. exprimit de condict. indeb. cap.
 19, Paulus ad Senatusconf. Macedon. in cap.
 12. diuersum in quibus exceptionibus sit ex
 his, quæ ipsis vti volentium causa dantur:
 Marcellus ostendit ita scribens, definit debi-
 tor is esse, qui nactus est exceptionem iustam
 neque ab æquitate naturali abhorrentem, hoc
 enim eò dictum accipimus, quod neque post
 solutionem huiusmodi prodesse definit excep-
 tio. habetur id sub tit. de reg. iur. in cap. 67.
 Huiusmodi exceptio est ex Senatusconf. Vel-
 leiano prodita, Nam Senatus mulieres vidēs
 propter infirmitatem consilij multorum in-
 fidijs,

fidijs, & captionibus obnoxiam facilè circum-
 ueniri, vt eas decipiendi materiam malis ho-
 minibus auferret, quod naturæ cōsentaneum
 est: aduersus illas quotiens pro alijs interces-
 serint, actionem petitionēq. denegauit. Nisi
 vero mulieres decipiantur, exceptio natura-
 lem æquitatem habere desinit: quòd vero ge-
 neraliter ea datur, ciuili ratio efficit; nam si
 mulierem oporteret quibus infidijs, & astutijs
 decepta fuerit ostendere, quoniam ea frequē-
 ter probari non possunt: semperque illorum
 probatio difficilis est: sapissimè contingeret,
 eas auxilio ipsis natura debito fraudari, nec
 illas decipiēdi materia præriperetur ijs, qui-
 bus spes esse posset, fore vt mulieri fraudis
 probatio deficiat, vel ab illa probanda eius
 difficultas deterreat. ad hæc sicut interessio
 mulieri detrimento semper est; illam suspitio
 comitatur, quod propter sexus imbecillitatē
 ipsa mulier circumuenta fuerit. hisque ratio-
 nibus in hac exceptione sine alia eorum pro-
 batione, quæ naturalis intuetur æquitas, eam
 inesse ius ciuile fingit: quotiens vero ea verè
 deficitur, quoniam imperdita naturalis obli-
 gatio manet, quāuis iure ciuili ea pro nihilo
 habeatur, apud Deum, qui hac utitur exce-
 ptione peccat. Atque tandem ex his in pœnis
 pecuniarijs, quod vulgò dicitur, cum cui ex
 iustis legibus acquiratur, sine peccato his vti
 posse

posse, id quidem sic intelligendum est, nisi il-
 lis naturale ius refragetur. Quod si eius dam-
 no quis civili iure mulsetur, quod ei natura
 debitum est: id nisi debitor soluat in peccato
 veritatur: nam eo civili iure, nec illud effici,
 quominus ea re, qua tradentem mulsetat, is na-
 turaliter obligetur, cui contrahenda obliga-
 tionis animo traditur, nec eam infringi natu-
 ralem obligationem, quæ semel cōtracta fue-
 rit iuricons. affirmat sub tit. quod quisq; iur.
 &c. in cap. 3. §. vlt. de condict. indeb. in cap. 19
 ad Senatuscons. Macedon. in cap. 12. De lege,
 quæ captis à latronibus, qua se redemerint pe-
 cunia, ab illorum cognatis eam repetere con-
 cedit: illam sine peccato ferri posse, eamque
 sequi iudices oportere, qui sentiunt: eorum
 opinio sic intelligēda est, quod cum illi æqui-
 tas illa refragetur, quā Imperator secutus est
 Cod. de pœn. in cap. 22. & in authent. collat.
 9. tit. 9. in §. quoniam vero &c. eamque natu-
 ralem æquitatem eique huiusmodi leges cō-
 trarias esse Imperator exprimit Cod. in lib.
 11. sub tit. vt null. ex vican. pro alien. vican.
 debite. teneat. cap. 1. hac lege priuatus vri sine
 peccato non potest. De furti pœnis ei, cui fa-
 ctum fuerit, civili iure debitis, quod eas na-
 tura permittat, cui consequens est dicere, si-
 ne peccato eas exigere posse iuricons. ostendit
 Digestor. in lib. 47. sub titul. 4. cap. 1. §. 1. na-
 tura

tura tamen illas non esse debitas, cui consequens, dicere eas non vltro pendere. sed iudici illas exequenti parere eum oportere, qui debet: iuricons, alibi declarat: Nam de peculio serui, ex quo naturalia debita posse deduci Caius dicit de pecul. in cap. 12. §. 1. quod seruus domino furto subtraxerit, id solum non etiam cum furti penis deduci posse Vlpianus voluit sub eo tit. in cap. 10. §. siue autem &c. eandemque opinionem in eo pariter sequendam esse, qui per iudicem condemnatus fuerit ex his Triphonini probatur, quæ supra nos exposuimus. id denique quod nec illa quidē ciuilibis obligatio, cui naturalis nō repugnat equitas, naturalē secum conducat obligationē ex his præterea colligi videtur, quæ Modestinus notat sub tit. de gradib. & affin.

&c. in c. 4. in §. cognationis

substantia in vers.

ciuilibis autem

&c.

xi. Paulus lib. 4. ad Sabi- num.

Ius pluribus modis dicitur. vno modo cum id quod semper bonum, ac æquum est, ius dicitur, vt est ius naturale. Altero modo, quod omnibus, aut pluribus in quaue Ciuitate utile est: vt est ius ciuile. Nec minus ius rectè dicitur in Ciuitate nostra ius honorarium.

Vt cum dicitur alia eius propria appellatione non adiecta, alias naturale, alias ciuile ius intelligi, quod hic iureconf. exponere voluit, ex compluribus Ciceronis, & iuriscōf. supra enarratis

locis satis apparet. Horum eandem distinctionem M. Cicero (vt supra diximus) in libro tertio officiorum tradidit, quam Vlpianus, cuius dicta supra vidimus, & Paulus hic secuti sunt, & item Lactantius, cuius ex verbis Pauli dicta hæc dilucidantur, diuinarum institutionum in libro sexto capite 9. Porro ex his cum

supra demonstratum fuerit, à iure naturali, quod immutare non potest, recedere civile ius, frequēs esse. hic addendum est quod equitatis naturalis simul atque civilis fundamentis, quæ deuiæ sunt, eas nec leges appellare fas est, nec ex his quod prouenit, civile ius, sed civilis iniuria dicetur. Veluti ut M. Cicero scribit in secundo officio, qui se populares volunt, ob eamq; causam, aut agrariam remtentant, ut possessores pellantur suis sedibus: aut pecunias creditas debitoribus condonandas putant; labefaciunt fundamenta reipublicæ: concordiam primum tollunt, quæ esse non potest, cum alijs adimuntur, alijs condonantur pecuniæ. Deinde æquitatem, quæ tollitur omnis, si habere suum cuiq; non licet: id enim est proprium ciuitatis, atq; vrbs, ut sic libera, & non sollicita suæ rei cuiusque custodia per æquitatem ibi Cicero eã intelligit æqualitatem, in qua iuris eum fundamenta ponere supra vidimus in principio. quin legumlatores æquitatis oportere fautores esse Imperator inquit Cod. de pact. conuent. tam super doc. &c. in cap. 8. eam quæ migrant, non rectè leges appellari Imper. Leo ait in exordio const. 29. æquitatemque legis sanitatem esse rursus idem in exordio ponit suæ const. 36. Ac ex his, quæ dicta fuerunt, de vsuris iam pridem excitata quæstio dirimitur: in qua Cæ

ceronis

ceronis quanti æstimanda sit auctoritas ex
 Lactãtio notant aliqui diuinarum institutio-
 num in libro primo cap. 15. sic de illo dicente
 Nam de legibus, quo in opere Platonem secu-
 tus est, leges voluit ponere, quibus putaret v-
 suram esse iustam: & sapientem civitatẽ, que
 haberet. Iustinianum suis legibus illas per-
 mittentem eo nomine hæreseos pleriq; dan-
 nant: & ab eo crimine qui eum liberare vo-
 luerunt, quia non solum eius leges excusare,
 verũ etiã his permissas vsuras exigi sine pec-
 cato posse defendere laborauerunt, Clemen-
 tina sententia nomen subierunt, à quo illum
 immunem facere conati sunt. Has leges prius-
 quam Summus Pontifex inhibuisset, sine pec-
 cato Principes ferre potuisse, non malè dixif-
 sent; Nam quia naturali iuri, quo vsuris inter-
 dictum esse verius est; per omnia seruire civile
 ius non oportet: hæc de vsuris leges incommo-
 dis mederi voluerunt, cum ipsorum credito-
 rum, quibus à debitoribus postea mora fit:
 tum etiam eorum, quibus dum ij, ad quos cõ-
 fugiunt, pecuniam sine vsuris mutuare detre-
 ctant, his interdictum esse nocere solet. Aliqui
 namque suis commodis inhiantes sine his mu-
 tuam dare pecuniam rem inutilem esse du-
 cunt. Alij vero quoniam ex mora, quæ ipsis
 postea fieret à debitoribus, quod damnũ pro-
 uenerit, aut lucrum aberit, iudici probare ne-

cessum erit, potius benefacere desinunt, quam periclitari volunt, qui vero benefacere maluit, ijs ex mora debitorum, quod damnus prouenerit, aut lucrum abest, ad probare aliquando impossibile, frequenter difficillimum erit. his autem rationibus, quod ius scriptis legibus constitutum fuit, eo cum naturale dissolui minime poterit, ne ij quidem, quibus a debitoribus mora facta esset, vsuras exigere sine peccato poterunt eo maiore damno, quod obtinuerit, si iure uti quod abest, & hoc modo de vsuris scriptas leges excusantem Leonem Imperatorem postea reperi in sua const. 83. Ac ex his veterum Romanorum legibus, quas Iustinianus ipse selegit, quae a natura aberrantes sunt, earum quibusdam carere non possumus, quibus vero carere possumus in Christiana republica, num repudiatum iri oporteat, Ecclesiae iudicium sit, cui haec omnia submitti. Antiqui Romani ad opes ciuium conseruandas augendasq; leges accommodabant, easq; reipublicae facultates, & copias esse dicebant. His autem omnibus, quibus uti sine peccato non possumus, generaliter derogatum iri oportere summus Pontifex inquit de praescriptionibus. in cap. vi. Quippe quod dictum est, naturale ius, in qua parte legibus, vel moribus immutari non potest, illis impedimento non esse quominus ex his forent ius illi contrarium fiat.

fiat in his legibus, vel moribus intelligenda est, quibus obsequi sine peccato non possunt, quibus ille nocent: quibus autem obtemperare sine peccato non possunt, qui his compelluntur, in his Augustinus loquitur in hisce locis, quae Gratianus reponit in distinct. 9. c. 1. & in 11. distinct. 6. qui resistit, & sequent. & in his etiam ceteri loquuntur, quorum dicta Gratianus refert in distinct. 10. cap. 1. & in alijs compluribus: & in his eiusdem Gratiani dicta accipienda sunt in distinct. 8. in 9. dignitate vero &c. & in calce distinct. 9. Porro quod naturale ius semper equum, & bonum esse idcirco dicatur, supra iam saepius declarauimus, quoniam ex eo, quae praecipua sumuntur, in quibus temporibus a bono, & aequo alienantur, in his eiusdem definiunt esse iuris: ea recta, & immutabilis naturae ratio demonstrat, eadem vero quod sponte vi per se facit, id ius naturale dicitur, ex quo quia praecipitorum commutatio cognoscitur, ipsum a bono, & aequo alienum esse nullo tempore contingit. At vero, quae de scripto iure propter utilitatem publicam detrahi debent, ea demum per eos oportere, qui iura constituere possunt, ex his videri potest, quae Cicero in primo rhetoricor. libro circa eam causam scribit, quam apud Graecos peruagaram fuisse refert: quod Epaminondas Thebanorum Imperator ei, qui sibi ex lege Praetor

successerat, exercitum non tradidit, & cum
 paucos ipse dies contra legem exercitum te-
 nuisset Lacedemonios funditus vicit. quodam
 loco sit ipse Cicerō dicit, si iudices id, quod
 Epaminondas ait, legis scriptorem sensisse,
 adscribāt ad legem, & addat exceptionem,
 hanc extra qua si quis reipublicæ causa exer-
 citum non tradiderit, patientini? non opinor.
 quod si vosmet ipsi quod à vestra religione,
 & sapientia remotissimum est, istius honoris
 causa hanc eandem exceptionem iniussu po-
 puli ad legem adscribi iubetis? populus The-
 banus patientur ne id fieri? profectō non pa-
 tietur. Quod ergo adscribi ad legem nefas est
 id sequi quasi adscriptum sit, rectum vobis vi-
 detur? Noui vestram intelligentiam: non po-
 test ita videri iudices. Quod si literis corrigi,
 neq; ab illo, neq; à vobis scriptoris voluntas
 potest, videte ne multò indignius sit, id re &
 iudicio vestro mutari, quod ne verbo quidem
 commutari potest. Alibi verò pro ipso Epa-
 minonda ita scribit, omnes leges iudices ad
 commodum reipub. referri oportet, & eas ex
 utilitate communi non ex scripture, quæ in
 literis est, interpretari. Ea enim virtute, & sa-
 pientia maiores nostri fuerunt, vt in legibus
 scribendis nihil sibi aliud, nisi salutem, atque
 utilitatem reipublicæ proponerent. Neque
 enim ipsi quod obesset scribere volebant: & si
 scripsit.

scripſiſſent, cum eſſet intellectum, repudiatum
 ita legem intelligebant. Nemo enim leges le-
 gum cauſa ſaluas eſſe vult, ſed Reipub. quòd
 ex legibus omnes republicas optimè putant
 adminiſtrari. Quamobrem igitur leges ſerua-
 ri oportet, ad eam cauſam ſcripta omnia in-
 terpretari conuenit: hoc eſt quoniam Reipub.
 ſeruimus, ex reipublicæ commodo, atq; utili-
 tate leges interpretemur. Nam vt ex medici-
 na nihil oportet putare proficiſci, niſi quod ad
 corporis utilitatem ſpectat, quoniã eius cau-
 ſa eſt inſtituta: ſic à legibus nihil conuenit ar-
 bitrari, niſi quòd reipublicæ conducat profi-
 ciſci, quoniam eius cauſa ſunt comparatæ.
 Ergo in hoc quoque iudicio deſinite literas
 legis perſcrutari, & legem, vt æquam eſt, ex
 utilitate reipublicæ conſiderate, quod hic fe-
 cit: quid enim magis utile Thebanis fuit,
 quam Lacedæmonios opprimi? quid magis
 Epaminondam Thebanorum Imperatorem,
 quàm victoriæ Thebanorum cõſulere decuit?
 quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam
 claro, atque exornato trophæo carius, atque
 antiquius habere conuenit? ſcripto videlicet
 legis omiſſo, ſcriptoris ſententiã conſidera-
 re debebat. Atque hoc quidem ſatis conſide-
 ratum eſt, nullam eſſe legem niſi reipub. cau-
 ſa ſcriptam: ſummam igitur amenitiam eſſe
 exiſtimabat, quod ſcriptum eſſet reipub. ſalu-
 tis

tis causa, id non ex reipub. salute interpreta-
 ri. Quòd si leges omnes ad utilitatem reip.
 referri còuenit. hic autem salutem Reipub. pro-
 fuit, profectò non potest eodem facto, & com-
 munitibus fortunis consuluisse, & legibus non,
 obtemperasse. Rursus autem paulò mox ita
 scribit, iudices, qui ex lege iurati iudicatis,
 legibus obtemperare debetis. obtemperare
 autem legibus nò potestis, nisi, quod scriptum
 est in lege sequamini, quod enim certius legis
 scriptor testimonium voluntatis suæ relin-
 quere potuit, quam quod ipse magna cum
 cura, atque diligentia scripsit? quod si literæ
 non extarent, magnoperè eas requiremus, ut
 ex his scriptoris voluntas cognosceretur: nec
 tamen Epaminondæ permitteremus, ne si ex-
 tra iudicium quidem esset, ut is nobis senten-
 tiam legis interpretaretur, ne dum nunc istud
 patiamur, cum præstò lex sit, non ex eo, quod
 apertissimè scriptum est, sed ex eo, quod suæ
 causæ conuenit, scriptoris voluntatem inter-
 pretari, quod si vos iudices legibus obtempe-
 rare debetis, & id facere non potestis, nisi,
 quod scriptum est in lege sequamini, quid
 causæ est, quin istum contra legem fecisse iu-
 dicetis? Deinde quod ea, quæ de scripto iure,
 quo generaliter comprehenduntur, eò detra-
 hi debent, quod ex neque naturalis patiatur
 æquitas, nec iuris illius conditores prospex-
 xisse

xiffe videntur: ex illo ea quidem derogari per illos oportere, qui iura condunt, argumentum innumerabilia Prætorum ædicta præbent: in primis vero, quæ de in integrum restitutione sunt: ex quibus enim causis illam Prætor pollicitus est, iuris naturalis esse plerumque definit, quod generaliter ius civile statuit in promissis, & conuentis, quod verò antea non omnibus dolo captis remedium paratum esset (ex quo perspicuum fit, à civilibus obligationibus, quæ ad actiones proficiunt, naturales obligationes frequenter abesse.) M. Cicerò testis est, qui in tertio officiorum post Pythij relatam artem quæ Caium Cannum decepit, hunc versus, sed quid faceret, inquit, non dum enim Aquilius collegas, & familiaris meus eas protulerat de dolo malo formulas, & iuriseons. de doli mali, & met. exceptio. in cap. 1. Prætorum illam idcirco proposuisse dicit, ne cui dolus suus per occasionem iuris civilis contra naturalem æquitatem proficiat, quamquam naturalem æquitatem habere dicit, Prætorum ædicta, quæ Vlpianus refert sub titul. de minor. in cap. 1. de legat. præstan. cap. 1. & digestor. in lib. 47. sub titul. 4. cap. 1. sine his tamen æquitas illa naturalis his antiquior ad remedium nequaquam proficiebat, & cum his Imperatoris illa constitutio congruit Cod. sub titul. de legib. 1. cui præte-

præterea Paulus. consonans est sub titul. de reb. cor. qui sub tutel. vel cura sunt in cap. 2. de minorib. in cap. 11. de fidei commissar. libertat. in c. 27. Saturninus sub titul. si liber. in gen. esse dicat. in c. 2. §. 2. Vlpianus sub tit. qui & à quibus manumiss. lib. non fiant &c. in c. 12. iuris civilis ea pars, quæ Prætorum in edictis consistit; & ius honorarium vocatur, ab illo, ut à Paulo hic similiter distinguitur à Papiniano supra, & ab alijs de constitut. pecun. in cap. 3. §. 1. & 2. de legat. 1. in cap. 28. & instit. de obligation. in §. 1. & alibi frequenter. Hoc verò prætorio correctum civile ius funditus abrogari non potuisse, quia nihilominus id civilis iuris nomen retinet ex iurif. cons. verbis colligitur in illo de constitut. pecun. cap. 3. §. 1. de obligat. & actionib. prope finem cap. 34. sanè qua ratione à iure civili eadem à iure quoque prætorium ius distinguui solet: iurisque nomine tunc civile ius denotatur, ut ab Vlpiano sub titul. quibus mod. vsufruct. vel vsus amittit. in cap. 1. ibi parui refert, utrum iure sit constitutus vsufructus, an vero tuitione prætoris) sub titul. vsufruct. quemadmod. cau. in cap. 9. §. illud sciendum est &c. ibi (sive iure ipso quis vsufructum habeat, sive etiam per tuitionem prætoris) sub tit. q. fals. tutor. auth. gest. esse dicet. in c. 1. §. idem Pomponius, ibi (tunc enim valebit per

per prætoris tuitionem, non ipso iure) sub tit. de superficie. in cap. 1. §. ult. ibi (servitut-
 tes quoq; prætorio iure constituentur, & ipsæ
 ad exemplum earum, quæ ipso iure constitutæ
 sunt &c.) Imperator quoq; instit. sub tit. de
 bon. possess. sic ait, quos autem solus vocat
 Prætor ad hæreditatem hæredes quidem ipso
 iure non fiunt, &c. & sub tit. de perpet. & tem-
 poral. action. (Non autem omnes actiones,
 quæ in aliquem aut ipso iure competunt, aut
 à Prætoribus dantur &c.) similisq; modo loquitur
 de actionib. in §. actiones autem de peculio
 &c. & item ab his iuris civilis partibus, quæ
 legis vicem obtinent prætorum edicta iuris-
 cōs. separat de condition. institut. in c. 14. Im-
 perator in illo §. quos autē &c. verum idem
 ius honorarium non minus rectè ius dici nos
 testem iuriscōs. hic habemus. Imperator quo-
 que institutioni de iure natur. gent. & civil.

Prætorum (inquit) edicta non modicam

obtinere iuris auctoritatem &c. &

cū his iuriscōs. facit in illo de

cōstitut. pecun. c. 3 §. 1.

de legat. 1. in c. 115.

in §. si quis

scripse-

rit,

&c.

§. Præ-

§. Prætor quoque ius reddere dicitur, etiam cum iniquè decernit, relatione scilicet facta nõ ad id, quod Prætor ita fecit, sed ad illud, quod prætorem facere conuenit,

V. S. id non solum dicitur, ex quo ea, quæ facienda, vel non facienda sunt, æstimantur: quin ius cuiusque (sui generaliter dicitur, quod secundum eius dignitatem, vel auctoritatem, eius concessam facultatem est: & alijs quibusdam modis. Apud Salustium C. Costæ nam vita, & mors (inquiens) iure naturæ sunt. hoc dicere voluit nequaquam in nostra, sed in naturæ potestate sunt. Cicero pro Marcello, certè in armis inimicorum virtus, locorum opportunitas, auxilia fortiorum, classes, commeatus multum iuuat: maxi-

maximam vero partem quasi suo iure fortuna sibi vindicat. apud eundem de oratore in primo libro, quod suum ius virtus tenere debeat, Antonius inquit. idem Cicero in proemio ad Marcum filium, Aristonis, Pyrrhonis, & Herilli iam pridem explosa est sententia: quitamen haberent ius suum disputandi de officio &c. & paulò supra, Nam philosophandi scientiam concedens multis, quod est oratoris proprium aptè, distintè, ornatè dicere, quoniam in eo studio etatem consumpsimus, si id mihi adsumo, videor id meo iure quodammodo vindicare. ius pro potestate apud Ovidium ponitur in epistola ad Helenã de Venere loquẽtẽ, in mari nil mirũ, ius habet orta mari. Ad hæc naturali, vel instituto iure q̃ admittit, cuiusvè potestas cõcedit, id ipsũ ius esse dicit, vt in his 12. tab. verbis, q̃ is, qui bellum geret, imperasse, ius ratumque estò ea refert Cicero in tertio de legib. & in his alijs, vti quisque legasset, suæ rei ita ius estò. ea iuriscons. refert ad leg. falcid. in cap. 1. de verbo. signific. cap. 120. & vnicuique ius esse dicitur, quod ei naturali, vel instituto iure permittitur. Cicero in topicis, si ager compascuus est, ius est compascere, & iterum si mulier cum fuisset nupta cum eo, cui conubij ius non esset &c. & iterum ius omnibus est parietem directum ad parietem communem adiungere. Ius postulare,

lare, obtinere, vel recuperare, hoc est id persequi, vel consequi, quod nos instituto iure contingit. Per quem autem id recipitur, is quidem ius reddere dicitur. A naturali cum sapere civilis aberraret æquitas, secundum hanc civilem à naturali aberrantem æquitatem cum Prætor decernit, ius tamen eum reddere: quod in utramque migrat, non ius reddere, sed iniuriam facere dicitur: & hanc iurisconsulti sententiam hic esse, quidam intelligunt, quorum opinione ipse non recipio, nam secundum huiusmodi civilem æquitatem verè ius reddere Prætor ipse dicitur, qui cum reip. serviat, propter eam, quæ ipsius fidei commissa est, sine villo peccato naturalem transgredi potest eadem sane ratione, qua sine peccato illa sic iustitiam potuit, & item alia quia suis decretis illam ipse corrigere acquit. cum ei non de legibus ipsis, sed secundum illas iudicare committatur, ut ex Augustino Gratianus notat sub distinat. 4. Cum ergo Prætoris iniquo decreto ius tamen redditum eò dicit, quod reus sit, non ad id, quod Prætor ita fecit, sed ad illud, quod Prætoris facere convenit, hic iurisconsulti affirmet. clare de eò loquitur, qui eam violat æquitatem, quam sequi debebat. Ad ius quidem Prætoris eò decreto redditum ea ratione dicitur: eodem vero, quod ad illos accideret, quos illud contingit, ius verum fiat, hoc est

est

est an illi stare omnino debeant ij, contra quos illud interpositum est: iuriscons. hic nihil quicquam dicere voluit.

§. Alia significatione ius dicitur locus, in quo redditur, appellatione collata ab eo, quod fit, in eo, vbi fit, quem locum determinare hoc modo possumus, vbi cunque prætor salua Maiestate Imperij, saluoq; more maiorum ius dicere constituit: is locus rectè ius appellatur.

A P V D quos in ius vocare, trahere, vel rapere, ire vel ambulare legimus, iuris verbo locus significatur, in quo redditur. Auctor ad Herennium lege (inquit) ius est, quod populi iussu sancitum est; quod genus, ut in ius eas, cum voceris. In iure cum dicunt oratores apud Prætorum intelligere Ciceronis verbis in libro primo de oratore Budeus nobis ostendens, huius iuriscons. loci immemor fuisse videtur, Ciceronis illa verba huiusmodi sunt, Nam volitare in foro, hæere in iure, ac Prætorum tribunaliis, iudicia priuata magnarum rerum obire, in quibus sæpè non de facto, sed de iure certetur: iactare se in causis, centum viralibus: insignis est impudentiæ, idem ex his Prætoris verbis colligitur, quæ iuriscons. refert sub titul. de postulan. cap. 1. §. ait prætor &c. ius locum esse, ubi iurisdicundi, vel iudicandi gratia consistat is, cui ea potestas est; eaque verba (in iure) quemadmodum intelligere debemus, Ulpian. quoque declarat de interrogat. action. in cap. 4. §. ult. in ius vocare id esse ad eum vocare, qui ius dicturus est, Imperat. dicit institution. de pæn. temer. litigan. in §. ult.

xii. Mar.

xij. Martianus lib. i. insti-
tution.

Non numquam ius etiam pro necessitudi-
ne dicimus: veluti est mihi ius cognati-
onis, vel affinitatis.

F I N I S.

Imprimatur

Petrus Ant. Ghibertus Locumtenens.

Aleissus Riccius Canonicus deputatus.

Erratorum

Correctio.

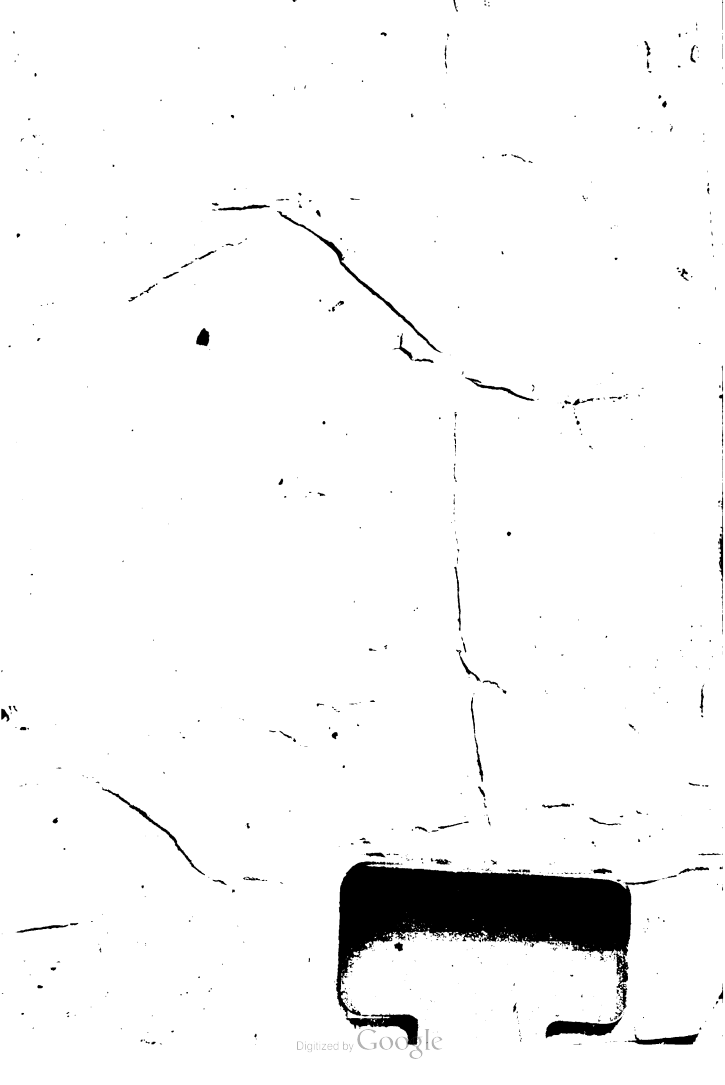
fol. vers. err. correct.

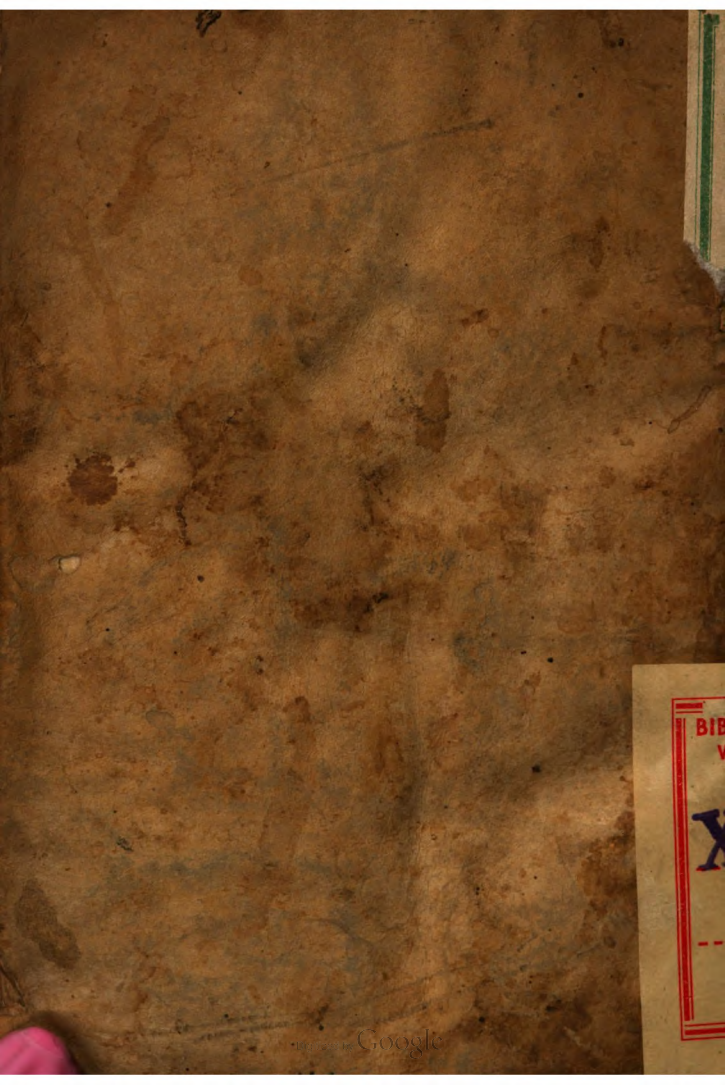
fol. vers. err. correct.

9	elegantes eleganter	34	17 (C.
16	ex hortatione exhortatione	35	25 (C.
17	verum veram	35	3 sperent imperene
3 8	iustiam iustitiam	27	declat declarat
17	iustiz iustitiz	36	8 (C.
21	iustiz iustitiz	37	7 quanda quandam
5 13	scripturas scripturas	19	pecca peccata
6 8	Paulo paulo	39	19 Vlpianus Vlpianum
9	dirisset dixisset	23	animantium animantium
25	num num	40	5 homines homines
7 20	pœnz pœnz	42	7 alijs alij
8 27	essequũtur assequũtur	41	22 & ea
9 2	affirma affirmat	48	18 idem id
16	Imperatoris Impetatorum	59	3 vè vt
11 27	intelligatur intelligatur	63	17 seu ceà
12 8	præficiunt præficiuntur	71	20 pohita prohibita
14 2	præceptus præceptis	72	21 ex quo exquò
	vl. tam tum	77	19 imis mis
15 19	pro per	81	25 eos eas
17 3	maresque moresque	84	16 verbis illis partim ex
	munere munire		ciuilibus per, subiungenda
18 24	am ani		sunt hæc, quæ intelligit
60 27	adiaceret adijceret		ea, quæ
	refert referret	87	11 ciuili naturali
21 14	Vlpianus Vlpiani	117	16 dicitur dicitur
24 3	enimra enim ra	118	11 diligit delegit
25 14	donorũq; diuinorũq;	120	6 quæ suum iusticia, in.
	agent egent		alia, quæ sunt
27 22	cur am curam	129	pen. principũ principũ
28 22	animantiũ animantium	132	6 emolumentum emolumentum
29 12	dixexit direxit		volente volentes
31 27	remotus remotius	141	9 refragatur refragatur
33 5	ex superfluum est	142	24 At ita, Ac ita
	principio principio	144	18 post ea verba semper
			est, subiungi hæc alia debent, ita semper

BIB
V

X